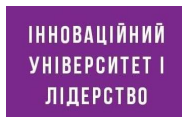
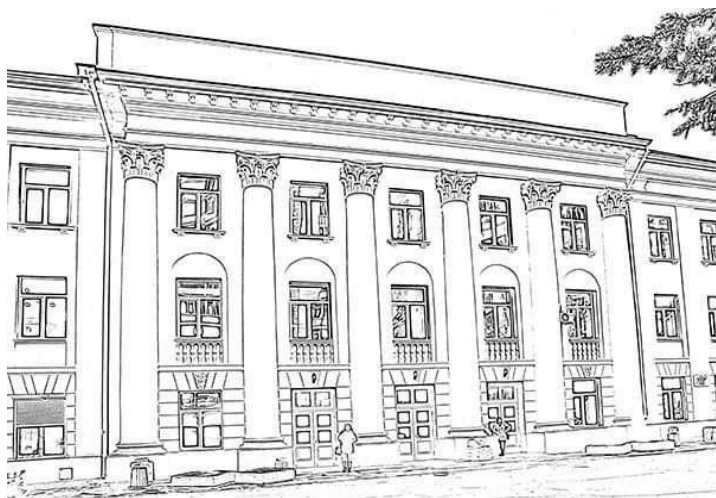

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
МБФ «Міжнародний фонд досліджень освітньої політики»
Факультет Artes Liberales Варшавського університету
Громадська організація «Інноваційний університет»

Збірник матеріалів
Міжнародної конференції
"МОДЕЛІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ТА МІЖГАЛУЗЕВИХ
ОСВІТНІХ ТА ОСВІТНЬО-НАУКОВИХ ПРОГРАМ:
ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ ТА ВАРІАНТИ
ВПРОВАДЖЕННЯ»
25-26 червня 2020 року

Одеса 2020

«Моделі міждисциплінарних та міжгалузевих освітніх та освітньо-наукових програм: виклики, можливості та варіанти впровадження»: [Текст]: Зб. матер. міжнар. конф. (Одеса, 25-26 червня 2020 р.) / Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. — Одеса, 2020. — 92 с.

У збірнику представлені статті, присвячені аналізу кращих міжнародних та вітчизняних практик створення та реалізації міждисциплінарних, крос- та трансдисциплінарних освітніх та освітньо-наукових програм. В Україні в цьому напрямі в ще багато білих плям, починаючи від адаптації законодавчо-нормативної бази до практичної розробки та імплементації відповідних програм в освітній процес і підготовки висококваліфікованих фахівців, готових до здійснення та впровадження міждисциплінарних та міжгалузевих освітніх та освітньо-наукових програм.

Для науковців, науково-педагогічних працівників, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів та широкого кола читачів.

ОРГАНІЗАТОРИ КОНФЕРЕНЦІЇ:

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
МБФ «Міжнародний фонд досліджень освітньої політики»
Факультет Artes Liberales Варшавського університету (Республіка Польща)
Громадська організація «Інноваційний університет»

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ: професор, ректор ОНУ імені І. І. Мечникова **І.М. Коваль**, професор, президент Міжнародного фонду досліджень освітньої політики **Т.В. Фініков**, професор, декан факультету Artes Liberales Варшавського університету **Р. Сухарський**, професор факультету міжнародних відносин та політичних наук Ягеллонського університету **Б. Шляхта**, професор, голова Громадської організації «Інноваційний університет» **О.П. Ващук**, професор, проректор з навчальної та виховної роботи ОНУ імені І.І. Мечникова **В.М. Хмарський**, професор, декан геолого-географічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова **Є.А. Черкез**, професор, заступник декана з навчальної роботи геолого-географічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова **В.В. Яворська**, професор, ректор Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка **Б.Б. Буяк**, професор, проректор з навчально-методичної роботи Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка **І.В. Гевко**, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки **І.М. Біскуб**, професор, завідувач кафедри математики Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди **О.А. Жерновникова**, професор, завідувач кафедрою програмного забезпечення комп'ютерних систем Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» **І.М. Удовик**, доцент кафедри економічної та соціальної географії і туризму ОНУ імені І. І. Мечникова **Сич В.А.**, доцент кафедри економічної та соціальної географії і туризму ОНУ імені І. І. Мечникова **Коломієць К.В.**

Рекомендовано до друку Вченою радою Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (протокол № 8 від 30 червня 2020 року).

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ЗВО

Т. В. Фініков

МБФ «МІЖНАРОДНИЙ ФОНД ДОСЛІДЖЕНЬ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ»
ВАРШАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ.....4

Б. Б. Буяк, І. В. Гевко

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ПРИ
ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ.....7

О. Aziukovskiy, I. Udovuk

CHALLENGES OF INTERDISCIPLINARY APPROACHES WHEN TEACHING
INFORMATION TECHNOLOGY TO UNIVERSITY STUDENTS.....12

І. С. Шкура, Ю. В. Шулик

МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ОСВІТНІХ
ПРОГРАМ В УКРАЇНІ.....14

І. П. Біскуб

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ДО ВИКЛАДАННЯ КРИТИЧНОГО АНАЛІЗУ
ДИСКУРСУ.....18

V.Kiptenko

MASTER DEGREE PROGRAMME GEOGLOBALISTICS AND REGIONAL STUDIES:
EXPERIENCE AND PROSPECTS.....20

І. Г. Губеладзе

ПРОБЛЕМА ВИВЧЕННЯ ВЛАСНОСТІ В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ:
МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД.....23

Н.Я. Кравчук, О. О. Луцишин

BLENDED LEARNING ТА МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КОЛАБОРАЦІЯ.....26

Г. М. Кравченкова

РОЗВИТОК ГНУЧКИХ НАВИЧОК В УМОВАХ АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ СТУДЕНТІВ
(НА ПРИКЛАДІ КУРСУ «ТЕХНОЛОГІЇ ЕФЕКТИВНИХ ПЕРЕГОВОРІВ» У
КАРАЗІНСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ).....30

С.О. Матковський, О. С. Гринькевич, А. К. Миронюк

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИСТЬ У ВИЩІЙ ОСВІТІ: ПРИКЛАД РЕАЛІЗАЦІЇ В ОСВІТНІХ
ПРОГРАМАХ З ЕКОНОМІКИ І ПРАВА.....34

І. М. Серебрянська

СЛОВНИК-ДОВІДНИК ЛЕКСИКИ СФЕРИ ОСВІТИ: НАЦІОНАЛЬНО-ЄВРОПЕЙСЬКА
ІДЕНТИЧНІСТЬ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУМУЛЯЦІЯ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-
ОСВІТНІХ ТРЕНДІВ.....36

І. А. Сліпухіна, І. С. Чернецький

STEM-ЕДУКАТОР – ПЕДАГОГ ХХІ СТОЛІТТЯ.....39

О.М.Москаленко

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИСТЬ В ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ І НАВЧАННІ НА
ДОКТОРСЬКОМУ РІВНІ (PHD): KEYС ПОЛЬЩІ.....41

В. М. Хмарський, В. В. Яворська, А. О. Нос	
ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА.....	45
О. Г. Топчієв, В. А. Сич, К. В. Коломієць	
ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ НОВОГО АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ.....	48
Л. М. Токарчук	
ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ, ЯК ВИМОГА СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	52
О. О. Синяєвська	
ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО ЯК МІЖГАЛУЗЕВА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА.....	54
В. В. Шмагіна	
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО НАВЧАННЯ ТА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ВИПУСКНИКІВ ЗВО.....	57
А. О. Буяновський	
ОСВІТНЯ ПРОГРАМА «ГРУНТОЗНАВСТВО І ОЦІНКА ЗЕМЕЛЬ»: МОЖЛИВОСТІ ТА ВАРІАНТИ ВПРОВАДЖЕННЯ.....	60
О. М. Семоног	
МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ЗА ОСВІТНЬОЮ ПРОГРАМОЮ СЕРЕДНЯ ОСВІТА (УКРАЇНСЬКА МОВА І ЛІТЕРАТУРА. АНГЛІЙСЬКА МОВА).....	62
О. А. Жерновникова, Т. І. Дейніченко	
ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОБОТИ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ ЛАБОРАТОРІЇ ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНОСТІ В ОСВІТІ ХНПУ ІМЕНІ Г.С. СКОВОРОДИ.....	65
Г. О. Горіна	
ОКРЕМІ АСПЕКТИ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ТА МІЖГАЛУЗЕВОГО ПІДХОДУ У ПІДГОТОВЦІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ ТУРИЗМ.....	67
Р. М. Монько	
МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ЯК ЗАСІБ ЕФЕКТИВНОГО ВИКЛАДАННЯ.....	70
В. І. Тригуб, А. М. Шашеро, О. О. Ляшкова	
МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ У ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІН ТУРИСТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ.....	72
С. Я. Підгорна, К. Й. Черничко, О. Ф. Делі	
НАВЧАЛЬНА ПРАКТИКА З ЗООЛОГІЇ У КОМПЕТЕНТНІСНІЙ ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ В ГАЛУЗІ БІОЛОГІЇ.....	74

СЕКЦІЯ 2

РОЛЬ ОСВІТИ У МАЙБУТНЬОМУ УКРАЇНИ

О. О. Нестуля, С. І. Нестуля, Н. В. Кононец	
ЦІЛЬОВИЙ КОМПОНЕНТ НАВЧАЛЬНОЇ БІЗНЕС-СТУДІЇ «АМЕРИКАНСЬКЕ І УКРАЇНСЬКЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО»: УРОКИ ВИДАТНИХ ЛІДЕРІВ-ПІДПРИЄМЦІВ.....	76
С. В. Домусчи	
РОЛЬ ОСВІТИ: СУЧАСНІ СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ.....	79

О. О. Маслиган

ФОРМУВАННЯ ПІДХОДУ ДО ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПРОЦЕСІВ, ЩО ОБУМОВЛЮЮТЬ
ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТОК КЛАСТЕРІВ ТУРИЗМУ ТА РЕКРЕАЦІЇ В
УКРАЇНІ.....81

Н.В. Мельник, А. В. Мельник, Н. М. Милитчук

РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ТУРИСТИЧНИХ ОБ'ЄКТІВ: СВІТОВИЙ ДОСВІД.....84

СЕКЦІЯ 3

РИНОК ОСВІТНІХ ПОСЛУГ, СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

С. Я. Касян

ЕФЕКТИВНЕ   МАРКЕТИНГОВЕ   КОМУНІКАЦІЙНЕ   ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПОЗИЦІОНУВАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ІННОВАЦІЙНОГО УНІВЕРСИТЕТУ.....86

СЕКЦІЯ 1

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ЗВО

УДК 378.1

Т. В. Фініков

Міжнародний фонд досліджень освітньої політики

МБФ «МІЖНАРОДНИЙ ФОНД ДОСЛІДЖЕНЬ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ» ВАРШАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Нелінійний характер сучасного розвитку, поєднання глобалізаційного процесу із стрімким підйомом як соціально-культурної, так і економічної ролі національних держав, конвергенція сфери виробництва та сфери послуг, швидке просякнення всього життя комунікаційно-інформаційними технологіями призводить до масованого, вельми складного за набором факторів, гравців та обставин впливу на світове освітнє середовище. Цей процес має глобальний характер, але глибина його впливу в міжнародному освітньому просторі, регіональних та локальних освітніх просторах окремих континентів та країн є дуже різною.

Разом з тим всі відчують постійне зростання різноманітних взаємодій, потрапляння в поля економічної, фінансової, політичної, освітньо-наукової взаємозалежності, спроби знайти рішення численних актуальних проблем на шляху інтеграції, узгодження та перетворення. Наш світ стає відкритою системою фінансово-економічних, суспільно-політичних, культурно-наукових зв'язків, базованих на цифрових технологіях, він породжує все нові і нові гібридні простори, в яких змінюються ролі, цілі, можливості акторів, характер їх взаємодії та потенціал утворюваних мереж. Це породжує вдало підмічений Стенфордською школою глобального аналізу на диво ізоморфний характер світових інституційних та організаційних структур, коли «...теоріями, які відштовхуються від явних і глибоких відмінностей між національними економіками й культурними традиціями, важко пояснити цей добре помітний ізоморфізм, який стає цілком зрозумілим, коли припустити, що окремі національні держави є реалізаціями того самого всесвітнього культурного порядку» [1].

В цих умовах стає абсолютно очевидним, що можливості дослідження цих явищ з їхньою подальшою інтерпретацією і перетворенням в об'єкт вивчення в рамках дисциплінарного підходу стають вельми обмеженими. Справжній успіх в більшості випадків може бути досягнутий лише тоді, коли поле безпосереднього дослідження включає різні наукові дисципліни, причому частіше всього зовсім не суміжного характеру. Таким чином, науковий результат, методологія і методика його досягнення, які мають бути покладені в основу процесу навчання і викладання у вищій школі, сьогодні значною мірою мають бути базовані на міждисциплінарних узагальненнях і по самій своїй природі звертатися до дослідницьких знань різних наукових спрямувань.

Міждисциплінарність, крос- і трансдисциплінарність виступають однією з визначальних характеристик, яким має відповідати освіта, орієнтована на потреби та запити майбутнього. Так, в проєкті Організації економічного співробітництва та розвитку «Future of Education and Skills 2030» було підкреслено, що «Визначення багатьох варіантів вирішення складних проблем вимагає залучення до міркувань різних дисциплін, або "поєднання крапок" [2]. В концептуальному документі цього проєкту було визначено п'ять підходів, спроможних забезпечити отримання студентами інтердисциплінарного знання:

- «Студенти можуть навчитися **передавати ключові поняття** або «великі ідеї» через різні дисципліни. Великі ідеї - це широкі, міждисциплінарні концепції, що виходять за межі конкретних предметних областей та звертаються до глибшого розуміння [3]. Викладання великих ідей може призвести до більш глибокого вивчення та ефективнішої передачі знань та навичок. Ключові поняття або великі ідеї існують у кожному предметі, але вони можуть бути визнані в різних предметах як "мета-концепції" або "макро-концепції" [4].

- Студенти можуть навчитися **виявляти взаємопов'язаність** між різними поняттями крізь різні дисципліни. В освіті, як і в житті, все взаємопов'язане... Оскільки дисципліни впливають одна на іншу, знання може бути корисно представити взаємопов'язано у спосіб, що відображає складності світу, в якому ми живемо.
- Студенти можуть навчитися поєднувати різні дисципліни за допомогою **тематичного навчання**. Щоб уникнути перевантаження навчальних програм, деякі країни надають можливості для студентів досліджувати міждисциплінарні питання / явища / теми шляхом вбудовування їх у існуючі навчальні програми замість створення нових предметів.
- Міждисциплінарне навчання можна організувати та полегшити шляхом **поєднання предметів або створення нових предметів**. Перегрупування предметів – це одна з використовуваних стратегій для визнання важливості міждисциплінарних знань, з врахуванням проблеми перевантаженості навчальних програм та конкуруючих предметів...
- Створення простору в навчальній програмі **для проектно-орієнтованого навчання** може полегшити міждисциплінарне навчання, оскільки студентам потрібно поєднувати знання з різних дисципліни для роботи над складними темами. Проектно-орієнтоване навчання стосується не лише педагогічного аспекту, але і підходу до навчальної програми [5].

Цілоком природною стає тенденція втрати в сучасному суспільстві домінуючої ролі вузькоспеціалізованого дисциплінарного знання й тотальної професіоналізації. Такий стан породжується вже перманентним динамічним кількісним і якісним дисбалансом між можливостями спеціалістів, підготовлених у інституціях вищої освіти і потребами суспільства і господарства у відповідно кваліфікованому персоналі. Це супроводжується зростанням безробіття не лише для людей з вищою освітою, а й навіть частини персоналу з певним професійним досвідом, втратою цією частиною фахівців гарантій стабільної зайнятості, швидкими змінами в структурі професій і кваліфікаційних вимог до них. Влучну оцінку цієї потреби радикальної зміни в підході до професійної освіти дав відомий дослідник проблем вищої освіти У.Бек, зазначивши: «зовнішні вторгнення ринку праці пошкоджують та навіть руйнують іманентну освіті змістовну основу професійно-орієнтованої підготовки.» [6].

Сучасна економіка все більше ґрунтується на відносно короткотермінових проектах, постійній рекомбінації команд, які їх реалізують, зростанні часткової, неповної зайнятості, побудові все більш складних гнучких мереж взаємодії, що замінюють собою усталені ієрархічні організаційно-виробничі структури. Саме міждисциплінарна, часами трансгалузева підготовка здатна в таких умовах забезпечити набуття фахівцем унікальної комбінації компетентностей, спроможності швидко адаптуватися й адекватно відповідати на зміни потреб ринків праці. Більше того розвиток цієї складової вищої освіти має бути синхронізований з неперервною освітою (lifelong learning), а в останні роки навіть шукати можливостей інтеграції з неформальною та інформальною освітами.

Усвідомлення важливості комплексної підтримки реального розвитку міждисциплінарної підготовки у вітчизняному освітньому просторі повинно відіграти роль однієї з домінант освітньої політики. Окремі зусилля, які робилися впродовж останнього десятиліття, так і не забезпечили відходу від тотального панування суто дисциплінарного підходу в освітньо-науковій діяльності. Навпаки, ініціативи, які з'являлися, зазвичай негайно блокувались і не мали подальшого розвитку [7]. Лише подолання такого ставлення, зміцнення тренду на визнання ролі «загальних компетентностей», справжнє утвердження студентоцентрованого навчання та уяви про студента як суб'єкта змін в українській вищій освіті зможе забезпечити послідовне просування на цьому шляху.

Нашою метою в цій ситуації виступатиме цілеспрямована орієнтація і всебічна підтримка таких освітніх програм, які спроможні трактувати свого слухача як особистість, чий професійні характеристики значною мірою визначаються їх особистісними та

соціальними якостями, бажаннями і готовністю до постійного самовдосконалення, розвинутими комунікативними здатностями, ініціативністю та адаптивністю. Постійної уваги потребуватиме вдосконалення, в сенсі розширення можливостей для реалізації між-, крос-, трансдисциплінарних освітніх і освітньо-наукових програм, нормативно-рекомендаційної бази з боку Міністерства освіти і науки та Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. Базовими характеристиками таких програм мають стати:

- відхід від домінування вузькопрофесійного дисциплінарного знання;
- визначення як об'єкта вивчення та дослідження широких полідисциплінарних областей;
- пропозиція, більше того конструктивне зіткнення, наукових теорій, концепцій, гіпотез із різних галузей знань, використання методологій і методик дослідження і викладання, які ґрунтуються на досвіді багатьох наук і відмінних наукових шкіл;
- формування для кожної програми унікального набору компетентностей;
- створення такої структури та моделі реалізації кожної програми, що дасть можливість студенту здійснювати в її межах усвідомлений вибір у відповідності до своїх здібностей, нахилів та кар'єрної орієнтації.

Такий рух дозволить створити нову констеляцію «точок зростання», коло об'єктів вивчення в українській вищій школі стане незрівнянно більш широким і оригінальним, технологій навчальної діяльності отримають потужний поштовх до урізноманітнення та інноваційності, а найбільш активна частина академічної спільноти одержить чудовий шанс до самовираження та самореалізації, її голос стане значно більш відчутним, вона побудує нові перспективні партнерства, що забезпечать суттєво більш стимулюючий вплив на позитивні зміни у вітчизняному освітньому середовищі.

На завершення варто згадати цікаву думку видатного американського реформатора і дослідника вищої освіти Кларка Керра, висловлену в одному з його останніх виступів 2000 р. Говорячи про те, хто – «їжаки» або «лиси» - здатні привести суспільство до майбутнього «міста розуму» (маючи на увазі, що «лиси» знають велику кількість всляких речей про все, а «їжаки» - знають одну – дві, але значні речі), він зауважив: «Які неймовірні можливості мають ці «лиси», щоб вивчити всі хитросплетіння свого століття, яке повне строкатості та альтернатив; можливості, що дозволяють отримати перемогу в складній ситуації; можливості аналізувати і творити рішення. «Їжакам» 1960-х, до яких належу і я: спочивайте з миром! «Лисам» XXI віку: у ваших великих очікуваннях – запорука великих успіхів»[8].

Список використаних джерел: 1. John W. Mayer *ma inu. World Society and the Nation-State// American Journal of Sociology* 103(1)(1997), PP.144-175; 2. OECD (2018), *Education 2030: The Future of Education and Skills. Position paper*, [http://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20\(05.04.2018\).pdf](http://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20(05.04.2018).pdf); 3. Harlen, W. (2010), *Principles and Big Ideas of Science Education*, Association of Science Education, Hatfield, UK.; 4. Erickson, H., L. Lanning and R. French (2017), *Concept-based curriculum and instruction for the thinking classroom (2nd ed.)*, Corwin.; 5. OECD *Future of Education and Skills 2030: Knowledge for 2030 Concept Note*, [https://www.oecd.org/education/2030-project/teaching-and-learning/learning/knowledge/Knowledge for 2030 concept note.pdf](https://www.oecd.org/education/2030-project/teaching-and-learning/learning/knowledge/Knowledge%20for%20concept%20note.pdf); 6. Бек У. *Общество пущка. На пути к другому модерну.* – М.: 2000, с 219.; 7. https://ru.osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/6650/; 8. Kerr C. *The City of Intellect in a Century of Foxes? Paper Presentation given at the Future of the City of Intellect Conference, University of California. Riverside, 17 February 2000, P.13*

Буяк.Bogdan@tntu.edu.ua
Ректор Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, доктор філософських наук, професор

gevko.i@gmail.com
проректор з навчально-методичної роботи Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, доктор педагогічних наук, професор, м.Тернопіль, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ПРИ ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ

Певний досвід у запровадженні дистанційного навчання в нашій державі мають такі заклади вищої освіти і науково-дослідні установи, як: Інститут кібернетики НАН України; Інститут вищої освіти АПН України; Інститут засобів навчання АПН України; Національний технічний університет «Київський політехнічний інститут»; Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; Національний університет «Львівська політехніка»; Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка та деякі інші. У цих освітніх установах розв'язуються питання технічного забезпечення організації дистанційної мережі, розробляються методичні аспекти створення дистанційних курсів, розглядаються можливі шляхи організації дистанційних занять та вирішуються інші різноманітні теоретичні та практичні питання, пов'язані з впровадженням у навчальний процес дистанційного навчання.

Поява дистанційної освіти призвела до зовсім нового розуміння процесу навчання і розширила його можливості. До переваг ДО можна віднести: навчання в будь-який момент часу, можливість самостійно обирати курси для навчання, необмеженість у часі, віддаленість навчання, доступність навчання. Виділяють наступні моделі дистанційного навчання:

- на базі самостійного вивчення матеріалу (екстернат);
- навчання в університеті;
- співпраця навчальних закладів;
- автономні освітні установи;
- автономні навчальні системи;
- дистанційне навчання з використанням мультимедійних програм

В найближчому майбутньому дистанційне навчання буде ставати все більш актуальним і задіє більшу частину викладачів ЗВО. Нові кваліфікаційні вимоги до викладача ЗВО, до його професійних якостей та рівня підготовки здобувачів, будуть залежати в першу чергу від людського фактору, а саме професійної та педагогічної майстерності розробників електронних дидактичних засобів.

Як показує аналіз перспектив розвитку комп'ютерних, телекомунікаційних та цифрових технологій, на сьогодні в традиційному та дистанційному освітньому процесі затребуваний комплекс нових функціональних обов'язків і кваліфікаційних вимог до викладачів ЗВО. У сфері нових кваліфікаційних вимог можна зазначити освіту в галузі медіакультури; розуміння дидактичних властивостей різних складових інноваційного компонента навчально-методичних комплексів і перспективних програмних засобів; підготовка до роботи в телекомунікаційних віртуальних середовищах; знання методів проектування електронних дидактичних засобів і вміння працювати з ними в навчальному процесі. Серед нових обов'язків слід виділити:

- проектування цілей і завдань викладання дисципліни з урахуванням освітнього ресурсу електронних дидактичних засобів;
- розробку методики проведення комп'ютерних лабораторно-практичних занять, що дозволяє освоювати методологію самоосвіти і моделювати майбутню професійну діяльність;
- підготовку мультимедійних матеріалів навчального призначення: електронного конспекту лекцій-презентацій, фрагментів відеосупроводу в аналоговому і цифровому форматі, електронних видань і веб-курсів, інших електронних дидактичних засобів;
- роботу з електронною поштою студентів в корпоративних і глобальних комп'ютерних мережах; адміністрування персонального Web-сайту (або веб-сторінки): оновлення контенту навчальних і інформують матеріалів, робота з віртуальним деканатом і віртуальними навчальними групами (в системі дистанційного навчання);
- проведення віртуальних консультацій: chat-форуми, електронні дошки оголошень, e-mail розсилки, відеоконференції; підготовку програмно-педагогічних завдань для адаптивного тестування і контролю рівня досягнень студентів за розділами дисципліни викладання.

Перераховані посадові обов'язки вимагають значного часу на підготовку і виконання, а також адекватного організаційного та матеріально-технічного забезпечення, особливо в сфері дистанційного навчання з мережевих технологій. Таким чином, участь у розробці нових інформаційних технологій в дистанційній освіті об'єктивно сприяє підвищенню професійного рівня і розвитку особистості викладача ЗВО. Навчання в системі дистанційної освіти висуває нові вимоги до професійних якостей та рівня підготовки здобувачів, все це вимагає необхідність формування базового рівня інформаційної культури (БК) здобувача. В університетах повинні готувати людей, які вміють самостійно вчитися, працювати з інформацією, самостійно вдосконалювати свої знання та вміння в різних областях, набуваючи, якщо виявиться необхідним, нові знання, професії, цим їм доведеться займатися протягом усього життя. Учень повинен ідентифікувати потреба в значимій інформації, він повинен вміти сформулювати питання, визначити джерела інформації і використовувати успішні стратегії пошуку інформації.

На жаль, в нашій країні на сьогодні майже не сформувалася система підготовки активних споживачів інформації: в школах та ЗВО немає спеціалізованої дисципліни, спрямованої на формування інформаційної культури учнів.

Історія розвитку ДО і систем дистанційної освіти (СДО) на пострадянському просторі і за кордоном. Хоча прийнято вважати, що початок дистанційного навчання було покладено Ч. Гусен – викладачем французької мови Берлінського університету, і Г. Лангеншейдтом – членом Берлінського суспільства сучасних мов, які створили в 1856 р

Інститут в Берліні, заснований на заочній формі навчання іноземним мовам. Приклад Німеччини в другій половині XIX-початку XX ст. наслідували й інші країни. У колишньому Радянському Союзі вища заочна освіта почала формуватися в другій половині 20-х рр., коли був створений ряд заочних політехнічних інститутів і заочних відділень в педагогічних ЗВО. Значний імпульс розвитку теоретичних основ і практики ДО в світі дало створення в 1969 р. Британського Відкритого університету. У 70-80-і роки за кордоном змінилося ставлення до освіти з боку урядів і суспільств. Освіта стало розглядатися як фактор, що підвищує економічне зростання, поглиблює подальший соціальний розвиток країн. Слід зазначити, що за період 1900-1960 рр. ЗВО в які розвивали ДО було створено 79 курсів, за 1960 - 1970 рр. – 70 курсів, за 1970-1980 рр. – 187 курсів, за 1980 -1995 рр. – 700 і ця тенденція збільшується.

На даний час в світі вже існують потужні і досить розгалужені СДО, зокрема діє під егідою Європейського союзу проект «Telematics for Teacher Training», який об'єднує сім університетів з різних країн Європи і координує розвиток систем дистанційної освіти. Національний технологічний університет в США представляє консорціум з 40 інженерних шкіл. Більше 20 років функціонує Національний університет дистанційної освіти (UNED) в Іспанії, який включає 58 навчальних центрів у країні і 9 за кордоном.

Слід зазначити, що ніякій пристрій на сучасному етапі розвитку науки і техніки не зможе замінити повноцінного спілкування з викладачем. Кращими педагогами дотепер залишаються Платон, що навчав лише одного учня одночасно і Аристотель, який витратив на навчання Олександра Македонського значну частину життя. Однак, як зазначалося вище особливості розвитку суспільства вимагають здешевлення процесу навчання, і тут на допомогу приходять нові освітні технології. Ніхто не пропонує повністю замінити традиційну форму навчання на заочну або дистанційну; нові технології пропонуються лише як доповнення до традиційних.

Слід зазначити ті відмінні риси ДО, які ставлять його в один ряд з очною формою навчання. Розглянемо основні з них:

Економічна ефективність і доступність ДО всім категоріям населення. В цьому відношенні ДО – економічно більш ефективна форма, тому що збільшення набору студентів не вимагає додаткового аудиторного фонду, крім того, для навчання використовуються вже наявні в розпорядженні технічні засоби. Ефект живого спілкування студента з викладачем. Програмно-апаратне забезпечення сучасного комп'ютера дозволяє створювати гіпертекстові, мультимедійні та гіпермедійні засоби навчання, які, будучи сконцентровані в одному навчальному модулі, дають найбільш повне уявлення інформації. Перевагою використання комп'ютерів в освіті є інтерактивність спілкування, тобто зворотний зв'язок студент-викладач, без якого неефективний будь-який процес навчання. Гнучкість дистанційної форми навчання. Це якість ДО пов'язана з можливістю побудови індивідуальної освітньої траєкторії, найбільш зручної студенту. Це якість ДО дає можливість формування такого навчального плану, побудованого на модульному принципі, який найбільш повно відображає освітні потреби студента. Аналогом цього в очній формі навчання є індивідуальний навчальний план студента, який навіть в межах одного навчального року найчастіше буває дуже важко реалізувати без конфлікту з загальним навчальним планом, побудованим на дисциплінарній моделі.

Для підтримки дистанційного навчання у ЗВО можна використовувати безкоштовні, вільно поширювані системи створення дистанційних курсів такі як Moodle, ATutor, Ilias, Olat., зокрема у ТНПУ використовується Moodle. Це зумовлено декількома причинами: – більшість з них має сучасні засоби спілкування студентів та викладачів – чати, форуми, електронну пошту;

– для створення навчальних курсів, викладачам не потрібно мати додаткової спеціалізованої підготовки, достатньо мати навички роботи з браузером та текстовим редактором;

– створення курсів в цих системах – досить простий і зручний процес всі вони безкоштовні, доступні для завантаження з сайтів виробників;

– ці системи весь час оновлюються, до них створюються сучасні доповнення;

– збільшується кількість загальнодоступних навчальних курсів, які можна використовувати безпосередньо (або частково модифікованими) в навчальному процесі;

– для роботи з ними (як для створення курсів, так і для навчання) необхідна наявність на ПК будь-якої сучасної операційної системи з графічним інтерфейсом, виходом до Інтернет та сучасним браузером – нема потреби у додатковому програмному забезпеченні.

Серед найбільш ефективних і доступних цифрових сервісів щодо управління завданнями є:

- Google Doc (безкоштовний мережевий офісний пакет, який включає текстовий і табличний редактори та службу для колективної роботи з презентаціями);

- Google Sites (сервіс для зберігання внутрішніх корпоративних документів із загальним мережевим доступом);

- Meldium (якісний сервіс з рекомендаціями та іншими цифровими інструментів для захищеної роботи з документами);

- ProdPad (сервіс цифрових інструментів, що дозволяє організувати віддалений робочий процес з управління продуктами та їх інтеграцією);

- Asana (гнучка і зручна цифрова платформа для колективної роботи з проектами, які вимагають серйозної деталізації, без необхідності використання електронної пошти);

- Бітрікс 24 (хмарна платформа з набором інструментів для дистанційної корпоративної роботи з проектами різної специфіки та складності).

- iDone This (цифровий «органайзер» для оцінки продуктивності задіяних співробітників з можливістю перегляду, оцінки та внесення рекомендацій в виконану роботу).

Серед найбільш ефективних і доступних онлайн-ресурсів для самоосвіти на сьогодні є:

- Coursera (платформа кращих курсів з різних дисциплін - точні науки, мови, література – з можливістю та отримання сертифіката, який підтверджує знання);

- EDX (один з найбільших ресурсів онлайн-курсів від кращих ЗВО світу);

- FutureLearn (онлайн-платформа, яка пропонує безкоштовне навчання за курсами різних напрямків від провідних світових університетів);

- Udeму (сервіс, відмінно прокачує навички в області програмування, що нині як ніколи актуально, особливо в рамках віддаленої роботи);

- TED («Technology / Entertainment / Design» – це фактично збірник онлайн-конференцій найрізноманітніших професій з усього світу);

- ВUOnline (включає 40 безкоштовних онлайн-курсів українською мовою, які містять різні лекції за певними спеціальностями і галузям, а також корисні інструменти для онлайн-взаємодії з державними структурами та веденням побутових фінансових витрат);

- Zoom (лідер в сфері конференц-рішень онлайн відповідно до звітів Gartner Magic Quadrant, 2019 р. Забезпечує платформу і технічну підтримку для інтернет-конференцій, навчання, проведення відео веб-семініарів та міжплатформений обмін повідомленнями і файлами).

Серед найбільш ефективних і доступних онлайн-проектів дистанційної освіти на сьогодні є:

- Google Doc (корисний і оптимальний не тільки для використання в бізнесі, але і в освітньому середовищі);

- Classtime (зручний цифровий сервіс інструментів для вчителів, який допомагає оцінити результати класу і кожного учня індивідуально, а також дозволяє створювати і проводити інтерактивні онлайн-уроки);
- Learning.ua (онлайн-проект, який включає інтерактивні завдання з математики, української мови, читання, а також цікаві завдання та ігри для школярів та дошкільнят з акцентом на міжнародні стандарти освіти Common Core. Таким чином, учні можуть розраховувати на високий рівень знань, достатній для успішної здачі ЗНО, а також надходження в українські або закордонні університети);
- MySchool (навчальна онлайн-середовище для школярів, їх батьків, вчителів і керівників районних відділів освіти. Система об'єднує людей, пов'язаних зі шкільним процесом за допомогою автоматизації документообігу шкіл, онлайн-бібліотеки з мультимедійними матеріалами для учнів, конспектами для вчителів з усіх предметів, темами для всіх класів з включенням різних SMS-сервісів);
- EdERA (український проект, що пропонує онлайн-навчання в форматі МВОК (масові відкриті онлайн-курси) за напрямками «Українська мова і література», «Географія», «Фізика», «Історія України», «Математика», «Біологія», «Англійська мова». Проект включає інтерактивні лекції, конспекти з ілюстраціями і поясненнями, іспити і домашні завдання, припускаючи онлайн-супровід педагогів і можливість спілкування з іншими учнями);
- Гіпермаркет знань (онлайн-платформа, яка містить всю українську шкільну програму, яка дає дітям можливість робити уроки і практичні завдання вдома. Тут зібрані шкільні підручники, посібники та дидактичні матеріали, якими можна користуватися безкоштовно);
- MyClass (платформа з широким спектром навчальних матеріалів, завдань та тестів з шкільних предметів, які дозволяють вивчати дисципліни в інтерактивній формі).

Впровадження дистанційного навчання в Україні на сьогодні перебуває в активній стадії. На початку ХХІ ст. була затверджена Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні та «Положення про дистанційне навчання». Сьогодні спостерігається підвищення ролі й значення цифрових освітніх ресурсів та технологій в освітній галузі; спрямовується чимало зусиль на узгодження структури вітчизняних ЗВО із європейськими вимогами й на підвищення якості дистанційного навчання, яке має привести до підвищення рівня підготовки фахівців. Дистанційна освіта є важливою складовою підготовки сучасного фахівця в країнах світу, яка ґрунтується на використанні як кращих традиційних методів навчання, так і нових ЦОР, а також на принципах самостійного навчання, призначена для широких верств населення незалежно від матеріального забезпечення, місця проживання, стану здоров'я. Характерними рисами дистанційного навчання є: інтерактивність навчання. Студенти мають можливість не відвідувати навчальних занять, а навчаються у зручний для себе час та у зручному місці Головною метою дистанційної педагогічної освіти є забезпечення подальшого розвитку системи педагогічної освіти в напрямку надання їй рис та характеристик відкритої освіти (доступність, масовість, особиста орієнтованість, реальна неперервність тощо).

Список використаних джерел: 1. Биков В. Ю. *Інформатизація загальноосвітньої і професійно-технічної школи України: концептуальні засади і пріоритетні напрями Професійна освіта: педагогіка і психологія.* 2003. №4. С. 501–515; 2. Дмитренко П.В. Пасічник Ю.А. *Дистанційна освіта.* Київ. НПУ, 1999. 25 с.; 3. Гаевская Е.Г. *Технологии сетевого дистанционного обучения.* СПб.: Ф-т филологии и искусств СПбГУ, 2007. 55 с.; 4. Гуревич Р. С., Кадемья М. Ю., Розульська О. О. *Інформаційно-комунікаційні технології в міжкультурній комунікації/ За ред. проф. Р. С. Гуревича.* / Вінниця: Вінницький

державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського, 2009. 232 с.; 5. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю. Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях: Навчальний посібник для студентів педагогічних ВНЗ і слухачів інститутів післядипломної педагогічної освіти. Вінниця: ООО «Планер», 2005. 366 с.; 6. Жалдак М.І. Педагогічний потенціал інформації навчального процесу. Розвиток педагогічної і психологічної науки в Україні 1992-2003. Харків: ОВС, 2002. С. 371-383.; 7. Жулкевська В. Теоретико-методичні основи дистанційного навчання. Педагогіка, психологія професійної освіти. 2002. №1. С. 52-59.; 8. Закон МОН від 25.04.2013 № 466 «Про затвердження Положення про дистанційне навчання» URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>; 9. Згуровский М. Общество знаний и информации — тенденции, вызовы, перспективы // Зеркало недели. — 2003. — №19 (444). С. 17.; 10. Кремень В.Г. Енциклопедія освіти /Головний ред. В.Г. Кремень. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.; 11. Кухаренко В. М. Дистанційне навчання: Дистанційний курс. Харків: ХДПУ, 1999. 216 с.; 12. Олійник В. В. Дистанційна освіта за кордоном та в Україні: стислий аналітичний огляд. К. : ЦПППО, 2001. 48 с.; 13. Сисоєва С.О. Проблеми дистанційного навчання: педагогічний аспект. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. 2003. Вип. 3 – 4. 308 с.

УДК 378.1

Aziukovskyi Oleksandr

azalex@nmu.one

First Vice-Rector of Dnipro University of Technology

Ph.D., Professor

Udovyk Iryna

udovyk.i.m@nmu.one

Head of Department of Software Engineering

Ph.D., Associate Professor

CHALLENGES OF INTERDISCIPLINARY APPROACHES WHEN TEACHING INFORMATION TECHNOLOGY TO UNIVERSITY STUDENTS

At the present time, there is an increasing demand for training university students capable of developing and using new technologies quickly and efficiently. This is due to the fact that implementing information and telecommunication technologies into all spheres of the national economy is crucial as an increasing flow of technological innovations is sought in both production and services. In these conditions, the application of an interdisciplinary approach in the educational programs of universities, with the mandatory inclusion of disciplines related to information technology, becomes a priority [1, 2].

The existing educational system has a rather rigid culture enshrining disciplinary perspectives and values in the specialized programs of universities. It is not able to adequately solve many problems that young professionals face in reality.

The interdisciplinary approach is aimed at the comprehensive assimilation of ideas, theoretical knowledge and practical methods obtained through the study of these disciplines. It also encompasses the synthesis of new information and methods based on the symbiosis of various disciplines, their coordination and final integration to obtain evidence-based results.

Today, the interdisciplinary approach is one of the pressing goals in the educational system for training specialists in universities. This is evidenced by reports of organizations such as the

National Science Foundation, the National Academy of Sciences and the European Research Advisory Board [1]. These organizations contribute to the creation of favorable administrative cultures conducive to interdisciplinary coordination and communication. Furthermore, it includes the development of strategies to improve interdisciplinarity. These include redirecting funding to joint interdisciplinary projects; changing the classical structure of universities with interdisciplinary “problem-oriented” institutes and schools; development of information and educational environments using information network resources.

However, in the process of introducing interdisciplinarity, conceptual and methodological problems arise [2]. The problems of interdisciplinary research include the complex interdependencies between the methods and technologies used, cognitive structures and epistemological values.

Cognitive obstacles to interdisciplinarity include linguistic differences and the conceptual or methodological distances between the disciplines studied at the juncture of these specialties. This approach is based on the concept of a disciplinary matrix [3], which contains the basic ideas, metaphysical assumptions, symbolic generalizations, epistemological values and patterns within the framework of the discipline under study.

Another area of specialization in the field of a particular discipline is the term domain specificity. According to [4], “A system is domain-specific to the extent that it has restricted subject matter; more specifically, the class of objects and properties and the processing of information is circumscribed in a relatively narrow way.”

The specifics of the subject area of a particular domain (from the point of view of information technology at an interdisciplinary level) requires a scientific examination using an expert system grounded on a specific knowledge base.

At the same time, such an expert system involves fine-tuning and adjusting its own knowledge base through self-training. At the same time, accessible technologies and equipment, specific computational and mathematical models, as well as human experts' own visionary models are involved [5].

A distinctive feature of interdisciplinary research is the synthesis and integration of disciplines into a unique self-organizing structure within a complex system [2]. The processes modeled by most complex systems are multifaceted. Each of the facets views a specialized discipline. Each facet of a complex system forms a separate subsystem where different components and relationships dominate. Interdisciplinary research extracts information from relevant disciplines and combines these ideas into a more complete system.

Therefore, we can conclude that the complexity of solving the problem of interdisciplinarity comes from the complexity of the interpenetration of domains of specific disciplines, the complex interdependencies between methods and technologies applicable for practical study at the intersection of the aforementioned interdisciplinarity. These problems originate from, and depend on, fairly deep and difficult to resolve issues. In order to cope with these problems, specific scientific practice is required. Disciplinary domain-specific practices must be integrated into the educational system. It is imperative that cognitive, philosophical, educational, social or other factors contribute not only to the suppression of interdisciplinary work, but to the unification and interpenetration of interdisciplinary boundaries.

References: Miles MacLeod (2018). *What makes interdisciplinarity difficult? Some consequences of domain specificity in interdisciplinary practice.* Department of Philosophy, University of Twente, The Netherlands. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s11229-016-1236-4>

William H. Newell (2001). *A Theory of Interdisciplinary Studies*. Miami University, School of Interdisciplinary Studies. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/238490809>

Kuhn, T.S. (1977). *Second thoughts on paradigms*, in: F. Suppe (ed.) *The Structure of Scientific Theories*, 2nd ed. Urbana, pp. 459–482.

Robbins, P. (2015). *Modularity of mind*. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford encyclopedia of philosophy Summer 2015 edition*.
<http://plato.stanford.edu/archives/sum2015/entries/modularity-mind/>

Boix Mansilla, V., Lamont, M., & Sato, K. (2012). *Successful interdisciplinary collaborations: The contributions of shared socio-emotional-cognitive platforms to interdisciplinary synthesis*. 4S Annual Meeting. Vancouver, Canada. Retrieved from <http://nrs.harvard.edu/urn-3:HUL.InstRepos:10496300>.

УДК 378.14

І.С. Шкура

i.shkura@duan.edu.ua

Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро, Україна

Ю.В. Шулик

yulia.shulyk@oa.edu.ua

Національний університет “Острозька академія”, Острог, Україна

МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ В УКРАЇНІ

Тенденції розвитку вищої освіти у світі в цілому та в Україні, зокрема, стимулюють розробку та реалізацію міждисциплінарних освітніх програм, та поряд з тим, для цього формуються необхідні умови в межах правового поля.

Європейська система освіти перебуває в стані постійної трансформації. Проекти міжнародних організацій, до яких відноситься проєкт OECD «The Future of Education and Skills 2030» («Майбутнє освіти та навички 2030») [1], допомагає зрозуміти європейські тенденції розвитку освіти та випрацювати моделі реагування на виклики «завтрашнього» дня. Проєкт спрямований на визначення знань, умінь, ставлення та цінностей (Learning Compass 2030), які необхідні здобувачу для успіху, реалізації свого потенціалу та для формування свого майбутнього в умовах суспільного добробуту. В основі лежать базові знання, навички, ставлення та цінності, що охоплюють грамотність у широкому діапазоні: мовну, математичну, цифрову, фізичне та психічне здоров'я, соціальні та емоційні навички. Компетенції будуються на цих базових знаннях і навичках та полягають у мобілізації знань, умінь, ставлення та цінностей у цілому ряді конкретних контекстів для задоволення складних потреб.

OECD Learning Compass 2030 розрізняє три різні типи навичок: пізнавальні та метакогнітивні навички, соціальні та емоційні навички, практичні та фізичні навички. Особливе місце посідають трансформативні компетенції та процесуальні знання. Деякі з них є специфічними для окремої галузі, деякі можуть використовуватись в у різних галузях. Пріоритети європейської освітньої політики полягають у подоланні майбутніх невідповідностей у навичках та сприяння їх вдосконаленню; побудові інклюзивних екосистем вищої освіти; забезпеченні участі закладів вищої освіти у розвитку інновацій; підтримці ефективних систем вищої освіти.

Саме у створенні та реалізації міждисциплінарних освітніх програм та запровадженні міждисциплінарних підходів в освітньому процесі вбачаємо широкі можливості слідування зазначеним тенденціям розвитку вищої освіти та реалізації

перспектив подальшого розвитку освітніх закладів та підвищення якості освітнього процесу. Ринку потребує унікальних фахівців, які здатні системно підійти до вирішення нестандартних, комплексних завдань, що можливе через навчання на міждисциплінарних освітніх програмах.

Результати стажування в рамках проекту “Інноваційний університет і лідерство. Фаза V: Інтердисциплінарність та міжгалузевість і стратегії розвитку університету” дали можливість провести SWOT-аналіз міждисциплінарних освітніх програм (таблиця 1).

Таблиця 1

SWOT-аналіз запровадження міждисциплінарних освітніх програм

S сильні сторони	W слабкі сторони
<p>Можливість відрізнятись, отримати унікальну освіту за рахунок дійсно індивідуальної освітньої траєкторії</p> <p>Можливість отримати два дипломи за один термін навчання</p> <p>Потужна підтримка тьюторів, ментора</p> <p>Набуття універсальних «м'яких» навичок</p> <p>Розвиток системного мислення здобувачів вищої освіти, що дозволяє вирішувати складні проблеми та задачі реального життя</p> <p>«Крафтова» освітня програма – дійсно ІНДИВІДУАЛІЗОВАНА програма</p>	<p>Програми підходять не всім (як результат недостатній набір на програму)</p> <p>Складність навчання через подвійне навантаження</p> <p>Вартість програми вища за звичайну</p> <p>Супротив змінам науково-педагогічними кадрам</p> <p>Узгоджувальні дії з іншими кафедрами (факультетами) щодо розробки, провадження програми та її завершення</p>
O можливості	T Загрози
<p>Можливість вирішення проблем за допомогою інструментарію декількох галузей (спеціальностей)</p> <p>Підготовка до реального життя, яке є міждисциплінарним (системне мислення)</p> <p>Випускники інтегровані у суспільство, мають активну позицію</p> <p>Розвиток співпраці між НПП різних галузей (наука, дидактика, проекти)</p>	<p>Недосконалість нормативної бази для відображення у документі про освіту міжгалузевості та міждисциплінарності</p> <p>Неготовність стейкхолдерів до міжгалузевих (міждисциплінарних) програм</p>

Польська система вищої освіти та науки знаходиться у стані реформування («революційної еволюції»). Закон «Про вищу освіту та науку» від 03.07.2018 р. поступово впроваджується в життя. Новий Закон регламентує міждисциплінарні та міжгалузеві програми навчання; міжгалузевий підхід, який застосовувався з 2002 р. у Варшавському університеті, покладено тепер в основу реформування підготовки аспірантів. Варшавський університет започаткував міжгалузеві програми навчання у 1992 р. у відповідь на несприятливі внутрішні та зовнішні умови, бажання запропонувати щось нестандартне, вийти за межі однієї галузі та здобути конкурентні переваги (формат MISH), потім у 2012 р. було створено факультет Artes Liberales, який пропонує унікальні програми навчання для особливих студентів, здатних сприймати та мислити нестандартно, широко та водночас нести відповідальність за такі широкі зобов'язання. Усвідомлення того, що навколишній світ є міждисциплінарним, глобальні проблеми потребують комплексного рішення,

сьогоднішні студенти повинні бути готовими до різних ситуацій, завдань, дало поштовх для пропозиції нестандартних освітніх програм.

Прикладами міждисциплінарних/міжгалузевих програм Варшавського та Ягелонського університетів є “Студія міста”, “Європейстика”, “Студії генераційні”, “Філологія жестів мови”, “Захист довкілля”, “Культура і натура”, “Математика фінансова”, “Біоінформатика”.

Міждисциплінарне навчання може відбуватися у наступних формах:

1. Вивчення окремих дисциплін на основні поєднання знань, методів з різних спеціальностей. Спеціальність освітньої програми, напрям дисципліни незмінні, а поєднання інших наук дає можливість створити нові ідеї, проекти, наукові роботи; бачити цілісність та взаємозв'язки.
2. Міждисциплінарні зв'язки між предметами в освітній програмі. Від структурної схеми освітньої програми, педагогічного складу та їх спільній роботі на результат залежать програмні результати навчання здобувачів вищої освіти. Окреме місце займають вибіркові дисципліни, які формують індивідуальну траєкторію студентів та посилюють їх результати навчання, про що зазначається в методичних рекомендаціях для експертів Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти [2].
3. Навчання здобувача освіти за двома освітніми програмами на денній формі. ЗВО має бути готовим до організації такого навчання: формування розкладу зважаючи на потребу відвідувань різних програм, роботу з викладачами, тьюторами для спільних міждисциплінарних робіт, підтримки таких студентів.
4. Міждисциплінарні програми – які поєднують в своїх програмі обов'язкові дисципліни з двох і більше спеціальностей.

В законодавстві України поняття міждисциплінарності з'явилося лиш в грудні 2019 року – з внесенням змін до ЗУ «Про вищу освіту» (№ 392-IX від 18.12.2019) (далі – Закон). Зокрема, п. 4 статті 9-1 Закону [3] визначено, що на другому (магістерському) рівні вищої освіти можуть створюватися міждисциплінарні освітньо-наукові програми, якщо це не суперечить відповідним стандартам вищої освіти. Це фокусує міждисциплінарні програми лише на магістерському рівні і лише з науковим напрямом. Також дозволено створювати освітні програми за галузю знань або групою спеціальностей, якщо це не суперечить відповідним стандартам вищої освіти на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти. Крім цього, п.3. статті 10 Закону [3] визначає, що в стандарті вищої освіти повинні бути зазначені вимоги до створення освітніх програм підготовки за галузю знань, двома галузями знань або групою спеціальностей (у стандартах рівня молодшого бакалавра), міждисциплінарних освітньо-наукових програм (у стандартах магістра та доктора філософії). Це знову ж дає колізію в законодавстві щодо можливостей створення міждисциплінарних програм на третьому освітньо-науковому рівні. Крім того, затверджені стандарти не містять вимог до створення міждисциплінарних програм.

Разом з тим, стаття 13 Закону [3] визначає, що Центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки затверджує вимоги до міждисциплінарних освітніх (наукових) програм. На сьогодні таких вимог МОН не затвердило.

Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти [4] визначає лише два пункти щодо міждисциплінарних програм: 1) при акредитації міждисциплінарної освітньої програми склад експертної групи може бути розширений, але не більше ніж на одного експерта; 2) при оцінці критерію 2 «Структура та зміст освітньої програми» оцінюється відповідність змісту освітньої програми предметній області визначеним спеціальностям. Питанням для академічної спільноти залишається: який відсоток освітніх компонент з іншої спеціальності має бути

для того, щоб програма визначалась, як міждисциплінарна. Введення кількох дисциплін з іншої спеціальності може визначати унікальність програми та додавати програмні результати навчання. Також немає інструментарію для впровадження цих програм: в системі ЄДБО при реєстрації освітньої програми є можливість вибрати лише одну спеціальність, а не кілька. Що показує неготовність до впровадження міждисциплінарних програм. Варто зауважити, що досвід Польщі показує, що досі існує така ж проблема у видачі дипломів за кількома спеціальностями в системі USOS і потребою постійної співпраці з міністерством у вирішенні цього питання.

Варто зазначити, що відповідно до глобальних тенденцій розвитку світової економіки та цілей розвитку вищої освіти України сприяння розвитку міждисциплінарних освітніх програм у ЗВО визначено в якості одного з пріоритетів [5].

Варто зауважити, що ЗВО мають пам'ятати про те, що всі міждисциплінарні/міжгалузеві програми вводяться для практичності та результатів для випускників. Це передбачає і дорожчу підготовку студентів за міждисциплінарними програмами. Також зростуть адміністративні витрати, оскільки постають нові вимоги в управлінні, комунікації, взаємозв'язку з різними структурними підрозділами. Тому важливо закріпити управління цим процесом за окремим органом управління чи посадовою особою. Крім того, через важке навчання студенти часто відмовляються від навчання за двома програмами після першого року навчання.

Міжгалузевий/міждисциплінарний підхід виправдовує себе в підготовці фахівців в різних країнах світу. Тому необхідним є популяризація широких можливостей оновлених програм навчання, нового формату проведення занять і в Україні. Запуск міждисциплінарних та міжгалузевих програм потребує виваженого підходу і перш за все розробки моделі запровадження таких програм та її апробації в рамках «пілотного проекту» на певній базовій спеціальності.

Список використаних джерел: 1. *OECD Future of Education and Skills 2030 [Електронний ресурс]*. – Режим доступу: <https://www.oecd.org/education/2030-project/>. 2. *Методичні рекомендації для експертів Національного агентства щодо застосування Критеріїв оцінювання якості освітньої програми [Електронний ресурс]*. – Режим доступу: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/09/Методичні-рекомендації_для-експертів.pdf. 3. *Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]*. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. 4. *Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти [Електронний ресурс]*. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19>. 5. *Матеріали до роботи над проектом Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки [Електронний ресурс]*. – Режим доступу: <http://www.tsatu.edu.ua/wp-content/uploads/materialy-dlja-roboty-nad-proyektom-stratehii-rozvytku-vo-2020-06.pdf> 5.

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ДО ВИКЛАДАННЯ КРИТИЧНОГО АНАЛІЗУ ДИСКУРСУ

Сучасна наука усе більше стає міждисциплінарною. Гетерогенність гуманітарної галузі особливо яскраво проявляється у зв'язку лінгвістики з іншими дисциплінами, позаяк результати вивчення мови впливають на появу нових напрямів у політології, історії, психології, правознавства тощо. Використання міждисциплінарного підходу у викладанні дискурс аналізу передбачає опанування технології критичного аналізу дискурсу, коли студент - дослідник мовного матеріалу проявляє себе, понад усе, як особистість зі сформованою системою цінностей, розумінням загальнолюдських орієнтирів, здатністю реагувати на виклики сучасного світу.

Упровадження міждисциплінарного підходу у процес викладання гуманітарних дисциплін стало основною метою участі автора у міжнародній програмі «Інноваційний університет і лідерство» (Варшава, Краків 2019). У межах розробленого під час участі у програмі авторського проекту заплановано бу оптимізувати викладання навчального курсу «Основи дискурсаналізу» шляхом застосування інтердисциплінарного підходу та новаторських міждисциплінарних наукових методів. Згадана початкова дисципліна викладається на другому курсі студентам спеціальності 035.10 Філологія. Прикладна лінгвістика.

Серед завдань проекту:

- Обґрунтувати потребу у застосуванні інтердисциплінарного підходу до викладання навчального курсу «Основи дискурсаналізу».
- Адаптувати новаторську інтердисциплінарну наукову методику критичного аналізу дискурсу до рівня навчальної дисципліни.
- Розробити нову робочу програму курсу «Основи дискурсаналізу» з урахуванням інтердисциплінарного підходу.
- Запровадити підготовку інтердисциплінарних студентських навчально-наукових проєктів із критичного аналізу різних видів дискурсу.

У нашій діяльності ми, на відміну від польських колег, застосовуємо терміни «міждисциплінарність» та «інтердисциплінарність» як синонімічні, оскільки досягнення дослідницьких завдань відбувається без переходу із однієї галузі в іншу, а шляхом застосування знань, методів і технології суміжних галузей.

На думку декана факультету Artes Liberales Варшавського університету «Інтердисциплінарність – це руйнування кордонів наукових дисциплін, інституційних ієрархій, наукових традицій, властивих конкретним країнам». (проф. Роберт Сухарський, лекція 29.10.2019).

Проаналізувавши досвід інтердисциплінарних освітніх програм в Україні, маємо змогу запропонувати основні властивості інтердисциплінарності в українській вищій школі:

1. Інтердисциплінарність сприяє диверсифікації науки, появи нових освітніх програм, нових навчальних курсів.

2. Інтердисциплінарність частково сигналізує повернення до синкретизму у науці, коли задля розв'язання складної наукової проблеми, для якої не існує однозначного формального опису, застосовують методи і технології інших дисциплін без потреби в аргументуванні.

3. Інтердисциплінарність у перспективі - це новий універсальний метод наукових досліджень [3], який варто у майбутньому викладати у закладах вищої освіти задля підвищення ефективності наукових розвідок та багатовекторного практичного застосування їх результатів.

Інтердисциплінарність від початку була покладена в основу нового наукового методу лінгвістичних досліджень – критичного аналізу дискурсу. Структура дискурсивного аналізу, за Т. ван Дейком, передбачає декілька рівнів – макроструктуру, або глобальну структуру, та мікроструктуру, чи локальну структуру. Дослідник зауважує, що аналіз тексту слід починати з виділення макроструктур, оскільки вони містять найбільш важливу інформацію дискурсу, виражають його загальний зміст, концептуально підсумовують текст [1, с. 69]. Отже, макроструктура – це узагальнений опис основного змісту дискурсу, який буде адресат у процесі його інтерпретації та пізнання.

Наступним кроком у схемі Т. ван Дейка є аналіз локальних значень слів, адже саме вони є тим видом інформації, який безпосередньо впливає на думки та позиції реципієнтів. Науковець підкреслює, що дискурс-аналіз не лише скерований на вивчення структури тексту, він покликаний виявити імпліцитні значення, думки, які виражаються цими структурами. Саме теми та локальні значення дискурсу найкраще запам'ятовуються одержувачами, а від так мають найбільш значущі та очевидні соціальні наслідки [1, с. 69]. Метод критичного дискурс-аналізу також передбачає дослідження та аналіз ідеологій адресанта дискурсу. Вчений зауважує, що ідеології здатні впливати на сформований світогляд своїх прихильників, трансформуючи їх соціальні цінності, погляди в різні моделі життєвого досвіду [1, с. 78-79]. Таким чином, ідеології непрямо контролюють те, як люди розуміють і планують свої соціальні практики, а отже, і те, як вони вибудовують свій дискурс.

Цей заключний етап критичного аналізу дискурсу відкриває широкі перспективи для застосування інтердисциплінарного підходу, оскільки студентам для виявлення, інвентаризації та аналізу ідеології знадобляться знання з політології, права, соціології, психології, культурології, мистецтвознавства тощо.[3, 4]

Отже, нова розроблена програма курсу «Основи дискурсаналізу» повністю відповідає критеріям міждисциплінарного підходу і пройшла успішну апробацію протягом навчального семестру.

Результатом упровадження міждисциплінарного підходу, опанованого автором від час міжнародного стажування у межах програми «Інноваційний університет і лідерство» (Варшава, Краків 2019) стали міждисциплінарні студентські проекти, захищені студентами 2 курсу спеціальності Прикладна лінгвістика у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки.

Список використаних джерел: 1. Dijk T. A. van *Discourse and Communication : New Approaches to the Analysis of Mass Media Discourse and Communication* / T. A. van Dijk, W. de Gruyter. – Berlin, 1985. – 367 p.; 2. Dijk T. A. van *Discourse and Context. A Sociocognitive Approach* / T. A. van Dijk. – New York : Cambridge University Press, 2008. – 267 p.; 3. Wodak R. *A new agenda in (Critical) Discourse Analysis. Theory, methodology and interdisciplinarity* / R. Wodak, P. Chilton. – Philadelphia, PA : John Benjamins Publishing Company, 2005. – 320 p.; 4. Wodak R. *The discoursehistorical approach* / R. Wodak ; ed. by R. Wodak and M. Meyer. – London, GBR: Sage Publications Incorporated, 2001. – 200 p.

MASTER DEGREE PROGRAMME GEOGLOBALISTICS AND REGIONAL STUDIES: EXPERIENCE AND PROSPECTS

Recent high education reforms in Ukraine inspired the introduction of innovative and unique for Ukraine Master Degree Programme “Geoglobalistics and Regional Studies” (MDPGGRS) at Chair of Regional Studies and Tourism, Geography faculty of Taras Shevchenko National University of Kyiv (TSNUK) in 2018 [1]. This programme aims to provide students with conceptual, analytical, and methodological tools to enable inter-disciplinary expertise of multi-faceted global processes and transformations with accounting for the diversity of local, regional, and global manifestations based on a coherent scholarly framework of globalization and geography nexus [2].

The rationale and triggers behind the GGRS curricular include the topicality of global studies education and training [3] – wanted in Ukraine, in particular - accounting, among other reasons, for:

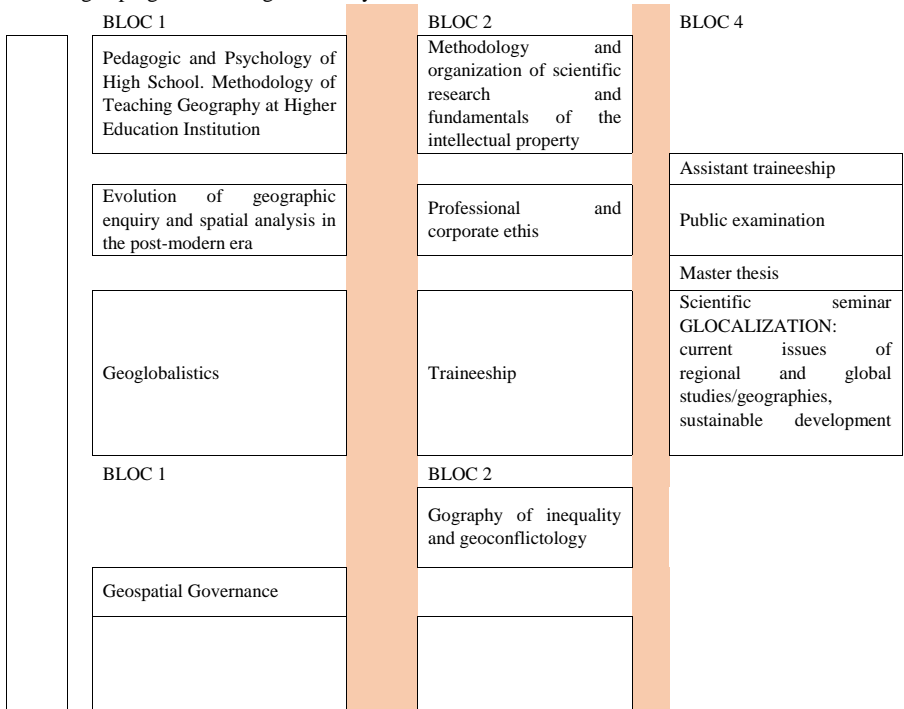
- geopolitical and geo-economic transformations at the edge of 20th and 21st centuries marked with a discourse on global processes, including globalization and its nowadays manifestation: de-globalization/slowbalisation (to mention just most relevant [4, 5, 6]);
- the incipience of Globalistics being a sort of systemic and integrated ‘core’ within Global Studies [7] focused on philosophic and scientific scrutiny of the global problems, global processes, including globalization, multi-faceted interdisciplinary analysis of globalization influence in particular (geographic) regions, diversity of local and global interwind;
- the need to overcome the paradox of ‘under-demanded’ geography [8,9] by training within the framework of global competencies [10] and teaching - based on innovative, critical and creative approaches to globalization and glocalization - on the solid grounds of Regional Studies (krainoznavstvo) and Human Geography the analysis of environmental, social, economic and political contexts (to mention just some [11,12]);
- the call for sustainable development and the achievement of its goals based on interdisciplinary analytics and consulting/advising the public administration on the feasibility of its implementation [13,14];
- the suggested by TSNUK survey [15] urgent need to modernize the content of disciplines, extremely insufficient knowledge of foreign (English) languages for professional communication in international communications, and a lack of a number of soft skills.

The MDPGGRS invites entrants with the background of various disciplinary fields, including economics, social and political science, public administration, international studies, linguistics, philosophy, psychology, sociology, history, and geography to train in English and Ukrainian future internationally competitive experts with the curricular including as follows:

- the common track providing fundamentals of geographic view on globalization, geospatial analysis, geospatial governance, imaginary geography and place branding, inequality and geo-conflictology, the geography of informational society and high school pedagogics (the first and second semesters), etc. and

- two thematic tracks (third semester): Geography of Global Transformations and Regional Studies of Global Processes;
- the synthesis (fourth semester) of the common and thematic tracks in the Scientific seminar Glocalization: current issues of regional and global studies and sustainable development coupled with the assistant traineeship, master thesis, and public exam (Figure 1).

Based on the faculty academicians experience (including the international one), the MDPGGRS prospects its development by considering the role of places/space (geospace - territory - place), specific local events and regional processes in shaping current global trends and mastering skills for grasping them through the analysis of

BLOC 3	Geography of global transformations	Regional Studies and Global processes
	Geography of global social and demographic transformations	Global and Regional Environment for Development: countries/regions of the world
	Geography of global transformation of the competitiveness of countries and regions of the world	Geopolitical and socioeconomic transformations: countries/regions of the world
	Geography of global environmental transformations	Anthropogenic transformation of geosystems: countries/regions of the world

Disciplines on students' choice	Geospatial dimension of power in the global world	Disciplines on students' choice	Geography of global cooperation: countries/regions of the world
	International Communications and Global Media		International Management and Marketing
	International ecologic cooperation		Global climate change and international cooperation

Figure 1. Structure and logics of MDPGGRS [1]

unique local and regional manifestations [16] as follows:

- ✓ Placing ‘multiple truths’ into the socio-spatial context;
- ✓ Challenges to liberal democracy;
- ✓ Conflicts and hybrid warfare of a new type;
- ✓ The fourth industrial revolution, digitalization and big data analysis, geospatial governance;
- ✓ Migration platforming demographic, social, cultural, and economic transformations;
- ✓ Glocalisation, in education and community building, in particular;
- ✓ Challenges to sustainable development.

Having successfully got the accreditation by the National Agency for Higher Education Quality Assurance (Ukraine) this May, the MDPGGRS undergoes improvements to strengthen its inter-disciplinary and research potential. Modifications foresee the introduction of courses on indicator analysis of sustainable development, the social-economic and transformational analysis of glocalisation, de- and re-territorialisation of global geopolitical and geo-economic systems, research design and project management. It is an uneasy way accounting for competences, programmed results provision, and formal curricular limitations stipulated by legislation and regulations of TSNUK, given that the educational standard in the relevant domain is absent.

Thus, presenting and discussing as wide as possible the curricular, the rationales behind it, and the competences to be provided by MDPGGRS will help to develop it in correspondence with the global and local (glocalised) agenda of inter-disciplinary education and training in Ukraine.

References: 1. *Master Degree Programme Geoglobalistics and Regional Studies*. Retrieved from URL:

- http://geo.univ.kiev.ua/images/doc_file/navch_prog/tur/Geoglobal_mag_engl_ukr_denna.pdf; 2. Kiptenko V. (2017). *Globalization: the geographical nexus*. *Visnyk Kyivskogo natsionalnogo universytetu, Geografiya* [Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Geography], 1-2 (66-67), 37-41 (in English, abstr. in Ukrainian). DOI: <http://doi.org/10.17721/1728-2721.2017.66.4>; 3. *Global Studies Consortium. A network of graduate program in global studies*. Retrieved from URL <https://globalstudiesconsortium.org/>; 4. Acemoglu, D. and Yared, P. (2010). *Growing in partially de-globalized world. Political limits to globalization*. *American Economic Review: Papers & Proceedings*, 100, 83–88. Retrieved from: <https://economics.mit.edu/files/5787>; 5. *Intheblack* (2015, July 1) *Is globalization slowing down?* Retrieved from URL <https://www.intheblack.com/articles/2015/07/01/is-globalisation-slowng-down/>; 6. Harold, J. (2017). *Deglobalization as a Global Challenge*. *CIGI Papers*, 135. Retrieved from URL https://www.cigionline.org/sites/default/files/documents/Paper%20no.135WEB_1.pdf; 7. Girin, L. (Ed.) et al. (2012) *Introduction. Globalization, Globalistics and Global Studies in L.Girin et al*

(ed.), *Globalistics and Globalization Studies*, Volgograd: 'Uchitel' Publishing House, P.5-7.; 8. Dicken P. *Geographers and 'Globalization': (Yet) Another Missed Boat? Transactions of the Institute of British Geographers. New Series, Vol. 29, No. 1 (Mar., 2004), pp. 5-26.*; 9. Bagrov N.V. (2005). *Geographia v iformatsionnom mire [Geography in informational world]*. Kyiv, 13-18.; 10. PISA 2018 Global Competence. Retrieved from URL <https://www.oecd.org/pisa/pisa-2018-global-competence.htm#:~:text=Global%20competence%20is%20the%20capacity,well%2Dbeing%20and%20sustainable%20development.>; 11. Maruniak Ye.O. (2004). *Metodychni pidkhody do economic-geografichnogo doslidzhennia procesiv globalisatsii v konteksti strategii regionalnogo rozvytku Ukrainy [Methodical approaches to economic geogrgaphy research of globalization processes in the context of regional development strategy of Ukraine]*. *Ukrains'kyi geografichnyi zhurnal [Ukrainian Geographic Journal]*, 1, 28-33 (in Ukrainian).; 12. Kiptenko V. (2015) *Tsyvilizatsiyni pidkhid v krainoznavstvi. Svito-systemnyi pidkhid v krainoznavstvi [Civilizational approach in regional studies. World-system approach in regional studies]* in Ya.Oliinyk, B.Yatsenko *Geografichne krainoznavstvo [Geographic Regional Studies]*. Kyiv, 26-48 (in Ukrainian).; 13. Kiptenko V. *From global to Local: Feasibility of the Indicator Analysis of the Sustainable Development in Ukraine. World of Science 3(43). Vol.1. 2019. P.36-39.*; 14. Khilchevska I., Kiptenko V. *Ukraine's path through Millennium to Sustainable development goals 30 years: transition, lessons and perspectives. International Scientific Conference. University of National and World Economy. Sofia, Bulgaria. – 2019. – P.422-430.*; 15. *Univrsytetske sotsialne doslidzhennia [All-university social survey] UNiDOS. (in Ukraiian)*. Retrieved from URL: http://unidos.univ.kiev.ua/?q=unidos_online; 16. *Robochi programy navchalnykh dystyplin ONP "Geografichne krainoznavstvo ta geoglobalistyka" [Syllabuses of MDP "Geoglobalistics and Regional Studies"] (in Ukrainian and English)*. Retrieved from URL <http://geo.univ.kiev.ua/uk/geo.univ.kiev.ua/uk/856-onp-geogr-globalistika>

УДК 316: 159.9.07

І.Г.Губеладзе

iryngubeladze@gmail.com

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України

ПРОБЛЕМА ВИВЧЕННЯ ВЛАСНОСТІ В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД

Власність є системотвірним чинником економічних, правових і соціальних стосунків, що визначає етапи і напрям розвитку суспільства та особливості соціальних комунікацій. Однак стрімкі зміни в системі соціально-економічних відносин, що відзначаються появою різних форм власності, зниженням ролі держави в процесах регулювання економіки, різкою зміною її структури, формуванням нових соціально-економічних груп населення, нівелюванням необхідності обов'язкової зайнятості тощо, зумовлюють трансформації в ціннісних орієнтаціях громадян, у тому числі у ставленні до власності, у відносинах власності, спостерігаються зміни в економічній самосвідомості і формування нового типу економічного мислення. Сучасні умови соціально-економічного розвитку вимагають від особистості відповідальної і визначеної позиції у сфері власності. Однак нівелювання і знецінення потреби у власності протягом тривалого історичного періоду, призвело до ослаблення почуття власності і не сформованості економічного мислення сучасних українців.

Ще наприкінці 90-х–початку–2000-х рр.. вітчизняні дослідники констатували важливість і цінність для особи можливість володіння статусними речами, які демонструють їхню позицію в суспільстві, натомість користь речей втрачала своє значення. На сьогодні загалом у світі відбуваються трансформації економічної системи, перш за все збільшується попит на послуги, сервіс, знання, інновації. При цьому спостерігається різке зниження попиту на товари, особливо коштовні. Частішим є обмін і спільне користування. Акцент зміщується з володіння річчю на її використання. Ціннішим стає отримати враження, досвід, знання, можливість подорожувати, ніж купівля нерухомості чи автомобіля. Таке ставлення до об'єктів власності знаходить своє відображення у різних соціальних практиках, як економічних, так і неекономічних. Івлева Г. вказує на появу нового постеконічного суспільства, що характеризується зниженням залежності від речей і збільшення ухилу на здібності та творчість особистості (Івлева, 2001).

Такі зміни посилюють потребу у міждисциплінарному підході до вивчення проблем власності, де науковці різних спеціальностей зможуть об'єднати свої зусилля для вирішення актуальних запитів. Зокрема щодо питань визначення легітимності володіння (як правового, так і психологічного), суспільного та персонального ставлення до власності, переживання і потреба у власності, визначення способів привласнення, готовність об'єкти свого володіння, ділитися ними з іншими. Це у свою чергу впливатиме на процеси прийняття економічних та неекономічних рішень, прояв споживацької поведінки, розвиток процесів побудови миру та неконфліктної комунікації, підвищення рівня персональної і колективної відповідальності у різних сферах життя тощо.

Природу власності у її класичному положенні обґрунтовували такі відомі мислителі як Б.Спіноза, Т.Гоббс, Дж.Локк, І.Г.Фіхте, Г.В.Лейбніц, Н.Макиавеллі. Більшість робіт з питань власності належить економістам і юристам, при цьому переважно піддаються аналізу економічні аспекти даної проблеми і лише в деяких побіжно розглядаються питання впливу психології особистості на економічну поведінку. У сучасній психології і соціології робіт, які присвячені розгляду проблеми власності, почуття власності, відносно небагато, оскільки аналіз психологічної природи власності розпочався значно пізніше.

Попри те, що науковці визнають, що власність є вихідним, першим і головним поняттям економічної психології, і обґрунтовують доцільність та необхідність вивчення психології власності, на сьогодні бракує емпіричних досліджень у цьому напрямі, концептуальної розробленості феномену почуття власності.

В основі філософських, економічних і правових концепцій щодо розуміння власності лежить пояснення принципу розподілу влади, майнових прав і обов'язків, а також визначення суспільного устрою та можливостей економічного розвитку. Змістовно, так чи інакше, мова йде про взаємини суб'єктів власності по відношенню до об'єктів і до інших потенційних власників, утворюючи «трикутник стосунків власності», який неможливий поза соціальним контекстом. Стосунки власності можуть бути як джерелом єднання на утворенні спільної або колективної власності, так і причиною конфліктів і непорозумінь.

Стосунки власності передбачають що найменше три основні дії: володіння, користування і можливість розпоряджатися. В правовому аспекті власності і її правомірним гарантіям відводиться центральне місце. І такі гарантії мають забезпечувати дотримання прав власника і уникнення ситуацій порушення інтересів власника та інших людей. Способами привласнення в такому випадку можуть бути, наприклад, купівля, дарунок, виграш, крадіжка і т.д. Однак з психологічної точки зору, володіння забезпечується принципово іншими механізмами: ідентифікація, самоінвестування, персоналізація і т.д. Наприклад, художник, що намалював картину і продав її на аукціоні. З точки зору права,

картина належить покупцю. З точки зору психологічного привласнення – художнику, і тільки певною мірою покупцю.

Власність розглядається як системотвірний «інструмент» соціально-економічних стосунків людей і суспільства в цілому. Економічний аспект вивчення власності пов'язаний з економічною, фінансовою вигодою, можливістю мати прибуток, яку може забезпечувати чи не забезпечувати власність. Однак кожен об'єкт володіння має свою цінність, яка не завжди може відповідати вартості об'єкта і далеко не кожен об'єкт власності має свою фінансову ціну. «Ефект володіння» доводить, що суб'єктивне сприйняття людиною вартості, цінності об'єкта є набагато важливішим при прийнятті певних рішень, ніж його об'єктивна ринкова вартість.

Говорячи про розвиток суспільства практично неможливо обійти питання власності і, насамперед, її психологічного змісту через її вагомую роль в житті як особи, так і спільноти, будь-якої соціальної групи чи суспільства в цілому через впливи, які переживання почуття власності має в соціальних стосунках і взаємодії.

І психологи, і економісти єдині в тому, що системотвірним чинником економічних відносин є власність. А отже в полі зору економічних психологів виявляються явища, які у той чи інший спосіб пов'язані з власністю, потребою у власності або почуттям власності: психологія підприємця як активного економічного суб'єкта і власника; залежність між почуттям власності і ставленням працівника до праці, психологія реклами і споживачької поведінки, що будується на потребі у володінні речами і їх привласненні.

У питаннях психології власності дослідники розглядають підсвідоме прагнення до привласнення, накопичення (Ш. Летурно, Р. Пайпс, Ж. Сімон, З.Фрейд, Е.Фромм); представленість власності у структурі особистості (Л. Виготський, У.Джеймс, Р.Мейлі, Г. Олпорт, V. Noguти, А. Вокеуар, Н. Dittmar); почуття власності як складову економічної свідомості (О. Дейнека, Н. Дембицька, А. Кітов, І. Корокошко, С.Малахов, В. Москаленко, В.Попов); зміст і структуру ставлення до власності і грошей (Н. Дембицька, І. Зубіашвілі, О.Лазурський, В.Мясищев, F.Rudmin, А. Фенько, L. Furby, A. Furnham), потребу у власності (Т. Бурменко, О. Іванова, О. Карнишев, М. Луценко, Р. Пайпс, Н. Хазратова), почуття власності як засіб підвищення мотивації персоналу організації (Ch. Olkers, J.Pierce, A. Shukla, S. Singh, X.Dai, Ch. Hsee); практичні аспекти ставлення до власності представниками різних соціально-професійних груп власності (А. Журавльов, В.Позняков, В.Патрушев, А.Темницький).

На думку Р. Пайпса, потяг до привласнення означає набагато більше, ніж просто бажання володіти фізично відчутними об'єктами, оскільки є міцно пов'язаними з особистістю людини й розвиває в неї почуття власної гідності та віру у власні сили (Пайпс, 2008; Хазратова, 2009).

Як стверджує В. Хашченко, власність відіграє важливу роль в повсякденному житті, у способах сприйняття і оцінки людиною самої себе та інших людей, формуючи складну систему соціальних символів, що несуть інформацію про їхніх власників (Хашченко, 2011). Наприклад, власність символізує не тільки особистісні якості індивіда, але і групи, до якої він належить, її загальний соціально-економічний стан. Люди не лише виражають свої особистісні і соціальні якості через власність, але також роблять висновки про ідентичність інших людей на основі їхньої власності

Переживання почуття власності, на думку Н. Хазратової та М. Луценко, має важливе значення для формування внутрішнього світу особистості, що знаходить своє відображення у системі цінностей, почутті власної гідності, самоцінності, у спроможності досягти певного результату тощо (Хазратова, Потреба, 2011, с. 113-114).

Як бачимо, власність і стосунки власності можуть бути об'єктом вивчення як окремих дисциплін, так і успішно досліджуватися на перетині кількох наукових царин, що зробить результати дослідження об'ємнішими і змістовнішими, з відповідними інтерпретаціями. Отримані у такий спосіб результати дослідження можуть стати вагомим підґрунтям у розробці навчальних програм і окремих курсів для підготовки фахівців суспільно-гуманітарного профілю, зокрема економістів, юристів, економічних і соціальних психологів, фахівців з конфліктології та медіації, антропологів, фахівців з міжнародних відносин тощо.

Список використаних джерел: 1. Ивлева Г.Ю. Основные закономерности развития и трансформации собственности. Автореферат диссертации на соискание научной степени доктора экономических наук. М., 2001.; 2. Пайнс Р. Собственность и свобода / Пайнс Ричард. – М., 2008. – 416 с.; 3. Хазратова Н. Психологічна природа почуття власності / Н. Хазратова // «Соціальна психологія». – 2009. – №5. – С. 103–110.; 4. Хащенко В. А. Суб'єктивне економічне благополуччя і його вимірювання: побудова опросника і його валідація / В. А. Хащенко // Експериментальна психологія. – 2011. – Т. 4. – № 1. – С. 106–127.; 5. Brown G. Toward an understanding of the development of ownership feelings/ G. Brown, J. L. Pierce, C. Crossley // Journal of Organizational Behavior. – 2014. – № 35. – P. 318-338.

УДК 001.18

Наталія КРАВЧУК

nataliakravchuk7@gmail.com

Олег ЛУЦИШИН

olegkalyna@gmail.com

*Тернопільський національний економічний університет
м. Тернопіль, Україна*

БLENDED LEARNING ТА МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КОЛАБОРАЦІЯ

Он-лайн-навчання, дистанційне навчання, масові відкриті он-лайн-курси – основний тренд нової освітньої революції, про яку вже давно говорять в соцмережах і головних світових медіа, віщуючи загибель традиційної системи освіти. І хоч обіцяної «інфляції традиційних академічних ступенів» поки що не відбулося, випускники он-лайн-курсів почали додавати сертифікати Coursera і Udemu в свої резюме.

На тлі глобального поширення COVID-19 «цифрова трансформація освітнього простору» із красивого футурологічного гасла перейшла в категорію засобу виживання. Причому іноді – в прямому сенсі цього слова. Пандемія продемонструвала, що значну частину освітнього процесу довелось перевести в «цифровий формат». Але очевидно й те, що коли студенти знову повернуться на кампуси, освіта вже не зможе бути такою, як до пандемії, оскільки нові умови вимагають нестандартних рішень та гнучкості в процесі їх впровадження.

То як пандемія коронавірусу змінить спосіб адаптації університетів до нових викликів у короткостроковій перспективі і як зміняться зміст і форми університетської освіти у довгостроковій перспективі. Розглянемо основні тренди.

1. ЗМІШАНЕ НАВЧАННЯ (BLENDED LEARNING). Яков Гехт, засновник мережі демократичних шкіл та радник міністрів освіти Ізраїлю, поділився своїми прогнозами щодо змін в освіті після пандемії під час онлайн-конференції EdCamp. Він зауважив, що коронавірус лихоманить традиційну освіту і показує освітянам можливості, якими треба негайно скористатися [1].

За його прогнозами ймовірно дві найважливіші зміни в посткоронавірусній освіті. По-перше, університети за формою стануть гібридними: лише частину часу студенти навчатимуться у форматі face-to-face – на кампусі з викладачем, а решту часу вони навчатимуться самостійно он-лайн. Таке поєднання офлайн і он-лайн освіти зробить університет не лише гнучким на випадок таких криз, але й також відкриє нові можливості. По-друге, університетам доведеться докорінно змінити свою освітню парадигму і остаточно перейти від пасивної моделі «університету, де навчають» до інтерактивної моделі «університету, де навчаються». Це означає, у тому числі, відхід від звичного графіку і розкладу навчальних занять (де вказано, о котрій годині і в якій аудиторії викладач проводить свою лекцію чи семінар) до моделі, яка має показувати, чого студент навчається в цей час. Цей новий підхід зробить навчальний процес в університеті більш гнучким: студент може на якийсь час приєднатися до традиційного заняття і взяти з нього те, що йому потрібно, а решту часу навчатиметься з комп'ютером і, можливо, з викладачем з іншого кінця світу.

Blended Learning досить успішно вже використовують провідні університети, міжнародні корпорації та найуспішніші держави, поєднуючи он-лайн навчання та практичне відпрацювання навиків у форматі тренінгів із тренером.

2. СТВОРЕННЯ «ВІРТУАЛЬНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ» ТА ОСВІТНІХ ОН-ЛАЙН БІРЖ. Перший успішний досвід освітніх он-лайн-платформ (наприклад, Khan Academy, 2006) довів ефективність он-лайн-освіти. Серед безумовних її переваг – значна економія часу та коштів, курси кращих викладачів провідних університетів світу стають основою для навчання в інших вузах, а успіхи студентів в он-лайні переносяться в дипломи. Відповідно он-лайн-освіта почала набувати масового характеру, змусивши деякі провідні університети, зокрема Масачусетський технологічний інститут в 2013 році створити власну відкриту платформу безкоштовних курсів edX, до якої приєднався Гарвардський університет, а пізніше – ще 90 американських і світових партнерів. Зараз edX є своєрідним «віртуальним університетом» – некомерційним сайтом з 800 безкоштовними он-лайн-курсами, сімома мільйонами користувачів, а також відкритим вихідним кодом. На цій освітній он-лайн біржі, пропонуються академічні курси університетів і великих корпорацій: від основ аеродинаміки до історії середньовічного мистецтва [2].

3. МІЖДИСЦИПЛІНАРНА ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ. Пандемія COVID-19 стала не лише каталізатором переходу на он-лайн навчання, але й спровокувала постмодерністські форми сприйняття освіти загалом і університетської, зокрема. «Освітній постмодернізм» ставить фундаментальні виклики «традиційним» уявленням про знання та освіту. Постає питання: яким критеріям має відповідати фахівець та, що означає словосполучення «фахова освіта»? З позицій сучасних вимог до змісту вищої освіти майбутній фахівець має не лише володіти знаннями, вміннями і навичками, але й міждисциплінарною професійною мобільністю [3, с. 47]. В умовах сьогодення, як ніколи стало зрозуміло, що найбільш цінними є фахівці, які не бояться змін і готові виходити із «зони комфорту», які є всебічно розвинутими, технологічно освіченими та командно-орієнтованими.

Міждисциплінарний підхід зумовлює відмову від невинновданого обмеження інтелектуального розвитку певним фахом, і цим самим, дозволяє кожному індивіду розвиватися всебічно, доповнюючи свій основний фах ґрунтовними знаннями з інших сфер науки. Постмодерністська концепція вищої освіти, яка розширює можливості для досліджень, будується на основі гнучкої концепції інтердисциплінарності. У її рамках основною дилемою є процес переходу від централізованої до матричної системи навчання і викладання, який ставить важливе питання: як заклади вищої освіти запровадять міждисциплінарне навчання, яке вимагає не лише взаємодії студентів з викладачами, але й взаємодії студентів зі студентами, викладачів з викладачами з різних галузей знань, різних спеціальностей та різних дисциплін в умовах Blended Learning?

4. ОСВІТА СТАНЕ ГЛОБАЛЬНОЮ. Світ після пандемії потребує людей, що будуть глобально освіченими, які глибоко розумітимуть взаємозв'язаність усього у світі, умовність кордонів і вразливість кожного до глобальних викликів і загроз. Глобальна освіта повинна стати

освітою про глобальне [1]. Зміни клімату та мирне освоєння космосу, боротьба з пандеміями та винахід нових вакцин вимагають спільних дій практиків і науковців та відкритого доступу до результатів наукових досліджень. Експерти вважають, що міжнародні навчальні програми, цілком імовірно, матимуть дві форми – очну та он-лайн / дистанційну. Кожен студент, який їде навчатися в іншу країну, і кожна навчальна програма, що запрошує іноземних студентів, повинні розвивати екологічну свідомість і думати про те, як зменшити нищівний вплив кожної людини від глобальних подорожей.

З огляду на окреслені ключові тренди в університетській освіті після пандемії, одним із векторів її розвитку стане міждисциплінарна колаборація. Міждисциплінарна колаборація базується на ідеї співпраці. У широкому розумінні колаборація (від фр. collaboration – «співробітництво») – спільна діяльність у певній сфері двох або більше людей, компаній чи організацій, для досягнення спільної мети. В процесі колаборації люди або представники організацій обмінюються своїми знаннями, досвідом, корисною інформацією, навчаються, щоб у підсумку досягти згоди (консенсусу) [4]. Останнім часом термін «колаборація» зустрічається у багатьох сферах життя і означає різні види співпраці: від наукових досліджень та освітніх проєктів, до створення модних колекцій, творчості та музики тощо. Цим словом окреслюють одночасно як процес, так і всіх учасників процесу разом.

Розглянемо основні форми міждисциплінарної колаборації.

НАУКОВА КОЛАБОРАЦІЯ. Науковці можуть співпрацювати між собою, щоб досягти певної мети. Необхідність міждисциплінарної колаборації у науковій сфері легко пояснюється, адже вчені з різних лабораторій, обмежені в інструментах для створення якогось проєкту і часто співпраця потрібна саме для того, щоб завершити проєкт. В сучасній науці не обов'язково проводити досліди самостійно, наприклад, вирішення технічних завдань, розшифровка даних зі специфічних приладів часто вимагають колаборації з іншими вченими для досягнення успіху. Наукові групи можуть обмінюватися також інформацією, надавати дані, займатися інтерпретацією результатів та ділитися знаннями. У такий спосіб наукова колаборація сприяє розширенню доступу до прогресивних знань, пришвидшується інтернаціоналізація науки та інновацій.

ОСВІТНЯ КОЛАБОРАЦІЯ. Міждисциплінарна колаборація існує не лише в науці, вона актуальна і в процесі створення міждисциплінарних освітніх програм. При цьому форми такого співробітництва і його суб'єкти визначаються цілями, яких бажають досягти учасники. Освітня програма може вважатися міждисциплінарною, якщо вона відповідає одному або декільком критеріям [5]:

- формується на стику двох або більше галузей знань (наприклад, «PLPE-Studies» – освітня програма «Політика, Право, Психологія, Економіка», «Правова журналістика»);
- формується на стику двох або більше сфер професійної діяльності (наприклад, «Інформаційна бізнес-аналітика», «Цифровий банкінг»);
- забезпечує формування компетентностей з двох і більше дисциплінарних областей / напрямків (наприклад, «Біоінформатика», «Екотуризм»);
- забезпечує формування професійних компетентностей програми за кількома професійними стандартами (наприклад, «Development Studies»);
- забезпечує формування набору додаткових компетентностей у студентів (наприклад, «Право» (з поглибленим вивченням китайської мови і права КНР).
- При цьому серед основних форм міждисциплінарної освітньої колаборації можна виокремити такі [6]:
- акредитовані освітні програми (визнання одним університетом частини програми іншого університету власною освітньою програмою з можливою видачею власного диплому випускникам університету-партнера);
- франчайзингові освітні програми (передача одним університетом іншому права реалізації своєї освітньої програми при збереженні за собою права контролю якості підготовки);

- програми подвійних і спільних дипломів (узгодження навчальних планів і програм, методів навчання і оцінки знань студентів, взаємне визнання результатів навчання в університетах-партнерах, видача подвійних дипломів чи спільного диплому).

Таким чином, міждисциплінарна колаборація в процесі провадження освітньої діяльності дає широкі можливості для створення сучасних, унікальних і затребуваних освітніх програм на різних рівнях університетської освіти; дозволяє сформувати унікальних вузькоспеціалізованих фахівців, затребуваних ринком праці (як наприклад, «Юрист в сфері фінансового ринку (фінансовий юрист)»; сприяє формуванню мережевого міжнародного освітнього та інформаційного середовища та збільшенню академічної мобільності. Актуалізація міждисциплінарної освітньої колаборації через призму формування «глобального освітнього он-лан хайвею» і впровадження Blended Learning лише зростатиме.

КРЕАТИВНА КОЛАБОРАЦІЯ. Це ще одна форма міждисциплінарної колаборації, що передбачає обмін знаннями, досвідом, корисною інформацією, навчальними практиками між людьми або представниками різних організацій з метою досягнення консенсусу та вирішення глобальних викликів і загроз у креативний спосіб в рамках конкретного проекту. Як приклад можна навести співпрацю митців, кліматичних науковців і активістів, з метою спільного переосмислення змін клімату. Незважаючи на ґрунтовні докази кліматичної кризи та її наслідків, ця тема залишається мало зрозумілою до прикладу серед українського суспільства, і є фактично відсутньою у культурному просторі України. Комунікація у цій царині відбувається здебільшого мовою сухих звітів, наукових доповідей та статей і загалом не працює для створення системних змін. Відповідно можна застосувати інший спосіб переосмислення кліматичної реальності – через мистецькі практики. Успішним досвідом такої міждисциплінарної колаборації є «кліматично-мистецькі лабораторії», які поєднують мистецтво з кліматичною наукою і громадським активізмом в Україні [7].

Таким чином, в умовах Blended Learning актуалізується міждисциплінарна колаборація, у результаті чого розширюється доступ до прогресивних знань, відбувається швидка інтернаціоналізація науково-освітньої сфери та інновацій, зрештою відбувається формування мережевого міжнародного освітнього й інформаційного простору через створення спільних освітніх програм та проектів.

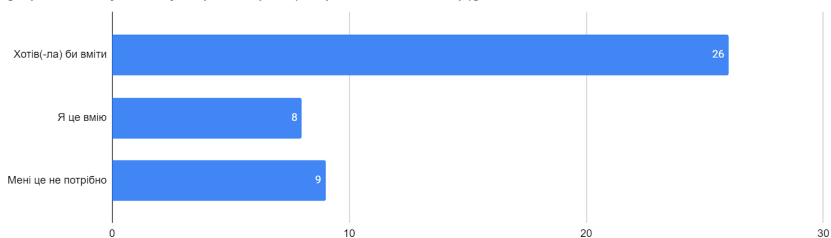
Список використаних джерел: 1. Як зміниться освіта після пандемії: 5 прогнозів світових експертів. URL: <https://osvitoria.media/experience/yak-zminytsya-osvita-pislya-pandemiyi-5-prognoziv-svitoviyh-ekspertiv/>; 2. Сиди и учись: почему онлайн-образование побеждает в мире и в Украине. URL: <https://platfor.ma/magazine/text-sq/projects/traditional-vs-online-education/>; 3. Шестакова Л.А. Теоретические основания междисциплинарной интеграции в образовательном процессе ВУЗов. Вестник Московского университета имени С.Ю.Витте. Серия 3: Педагогика. Психология. Образовательные ресурсы и технологии. 2013. 1(2). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mezhdistsiplinarnaya-integratsiya-kak-metodologicheskaya-osnova-sovremennogo-obrazovatelnoy-protsessa/viewer>; 4. Колаборація. Termin.in.ua – прості відповіді на популярні в інтернеті запитання. URL: <https://termin.in.ua/kolaboratsiia/>; 5. Переагрузка: Прошлое и настоящее: от межфакультетских программ – к междисциплинарным. URL: <https://spbu.ru/news-events/krupnym-planom/proshloe-i-nastoyashchee-ot-mezhfakultetskikh-programm-k>; 6. Демкин В.П., Руденко Т.В., Нявро В.Ф. Проектирование и реализация междисциплинарных сетевых образовательных программ. URL: <file:///C:/Users/1/Downloads/DESIGN%20AND%20REALIZATION%20OF%20INTERDISCIPLINARY%20NETWORK%20EDUCATIONAL%20PROGRAMS.pdf>; 7. Кліматично-мистецькі лабораторії. Кліматична криза через призму соціально-залучених мистецьких практик. URL: http://culturebridges.eu/success_stories/climate_art_labs

РОЗВИТОК ГНУЧКИХ НАВИЧОК В УМОВАХ АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ СТУДЕНТІВ (НА ПРИКЛАДІ КУРСУ «ТЕХНОЛОГІЇ ЕФЕКТИВНИХ ПЕРЕГОВОРІВ» У КАРАЗІНСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ)

"Гнучкі [м'які] навички" — це так звані soft skills, яких професіонали потребують для роботи у команді, лідерства, співпраці. Дослідження LinkedIn виявило п'ять найважливіших м'яких навичок, які роботодавці вимагають сьогодні: творчість, переговори, співпраця, адаптованість та управління часом.

На початку 2019 року ми провели на кафедрі прикладної соціології та соціальних комунікацій опитування серед студентів освітніх програм (n=43). Навичка "ефективна участь у переговорах" увійшла до рейтингу ТОП-3 самих затребуваних навичок наших студентів.

Кількість значень для "Що ви б хотіли вміти на момент отримання диплома бакалавра? [Ефективна участь у переговорах (сторона чи медіатор)]"

Кількість значень для "Що ви б хотіли вміти на момент отримання диплома бакалавра? [Ефективна участь у переговорах (сторона чи медіатор)]"

Рис.1. Ставлення студентів до навичок ведення переговорів.

Того ж року завдяки стажуванню "Інноваційний університет та лідерство" ми дізналися, що у найкращих польських університетах (Варшавський та Ягелонський) приділяють особливу увагу тренуванню гнучких навичок. Майже кожен курс професійної підготовки (не лише гуманітарної спрямованості, а навіть природничого чи інженерного напрямку) має включати спеціальний компонент для їх розвитку та оцінюється окремою шкалою.

Координатор програми "Інноваційний університет та лідерство" Тарас Фініков протягом усього нашого навчання надихав нас на найсміливіші кроки, тому після повернення з Польщі я запропонувала впровадити спеціальний тренінг, який би допоміг студентам всього університету незалежно від факультету, освітньої програми, навіть рівня навчання, розвивати гнучкі навички саме в університеті, а не за його межами на платних додаткових тренінгах. Усі ці факти призвели до необхідності створення цілого навчального курсу. Міжфакультетський навчальний курс "Технології ефективних переговорів" для студентів усіх факультетів 2-3 курсу Каразинського університету створено за ініціативою "Каразинська школа лідерства" (координатор - доцент Ірина Солдатенко, керівник - ректор Віль Бакіров) як міжфакультетський проект співпраці університету задля розвитку професійного потенціалу співробітників університету.

Проект підтримали Центр зв'язків з громадськістю, Центр практичної підготовки та працевлаштування, Студрада, Студпрофком, Студентське наукове товариство. перший анонс тренінгу з розвитку гнучких навичок було анонсовано та поширено завдяки каналам цих організацій.

Мета курсу — засвоєння гнучких навичок через вивчення принципів ділової комунікації, ведення переговорів, складних розмов.

Очікуваний результат 1 (input):

- Пробний тренінг для навчального курсу на базі Karazin Student Hall для міжфакультетських команд
- Розробка навчального курсу та впровадження як міжфакультетської вибіркової дисципліни для студентів I рівня навчання 2-3 курсу.

Показник: наявна робоча програма курсу + внесення до переліку вибіркових дисциплін.

Анонс програми доступний за посиланням <https://www.youtube.com/watch?v=pm1vtwc756s>.

По закінченні курсу студенти мають знати:

- Планування та підготовка переговорного процесу.
- Адаптація переговорної стратегії під певний тип переговорівника.
- Оцінка ефективності переговорів.
- Ідентифікація позиційних та партнерських переговорів.
- Конструювання довіри та керування діалогом засобами активного слухання, вбудовування у картину світу контрагента.

Теми аудиторних занять:

1. Переговори: визначення
2. Формати ділових відносин та результат переговорів
3. Переговорні моделі
4. Етапи переговорного процесу
5. Простір діалогу та контроль переговорного процесу
6. Переговорні стратегії
7. Переговорні тактики
8. Типи переговорників: за поведінкою, за часом, за подібністю до тварин
9. Типи переговорників: маніпулятори та співрозмовники
10. Ефективність переговорів
11. Переговори за Кемпом
12. Переговорна риторика
13. Рівні аргументації у переговорах
14. Медіація у переговорах
15. Гарвардська школа переговорів та Уортонський метод
16. Залік

Відгуки на курс наприкінці показали, що поставлені завдання були успішно вирішені:

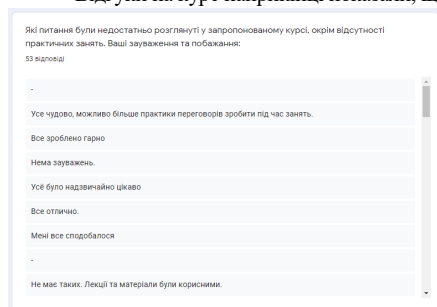

Рис.2. Відгуки студентів з оціночної форми до курсу “Технології ефективних переговорів”.

Очікуваний результат 2 (output): знання про поняття та стратегії переговорів; способи та техніки ведення переговорів; правила аргументації; особливості маніпулятивних ролей у

переговорах; прийоми переговорної риторики; побудову сценарію переговорів, оцінка результатів переговорів.

Показник: тестова залікова робота + реферат 1 книги про переговори.

Результат досягнуто наприкінці семестру та відзвітовано до центру оцінки якості викладання.

Очікуваний результат 3 (outcome)

- зв'язки між студентами різних спеціальностей та обмін знаннями / навичками з різних галузей знань.

Показник: створення спільних проектів між студентами різних факультетів.

Учасники тренінгу долучилися до проекту Британської Ради та утворили 2 творчі пари з заявками на конкурс "The Big Idea video pitch competition"

Очікуваний результат 4 (impact): культура спілкування між студентами

Показник: Набуті компетенції підготовки до складних розмов, перемовин та протистояння маніпуляціям - за самооцінкою студентів не менше ніж на рівні "3" за шкалою Лайкерта. Не вдалося оцінити.

Очікуваний результат 5 (impact): трансформація Каразінської школи лідерства у простір спілкування між студентами та адміністрацією / викладачами, розширення Каразінської школи лідерства за межі спілкування у колі адміністрації / професорсько-викладацького складу. Поки що зарано говорити про досягнення, через карантин та необхідність трансформувати наявні формати спілкування.

Очікуваний результат 6 (impact): поява нового обов'язкового міжфакультетського інтердисциплінарного бакалаврського семінару / тренінгу з Soft Skills для студентів 3 курсу Каразінського університету "Від діалогу до soft skills".

Тренінг зібрав студентів 7 факультетів. Наприкінці студенти оцінили набуті знання, хоча протягом заняття відпрацьовували лише переговорні навички.

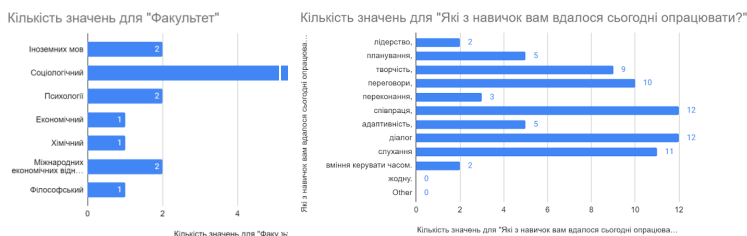

Рис.3. Статистика учасників тренінгу "Від діалогу до soft skills"

Наявні результати демонструють 100% досягнення першого результату. Великий потенціал викладання гнучких навичок саме через міжфакультетські дисципліни присвячені вивченню практик діалогу та переговорів.

Адміністрація університету анонсувала цей курс вже на наступний семестр, та ми отримали прекрасні відгуки навіть у соціальних мережах:

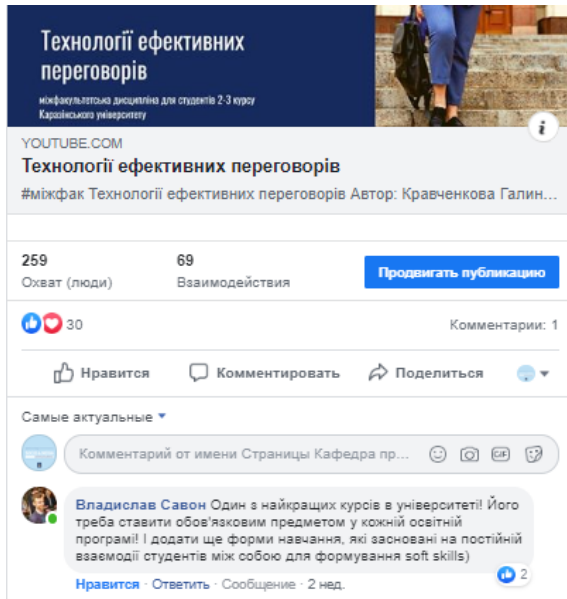

Рис.4. Скріншот відгуку про курс на фейсбук-сторінці кафедри прикладної соціології та соціальних комунікацій. Джерело: <https://www.facebook.com/SociocomKarazin/>

Стейкхолдери міжфакультетського курсу: роботодавці, адміністрація Каразінського університету, Центр практичних навичок та працевлаштування Каразінського університету. Бенефіціари – студенти Каразінського університету та роботодавці.

Ресурси:

- Інтелектуальний.
- Адміністративний.
- Організаційний.
- Матеріальний.

Ризики – пасивність студентів, зацікавленість у надбанні Soft Skills, що компенсується наявністю активного кола студентів, які зазвичай з радістю відвідують безкоштовні тренінги та місцем проведення зустрічей Karazin Student Hall, куди студенти люблять приходити без особливих заохочень. Аносовані ризики не виправдали себе, бо ми зібрали за добу 40 заявок, з яких 16 студентів відвідали 6-годинний тренінг, а потім у відгуках просили ще:

“Все було круто!... Дуже цікаве та пізнавальне заняття. Великим плюсом є неформальність, що допомогло позбутися відчуття дискомфорту... Все шикарно, це приклад гідної презентації й підходу до кожного! Дуже дякую. На мою думку, ви впоралися ідеально!... Заняття було очень продуктивним и интересным... Дуже сподобалась дружня атмосфера, корисні навички, багато нових знайомств... Заняття було цікавим і продуктивним, направленим на творчість і креатив... заняття було корисним, я дійсно дізналася багато нового та покращила навички перемовин, роботи в команді та як правильно подати власну ідею... Хороша дружня атмосфера... Для преподавателей и работников деканатов такой тренинг был бы супер актуальным)))... Мені сподобалося заняття) Було багато практики та мало нудної теорії, що є позитивом для мене... Заняття дуже цікаве, вчить роботі в команді.”

Резюме. Заявлена інноваційна методична розробка показала позитивні 2 з 4 запланованих результатів та може застосовуватися і в інших університетах, так як на відміну західних аналогів функціонує вже як успішна практика та отримала позитивні відгуки студентів.

УДК 378.147.016.091.214.18(33+34)

С.О. Матковський
semen.matkovskyy@lnu.edu.ua

О.С. Гринькевич
olha.hrynkevych@lnu.edu.ua

А. К. Миронюк
aurika.myronyuk@lnu.edu.ua
Львівський національний університет
імені Івана Франка, м. Львів, Україна

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ У ВИЩІЙ ОСВІТІ: ПРИКЛАД РЕАЛІЗАЦІЇ В ОСВІТНІХ ПРОГРАМАХ З ЕКОНОМІКИ І ПРАВА

Міждисциплінарність є одним із трендів сучасної системи вищої освіти в Україні. Такий тренд зумовлений низкою причин, серед яких одна лежить на поверхні – це відповідь на запити індивідуальних траєкторій навчання, стимульовані з 2014 року новим Законом України «Про вищу освіту» [1]. Інша причина захована дещо глибше і пов'язана з тим, що наука і освіта є об'єктивно міждисциплінарними, оскільки базуються на фундаментальних принципах системності і комплементарності. Саме ці принципи обумовлюють традиційну структуру підготовки фахівців у класичних університетах України, що включає три цикли дисциплін: 1) гуманітарної та соціально-економічної підготовки; 2) математичної та природничо-наукової підготовки; 3) професійної та практичної підготовки.

Динамічні зміни на ринку праці поряд з глобальними викликами, як наприклад, Covid 19 посилюють запити на знання і навички з різних галузей знань і сфер їх застосування. Ще одним стимулюючим чинником є домінування у вітчизняній економіці суб'єктів малого бізнесу, засновники і представники якого потребують знань і навичок міждисциплінарного характеру. Прикладом реалізації моделей міждисциплінарності у вищій економічній освіті є започаткована з 2018 року на економічному факультеті ЛНУ імені Івана Франка бакалаврська освітня програма «Економіка та правове регулювання в бізнесі» [2]. Ініціаторами програми є кафедра статистики економічного факультету та кафедра основ права України юридичного факультету ЛНУ імені Івана Франка.

Визначений напрям міждисциплінарності у підготовці фахівців обумовлений об'єктивною природою взаємозв'язку економіки і права. Етимологія поняття «економіка» пов'язана з правилами і законами ведення господарства, сукупністю відносин, які виникають у процесі створення і розподілу вартості. Такий розподіл на засадах справедливості передбачає використання права, яке за визначенням (*Jus est ars boni et aequi*) є системою норм, підкріплених загрозою покарання з боку держави. Таким чином, зв'язок економічних відносин і норм права, що їх регулюють, є базовою передумовою міждисциплінарних програм з економіки і права.

Цікавим прикладом особистості і професіонала з міждисциплінарним змістом освіти є перший міністр фінансів, торгівлі і промисловості періоду Української народної республіки М.І. Туган-Барановський. Здобувши диплом фізико-математичного факультету Харківського університету та ступінь кандидата природничих наук, М.І. Туган-

Барановський екстерном складає іспити на юридичному факультеті, а згодом отримує ступінь доктора політичної економії. Міждисциплінарний характер освіти та професійної діяльності М.І. Туган-Барановського знайшли свої відображення в теорії кон'юнктурних економічних циклів і періодичних криз [3], публікації з яких принесли цьому вченому і громадському діячу світове ім'я в економічній науці. Приклади успішного застосування знань з різних галузей у професійній діяльності є, на нашу думку, позитивним мотивуючим чинником для реалізації ідей міждисциплінарності в сучасних моделях вищої освіти.

Запровадженню міждисциплінарної освітньої програми «Економіка та правове регулювання в бізнесі» на економічному факультеті ЛНУ імені Івана Франка передувало кілька важливих етапів. Перший етап – опитування старшокласників середніх шкіл Львівської області на предмет мотивів вибору спеціальностей і програм, другий – обговорення ідей започаткування міждисциплінарної програми на засіданнях кафедр-ініціаторів ширшої співпраці економічного та юридичного факультетів, підготовка проекту міждисциплінарної програми, третій етап – остаточне погодження назви і змісту програми на засіданні Вченої ради та перший набір студентів 2018 року.

Успішна реалізація міждисциплінарної освітньої програми «Економіка та правове регулювання в бізнесі» в ЛНУ імені Івана Франка виявила нові і цікаві виклики, пов'язані зі спільною роботою колег з різних факультетів. Серед них – адаптація студентів і викладачів до особливостей організаційної культури і навчання на економічному та юридичному факультетах, проблеми збалансування економічних та юридичних дисциплін у навчальному плані підготовки бакалаврів економіки, у тому числі за рахунок дисциплін вільного вибору студентів.

Потужним мотивуючим поштовхом до розвитку ідей міждисциплінарності у підготовці магістерських програм з економіки і права в ЛНУ імені Івана Франка стала участь співавтора тез Гринькевич О.С. у міжнародному проекті «Інноваційний університет та лідерство» (Фаза V: Інтердисциплінарність та міжгалузевість і стратегії розвитку університету, 2019 рік). Цей Проект започатковано Міжнародним фондом досліджень освітньої політики за підтримки Міністерства науки і вищої освіти Республіки Польща, Міністерства освіти і науки України та під почесним патронатом Фондації польських ректорів – Інституту суспільства знань [4]. Завдяки організаторам (Тарас Фініков, президент Міжнародного фонду досліджень освітньої політики в Україні; Роберт Сухарський, декан факультету „Artes Liberales” Варшавського Університету у Польщі) 25 викладачів і дослідників з різних регіонів України ознайомилися з польським досвідом розвитку університетів через підтримку міжгалузевих і міждисциплінарних досліджень і освітніх програм, а також мали чудову нагоду розширити власні професійні контакти для реалізації мікропроектів в освітніх і академічних закладах України. Одним із результатів реалізації таких контактів є спільна робота учасників п'ятої фази Проекту – представників Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна, Львівського національного університету імені Івана Франка, Університету імені Альфреда Нобеля, а також інших партнерів – Криворізького національного університету, громадської організації «Інноваційний університет та лідерство» у підготовці проекту для участі в конкурсі національних проектів Еразмус+ за пріоритетом «Модернізація врядування, менеджменту та функціонування ЗВО/систем вищої освіти». Назва спільного проекту – «Модель персоналізованого навчання студентів на базі технології формуючого навчання».

Напрямом подальшої діяльності в реалізації мікропроекту міждисциплінарної магістерської освітньої програми з економіки і права у Львівському національному університеті імені Івана Франка є погодження її змісту зі сформованою мережею експертів, а також вивчення досвіду інших ЗВО, зокрема Київського національного університету імені

Тараса Шевченка (Україна) [5], Вроцлавського університету (Польща) [6] та інших ЗВО у реалізації споріднених освітніх програм.

Список використаних джерел: 1. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014. №1556-VII зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 09.06.2020). 2. Вступна кампанія ЛНУ імені Івана Франка. Економіка та правове регулювання в бізнесі. URL: <https://admission.lnu.edu.ua/specialization/economics-and-law> (дата звернення: 03.06.2020). 3. Туган-Барановський М.І. Національна академія наук України. Наукові персоналії. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/> (дата звернення: 05.06.2020). 4. Міжнародний фонд досліджень освітньої політики. Офіційний сайт. URL: http://www.edupolicy.org.ua/_dx/main_ua/projects_ua/finalized-projects_ua.html (дата звернення: 03.06.2020). 5. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Економічний факультет. Освітні програми. URL: http://econom.univ.kiev.ua/departments/etmat/educ_programs (дата звернення: 03.06.2020). 6. University of Wrocław. Faculty of Law, Administration and Economics. URL: <https://prawo.uni.wroc.pl/node/188> (дата звернення: 08.06.2020).

УДК 37.012:001.891

І.М. Серебрянська

serebryanska@ukr.net

доктор філологічних наук, доцент

Сумський державний університет, м. Суми, Україна

«СЛОВНИК-ДОВІДНИК ЛЕКСИКИ СФЕРИ ОСВІТИ: НАЦІОНАЛЬНО-ЄВРОПЕЙСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ»: МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУМУЛЯЦІЯ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ОСВІТНІХ ТРЕНДІВ

«Словник-довідник лексики сфери освіти: національно-європейська ідентичність» (далі – словник) [1] став вдалим продовженням реалізації мікропроєкту «Створення системи моніторингу якості навчальної діяльності університету» в межах проєкту «Інноваційний університет та лідерство» [2]. Мета автора – систематизувати поняттєво-термінологічний апарат сфери освіти, застосовуючи комплексний підхід з кількох напрямів – освітології, мовознавства та соціальних комунікацій.

Актуальність роботи була зумовлена об'єктивною потребою збереження й нарощення власної національної термінології освіти, визначення нових лексичних елементів та їхньої інтерпретації на сучасному етапі суспільного розвитку, принципово нове витлумачення звичних слів в умовах реформування освіти та євроінтеграції країни.

Джерельною базою для цього видання стали нормативні документи, зокрема Закон України «Про вищу освіту», 2014; Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», 2016; Закон України «Про освіту», 2017; фахові наукові праці (В. Луговий, С. Сисоєва, Д. Ягофаров та ін.), лексикографічні та енциклопедичні ресурси («Національний освітній глосарій: вища освіта», 2014; «Енциклопедія освіти», 2008 та ін.), а також засоби масової інформації (газети, журнали, блоги, форуми, соціальні мережі (освітня спільнота «Інноваційний університет», «Освітні тренди», «Вища школа і наука України», «Реформа освіти», «Нові стандарти вищої освіти», «Інша освіта», «Освіта і кар'єра», «Ukrainian Scholars Association», «Ukrainian Science Worldwide» та ін.), освітні портали «Педагогічна преса» та «Вища освіта», інтернетсайт «Освіта.ua», періодичне

педагогічне видання «Освіта», газета «Освіта України». Крім того, вагомою джерельною базою став вебсайт Міністерства освіти і науки України, а також газети та вебсайти провідних вітчизняних університетів («Київський університет», «Резонанс», «Коледжани» та ін.).

Отже, було підготовлено перше в Україні довідникове лексикографічне видання, яке систематизує актуальну нині термінологію й експресивно-образні номінації освітніх реалій і сконцентровано репрезентує специфіку їхнього функціонування та тлумачення в суспільстві, зокрема в засобах масової інформації та соціальних мережах. Таке поєднання термінологічного й прагматичного аспектів, спроектованих на мовлення трьох суспільних категорій (здобувачів освіти, освітян та журналістів як представників широких кіл громадськості), дає змогу продемонструвати сучасні тенденції, установлені традиції й національно-європейську ідентичність вітчизняної освіти. Ставлення громадян до змін, спричинених процесами реформування галузі та євроінтеграції, значною мірою простежується через експресивну лексику (фразеологізми, перифрази, метафори тощо), яка становить фундаментальну частину видання. До того ж, освітня термінологія супроводжується перекладом на англійську мову.

Книга складається з двох основних частин: «Глосарій термінів» і «Прагматичний аспект функціонування лексичних одиниць», які передбачають термінологічний та експресивно-образний лексичний матеріал відповідно. У глосарії містяться найбільш важливі та затребувані терміни, серед яких чимала кількість тих, що до цього часу не були зафіксовані жодним словником: *інклюзивна освіта, медіаосвіта, смарт-освіта, змішане навчання, опорний заклад освіти, освітній кластер, інтердисциплінарність* тощо.

Підрозділи другої частини («Неологізми», «Жаргонізми», «Композити», «Перифрази», «Фразеологізми», «Метафори», «Оксюморон») структуровані за категоріями «освіта», «освітній процес», «освітній менеджмент», «здобувачі освіти», «педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники», «заклади освіти», які у свою чергу розглядаються у трьох площинах – у мовленні здобувачів освіти, освітян та журналістів. Ця лексика супроводжується ілюстративним матеріалом, дібраним із української періодики та соціальних мереж.

У словнику сконцентровано як загальновідомі, так і запозичені терміни, а також шари нової, часом не зрозумілої поза соціальним контекстом лексики, а саме:

- нові освітні номінації у формі стійких словосполук, зумовлені інноваційними процесами в освіті та суспільно-політичними подіями в країні (інформатизація освіти, оптимізація вищих навчальних закладів; Відкритий університет Майдану, Рада ректорів переміщених вишів, інститут освітнього омбудсмана, інклюзивне навчання, сімейна школа, тимчасовий навчальний заклад, переміщений виш);
- запозичені лексичні інновації на позначення нових освітніх концепцій (концепція *liberal arts, liberal art education*), типів сучасних закладів освіти, інституцій, форм навчання (*research university, art-school, UNIT factory*), освітніх компетенцій (*soft skills*), розуміння яких обтяжене латинським правописом;
- звичні номінації, ускладнені англійськомовним компонентом, наприклад: онлайн-навчання, інтернет-навчання, онлайн-університет, арт-освіта, бізнес-освіта, бізнес-школа, стартап-університет, хірш-установа; IT-школа, онлайн-диплом, дистант-курс;
- індивідуально-авторські новотвори (ректор-герой, міністр-шкідник, викладач-хабарник, учитель-сепаратист, горе-доктор, учитель-агент змін, міністр-

реформатор), які передають позитивне або негативне сприйняття освітніх реалій нашими сучасниками;

- образні словосполуки (університет бездипломної освіти, псевдонавчальний заклад, фейкова дисертація). Серед них – фразеологізми, що влучно реалізують позитивну або негативну оцінку освіти взагалі (викидати гроші на імітацію вищої освіти; вигадувати хитрий велосипед освіти; кругообіг брехні в освіті; Сізіфів нуль в освіті; статус кво вищої освіти; очистити освітянські авгієві стайні; звільнитися від кріпосного права в освіті; освіта на роздоріжжі); учасників освітнього процесу (студентам показали на двері; студенти хочуть поцувати кров дипломатам; студенти б'ють байдики; студенти активно підтягують хвости; спіймати викладача на гарячому; не такий страшний доцент, як його малюють); закладів освіти (розділені університети: повернутися не можна залишитися; сім кіл пекла ДНУ; рубікон для луганських вишів; привид оптимізації бродить по академічних інститутах; виші рубають – дипломи летять); освітнього менеджменту (керівник вузу не отримав «на лапу» 5 мільйонів доларів; ректор: місія нездійсненна; гарний ректор старим не буває; МОН – на всеє зле проворний).

До зазначеного видання ввійшли також нові слова та словосполуки, пов'язані з політичними подіями в країні, – анексією Криму, воєнними діями на Донбасі (*кримський студент, абітурієнт із зони АТО, евакуйований виш, університет-переселенець, педагог-сенартист, викладач-зрадник, істит під кулями, студент-герой АТО, студент-переселенець, студент-антикорупціонер, студент-українофоб* тощо), виявлені у студентських, освітянських та журналістських онлайн-виданнях та соціальних мережах. Така оновлена система термінопонять і образних номінацій становить вагомий національно-специфічний шар вітчизняної освіти.

Словник спрямований на широку аудиторію й стане в пригоді учасникам освітнього процесу – здобувачам вищої освіти, педагогічним, науково-педагогічним та науковим працівникам, а також представникам різних ланок освіти, державної влади, бізнесу й суспільства взагалі, тим, чия діяльність спрямована на модернізацію вітчизняної освіти. Крім того, його можна застосовувати у процесі вивчення курсів із педагогіки, соціології, журналістики, мовознавства тощо. З огляду на те, що терміни супроводжуються англійським перекладом, використання зазначеного видання також сприятиме розвитку комунікативних компетенцій усіх зацікавлених громадян нашої держави.

Список використаних джерел: *Серебрянська І. М. Словник-довідник лексики сфери освіти : національно-європейська ідентичність : [навч. посіб.] / І. М. Серебрянська. – Суми : СумДУ, 2018. – 340 с. 2. Серебрянська І. М. Створення системи моніторингу якості навчальної діяльності університету на підставі кращого європейського досвіду / І. М. Серебрянська // Інноваційний університет та лідерство : проект і мікропроекти. – Варшава : Fundacja «Instytut Artes Liberales», 2016. – С. 357–368.*

STEM-ЕДУКАТОР – ПЕДАГОГ ХХІ СТОЛІТТЯ

STEM-підхід у навчанні є міждисциплінарним практико-орієнтованим підходом до інтегрованого вивчення природничо-математичних дисциплін та ІКТ [6]. Дидактичні витоки STEM, вочевидь, лежать у класичних проєктному і діяльнісному підходах. Однак, STEM-підхід, на відміну від традиційних освітніх моделей ХХ ст., має особливості, які визначаються його місією – підготовкою молоді до кваліфікованої діяльності у ХХІ ст.:

- забезпечення інтегрованого формування наукових і практичних знань («hard skills») через здобування автентичного практичного досвіду у вирішенні соціально важливих проблем «з повсякденного життя», розв'язання яких потребує комплексного наукового й інженерного мислення [10];
- сприяння формуванню особливо важливих на сучасному ринку праці «soft skills» [2];
- конструювання навчальних планів дисциплін, а також окремих дидактичних елементів на міждисциплінарних (інтер-, мульти-, транс-) засадах; інтегроване навчання відповідно до певних тем, а не окремих дисциплін [9];
- інтеграція соціокультурного оточення закладу STEM освіти (ВНЗ, науково-дослідних установ, музеїв, природничих центрів, бізнесових структур, органів місцевого самоврядування, батьківських спільнот, роботодавців, громадських організацій), що «необхідно для того, щоб працювати з реальними життєвими викликами та інноваційними ідеями» [5].

Зауважимо, що сфери STEM-діяльності є міждисциплінарними у широкому розумінні. До них, насамперед, відносять всі напрями інженерії, інформатично-математичну і науково-природничу діяльності: аерокосмічну інженерію, біохімію, біомеханіку, цивільне будівництво, нанотехнологію, нейротехнологію, робототехніку, біомедичну, хімічну, машинобудівну, атомну, енергетичну, екологічну, хімічну інженерію, інформаційні технології, геометику, мехатроніку, програмування, екологію, агротехнологію, атмосферні та космічні дослідження, статистику та інші [3].

Сьогодні в багатьох країнах світу і, насамперед, у США, підтримка STEM-освіти здійснюється на державному рівні: активно створюються, функціонують і розвиваються такі її осередки як STEM-центри, STEM-школи, STEM-лабораторії тощо. Їх діяльність у США координує Комітет STEM-освіти (coSTEM), завданням якого є забезпечення цілісної національної стратегії [6]. Рух сучасної освіти у напрямі STEM характеризується такими особливими поняттями як «STEM-фахівець», «STEM-грамотність», «STEM-компетенції / компетентності і навички», «STEM-навчання», «STEM-лабораторія», «STEM-центр», «STEM-коаліція», які було розкрито нами в [9].

Особливого значення набуває поява низки колегіальних рішень і відповідних заходів, які відкривають нормативно-правове поле для розвитку STEM-напряму у вітчизняній освіті, наприклад, задекларована Законом України «Про повну загальну

середню освіту» [8] та Концепцією нової української школи [5] автономія закладів освіти у визначенні змісту освіти, внесення на громадське обговорення «Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти)» та інші.

Зазначимо, що також має радикально змінитися просторово-матеріальна складова STEM орієнтованого освітнього середовища, важливе місце в якій займатимуть сучасні цифрові вимірвальні комплекси, засоби навчання робототехніки і електроніки, а навчальний простір класної кімнати міститиме декілька зон активності: зони дослідництва, творчості, зони розвитку, взаємодії, презентаційної зони тощо [10].

Однак, найважливішою ланкою у впровадженні STEM-освіти є спеціально підготовані педагоги – фасилітатори, едукатори. Зауважимо, що терміном «едукція» у сучасній педагогічній літературі позначають «процесуальний компонент освіти у його триєдності — навчання, розвитку і виховання» [7]. Словники визначають едукатора як фахівця з конкретною здатністю, досвідом, інтуїцією, знаннями, навичками, підготовкою та відповідною кваліфікацією для викладання чи надання форми конкретного навчального тренінгу [1]. Водночас, вважається, що, на відміну від дефініції «вчителя», поняттям «едукатор» визначають фахівця, який користується у своїй діяльності найбільш прогресивними, інноваційними підходами, найкращими практиками і ефективними стратегіями, спрямованими на формування соціально активної особистості .

У цьому контексті едукатор STEM навчання – це педагог, здатний і готовий створювати та впроваджувати міждисциплінарні навчальні програми; на основі розуміння наукової картини світу визначати зміст, обсяг і послідовність навчання, характер і ступінь інтеграції знань, що належать до різних гностичних полів; добирати методи, методики і стратегії, які забезпечать найбільш очікуваний педагогічний результат; вибудовуючи процес на основі партнерських стосунків, надихати учнів на самостійний пошук вирішення проблеми; забезпечувати успішну групову комунікацію на основі креативних моделей навчання. Вочевидь, такі фахівці мають постійно дбати про особистісне і професійне зростання, володіти педагогічною методологією, бути готовим вчитися самому, навчаючи інших, вміти на фоні стійкої мотивації постійно працювати над собою.

Зрозуміло, що діяльність STEM едукатора не обмежується викладанням певної дисципліни або предмета, хоча потребує, на наш погляд, ґрунтовної й усвідомленої природничо-математичної та/або інженерної підготовки. Важливим є вміння такого педагога організувати навчальний процес як корпоративну взаємодію, комунікацію на основі креативних моделей групового навчання, а також його здатність до фасилітації як найвищого рівня наставництва. Зазначене створює підстави для загального опису компетентностей фахівця STEM едукції у вигляді схеми (рис. 1).

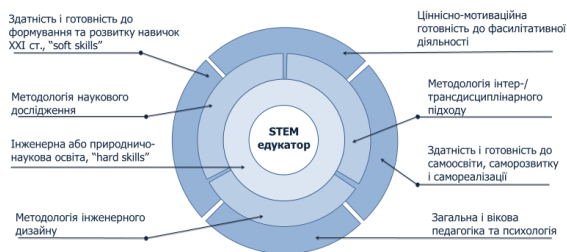

Рис. 1 Компетентнісні риси та знаннєві поля фахівця зі STEM едукції

Дослідження питання становлення STEM-освіти в Україні вказує на потребу нових наукових досліджень, інноваційних дидактичних розробок, підготовку грамотних молодих педагогів, які володіють методологією наукового дослідження й інженерного дизайну. Тому посиленої уваги потребують довгострокові ініціативи щодо професійного становлення і розвитку STEM-едукаторів, зокрема, через перепідготовку педагогічних кадрів. В цьому контексті цікавим є досвід педагогічної співпраці у напрямі створення і впровадження інноваційних методик навчання на платформі stemua.science STEM лабораторії «МАНЛаб» Національного центру «Мала академія наук України» [4].

Список використаних джерел: 1. *Definitions.* Available: <https://www.definitions.net/definition/educator> Accessed on: June, 12, 2020.; 2. *Partnership for 21st century learning.* Available: www.P21.org. Accessed on: June, 12, 2020.; 3. *STEM 2026. A Vision for Innovation in STEM Education [Online].* Available: https://innovation.ed.gov/files/2016/09/AIR-STEM2026_Report_2016.pdf. Accessed on: July, 12, 2017.; 4. *STEM-лабораторія МАНЛаб [Електронний ресурс].* Доступно: <http://stemua.science>. Дата звернення: Червень, 12, 2020.; 5. *The New Ukrainian School. [Online].* Available: <http://mon.gov.ua/Новини%202017/02/17/book-final-eng-cs-upd-16.01.2017.pdf>. Accessed on: June, 12, 2020.; 6. *U. S. Department of Education. Science, Technology, Engineering and Math: Education for Global Leadership. [Online].* Available: <https://www.ed.gov/stem>. Accessed on: June, 12, 2020.; 7. *Вишневецький О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки / О.І. Вишневецький. – Видання третє, доопрацьоване: доповнене. – К.: «Знання». – 2008. – 568 с.;* 8. *Про повну загальну середню освіту. Закон України [Online] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>. Дата звернення: Червень, 12, 2020.;* 9. *Стрижак О., Сліпухіна І., Поліхун Н., Чернецький І. Засади STEM-освіти в Україні: основні дефініції / Information Technologies and Learning Tools – К.: ІІТЗН НАПН України, 2017. – Т. 61. – № 5.;* 10. *Упровадження STEM – освіти в умовах інтеграції формальної і неформальної освіти обдарованих учнів: методичні рекомендації / Н. І. Поліхун, К. Г. Постова, І. А. Сліпухіна, Г. В. Онопченко, О. В. Онопченко. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. – 80 с.*

УДК 378:330

О. М. Москаленко

oleksandra.moskalenko@kneu.edu.ua

ДВНЗ “Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана”,
м. Київ, Україна

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ В ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ І НАВЧАННІ НА ДОКТОРСЬКОМУ (PHD) РІВНІ: KEYС ПОЛЬЩІ

Міждисциплінарність є викликом економіці, освіті та науці в XXI столітті в умовах четвертої промислової революції. Формулою успіху для закладів вищої освіти на теперішньому етапі стає формула – наукові результати в освіту, яка ґрунтується на міждисциплінарності досліджень і міждисциплінарності навчання. Під міждисциплінарністю варто розуміти, *по-перше*, комбінування або залучення двох або більше академічних дисциплін або галузей навчання; *по-друге*, комбінування або залучення двох або більше професій, технологій, департаментів (відділів), або подібних складових, як

в бізнесі, так і в індустрії; *по-третє*, те, що відносять до двох або більше дисциплін або галузей навчання; внесок або отримання переваг від двох або більше дисциплін. Міждисциплінарні знання співвідносять поняття та зміст однієї дисципліни з поняттями та змістом іншої дисципліни / дисциплін.

Кейс Польщі у розвитку міждисциплінарного навчання у вищій школі є цільовим орієнтиром для імплементації подібної реформи в Україні, що слідуватиме домінуючим світовим тенденціям, викликам суспільству та запитам часу. Передумовами розвитку міждисциплінарного навчання в Польщі, зі створенням можливостей для відкриття міждисциплінарних програм, були суспільні наукові дискусії та законодавчі ініціативи. Зокрема, Законом Польщі “Про вищу освіту і науку” від 20 липня 2018 [1] року дозволена міжгалузевість та міждисциплінарність. З 2020 року – в Україні заплановано введення змін до ЗУ “Про вищу освіту”, в якому теж виокремлено можливості міждисциплінарних програм та навчання (Стаття 10, п.п. 3, 6) передбачає, що стандарт вищої освіти визначає вимоги до створення освітніх програм підготовки за галуззю знань, двома галузями знань або групою спеціальностей (у стандартах рівня молодшого бакалавра), міждисциплінарних освітньо-наукових програм (у стандартах магістра та доктора філософії) [2].

У Польщі відбулася зміна моделі підготовки докторантів: *докторантура замінена з 1.10.2019 на докторські школи*; змінилася роль докторанта, який визнаний молодим ученим, розширені його права, збільшено стипендію, змінено підходи до навчання, дозволено і стимулюється міждисциплінарне навчання на докторському рівні, чисельність промоторів може бути 2 і більше – не регламентовано “стелю”. Економіка – соціальна наука, відповідно класифікація соціальних наук у Польщі є відмінною від української (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація галузей і спеціальностей в Польщі - галузь соціальних наук (вступило в силу від 01.10.2018)

Dziedzina nauk społecznych	Галузь соціальних наук
Польською мовою	Українською мовою
<ul style="list-style-type: none"> • ekonomia i finanse • geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna • nauki o bezpieczeństwie • nauki o komunikacji społecznej i mediach • nauki o polityce i administracji • nauki o zarządzaniu i jakości • nauki prawne • nauki socjologiczne • pedagogika • prawo kanoniczne • psychologia 	<ul style="list-style-type: none"> • економіка та фінанси • соціально-економічна географія та просторове управління • науки про безпеку; • соціальна комунікація та медіа-науки; • політичні науки та адміністрування; • управління та наука про якість • юридичні науки • соціологічні науки • педагогіка • канонічне право • психологія

Джерело: [4,5].

Важливо, що економіка і фінанси не відділяються одна від одної. Це, на нашу думку, є правильним. Тоді як в Україні – це різні спеціальності, а саме: 051 "Економіка" і 072 "Фінанси, банківська справа та страхування", що не зовсім релевантно відносно галузей знань. Ці спеціальності (дисципліни) однозначно перетинаються та не існують одна поза одною. Тобто, чи можна вважати перетин економіки і фінансів міждисциплінарним за затвердженим переліком галузей та спеціальностей в українському законодавстві?

Орієнтиром для реформування рівня доктора філософії в Україні може бути польський досвід. Так, на рівні доктора філософії (в Польщі – це доктор) створено міжгалузеву докторську школу Варшавського університету (ВУ) [6] у відповідності до вимог нового Закону Польщі "Про вищу освіту і науку" [1]. Створення міждисциплінарної докторської школи (далі – Школа) у Варшавському університеті – це відповідь на виклики, з якими стикаються сьогодні академічні дослідники. Ці завдання полягають у проведенні інноваційних досліджень, що перетинають межі між науковими дисциплінами та галузями. У Школі докторанти здійснюють підготовку докторського дослідження на основі досягнень щонайменше у двох вільно обраних галузях академічних досліджень, із зазначенням провідної галузі, або одногалузевих проєктів без визначеної провідної дисципліни.

Унікальною та демонстративно міждисциплінарною програмою у докторській школі Варшавського університету є англійська програма "*Кількісна психологія і економіка*" (*Quantitative Psychology and Economics program*) [7]. Наведемо зміст цієї програми для наукового співтовариства, яке зацікавлене в міжнародному досвіді. Протягом *першого курсу* докторанти зосереджуються на курсовій роботі. Зокрема, вони мають курс з *мікроекономіки*, який пропонує передові напрямки в таких сферах, як *теоретичні моделі ігор щодо конкуренції* в науково-дослідних розробках та *мережеві ефекти на IT-ринках*. Здобувачі вивчають *психологічні теорії*, найбільш відповідні економічній поведінці, включаючи елементи когнітивної психології, соціальної психології та досліджень емоцій. Вони також швидко починають вивчати *сучасні інструменти аналізу даних*; усі курси використовують популярну, потужну мову кодування з відкритим кодом та програмну платформу R. Під час *другого та наступних років* студенти зосереджуються на власних дослідженнях, відвідуючи семінари з таких галузей, як *експериментальна економіка та поведінкові фінанси*. Програма також пропонує *курси з дослідницької етики*, як успішно подавати заявки на наукові гранти та з мистецтва публічних виступів. Учасники також опановують свої викладацькі навички під наглядом старшого викладачів факультету.

Вимоги до потенційних наукових керівників: докторанту пропонується звернутися до свого потенційного наукового керівника на початку навчання. Він/вона повинні мати конкретні ідеї для докторанта. Це може бути будь-який професор (для керівництва кандидатських дисертацій у Польщі необхідний ступінь доктора габ.) на залучених факультетах. Другим промотором може бути просто доктор (кандидат наук).

Напрямами наукових досліджень цієї міждисциплінарної докторської програми можуть бути: економіка щастя (*happiness economics*); екологічна економіка (*ecological economics*), моделювання дискретного вибору (*discrete choice modeling*), інституціональна економіка (*institutional economics*), політична економія (*political economy*); кількісні методи, просторове моделювання, регіональна економіка (*quantitative methods, spatial modelling, regional economics*); експериментальна економіка (*experimental economics*); конституційна економіка, публічний вибір, право і економіка (*constitutional economics, public choice, law and economics*); *social psychology, dynamical systems* (соціальна психологія, динамічні системи); економічна психологія, поведінкові фінанси (*economic psychology, behavioral finance*); цифрова економіка (*digital economy*); економічна соціалізація (*economic*

socialization); економіка персоналу, самоконтроль, нерівність, (personnel economics, self-control, inequality) тощо.

Що є важливим для відкриття міждисциплінарних докторських програм, з досвіду координатора програми Міхала Кравчика (Michał Krawczyk): 1) сильна підтримка відкриття програми від декана економічного факультету ВУ; 2) деякі дисципліни будуть викладатися visiting professors; 3) є труднощі освоєння економічних дисциплін докторантами, які є психологами за фахом; 4) випускники програми отримають диплом не за спеціальністю, а за галузю знань – doctor nauk społecznych, що буде охоплювати і дисципліну «Економіка», і дисципліну «Психологія». Зовнішніми стимулювальними інституціонально-законодавчими чинниками розвитку міждисциплінарних докторських програм в Польщі є такі: навчання безкоштовне для польських докторантів і міжнародних докторантів (іноземців); стипендії виросли у 3 рази; посилено значення, роль і можливості для industrial doctorates – бізнес стимулюється мати таких докторантів, оскільки він отримує податковий кредит 100% на суму зарплати, яку він платить такому докторанту; узаконено рівнозначність ступеня наукового і промислового доктора.

Ситуацію з міждисциплінарними програмами у вітчизняній вищій освіті можна зокрема описати такими ключовими проблемами [8], по-перше, відсутність законодавчих та нормативних рамок для розвитку таких програм; по-друге, наявність лише окремих подібних програм на бакалаврському та магістерському рівнях, практична їх відсутність на третьому освітньо-науковому рівні вищої освіти; по-третє, відсутність розуміння необхідності розвитку міждисциплінарних програм. Однак такі проблеми потрібно долати з метою підвищення української вищої освіти до світового рівня.

Список використаних джерел: 1. Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce/ URL: <https://konstytucjadlanauki.gov.pl/pobierz-ustawe.>; 2. Про вищу освіту: закон України 1 липня 2014 року № 1556-VII із змінами і доповненнями. Редакція від 18.03.2020, підстава - 463-IX. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text.>; 3. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: Постанова КМУ від 29 квітня 2015 р. № 266.; 4. Nowa klasyfikacja dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych, 26 lutego 2019. URL: <https://centrumnauki.uni.lodz.pl/index.php/2019/02/26/nowa-klasyfikacja-dziedzin-nauki-i-dyscyplin-naukowych-oraz-dyscyplin-artystycznych/>; 5. Rozporządzenie ministra nauki i szkolnictwa wyższego z dnia 20 września 2018 r. W sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych, Wersja od: 25 września 2018 r. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/dziedziny-nauki-i-dyscypliny-naukowe-oraz-dyscypliny-artystyczne-18758142.>; 6. Interdisciplinary Doctoral School, University of Warsaw. URL: <https://szkolydoktorskie.uw.edu.pl/en/msd/enrolment/>; 7. Quantitative Psychology and Economics doctoral program. URL: <https://www.wne.uw.edu.pl/en/candidates/doctoral-program-quantitative-psychology-and-economics/>; 8. Із виступу проф. Тараса Фінікова (організатора міжнародного проекту “Інноваційний університет і лідерство”) у Варшавському університеті 04.10.2019.

ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ОП В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Сучасні вимоги до якості освіти безпосередньо пов'язані з необхідністю досягнення результатів в пріоритетних напрямках розвитку науки. Відомо, що наукові та технологічні прориви припадають, як правило, на стики наук, в результаті комплексних досліджень об'єктів і пов'язаних з ними проблем. При цьому під міждисциплінарними дослідженнями розуміють комплексне вивчення єдиного предмета дослідження представниками різних наукових дисциплін. При цьому міждисциплінарність розглядається як форма організації наукового знання, заснованого на певних зв'язках між науковими дисциплінами (галузями знань), методами і технологіями, що забезпечують рішення комплексних науково-технічних проблем. Міждисциплінарність характеризується властивостями інтегративності дисциплін, заснованими на перенесенні методів досліджень з однієї дисципліни в іншу. Міждисциплінарність вимагає синтезу отриманих в рамках різних наукових дисциплін результатів.

У системі вищої освіти формування спеціальних компетенцій випускників в різних галузях знань, пов'язаних із здійсненням міждисциплінарних досліджень, забезпечується міждисциплінарними освітніми програмами. Основною ознакою міждисциплінарності освітніх програм є широта підготовки. Міждисциплінарність реалізованих освітніх програм повинна ґрунтується на сталих інтегрованих наукових напрямках, що виникли на стиках наук (наприклад, спеціальності «Туризм», «Науки про Землю», «Біохімія» тощо. Однак на сьогодні українські ЗВО випускають головним чином вузьких фахівців в конкретних областях професійного знання, які не володіють достатнім спектром компетенцій для ефективної наукової та інноваційної діяльності в рамках стратегічно важливих напрямків розвитку науки і техніки.

У сучасних соціально-економічних умовах актуальним завданням є підготовка універсальних фахівців - творчо мислячих, які володіють ефективною методологією науково-дослідницької та виробничої діяльності на стикі різних галузей знань. У зв'язку з цим перспективним напрямком розвитку системи підготовки кадрів вищої кваліфікації є розширення міждисциплінарних освітніх програм.

Проектування міждисциплінарних освітніх програм має ґрунтуватися насамперед на принципах інтеграції змісту освіти в різних предметних галузях, профілях, напрямках підготовки. Основою для інтеграції є освітні програми системи вищої. Під інтегрованими міждисциплінарними освітніми програмами слід розуміти програми, що реалізуються за поєднаними навчальними планами. Застосування різних інструментів інтеграції декількох освітніх програм підготовки зумовило відмінність видів інтегрованих освітніх програм.

Освітня програма може вважатися міждисциплінарною, якщо задовольняє одній або декільком з п'яти критеріїв:

- перетин двох або більше галузей знань (туризм);
- перетин двох або більше галузей професійної діяльності (географічна бізнес аналітика);

- формування компетенцій з двох і більше дисциплінарних галузей / напрямків (геоінформатика та ГІС технології);
- поєднання професійних компетенцій програми з декількома професійними стандартами (наприклад, «Комплексне вивчення навколишнього середовища прикордонних регіонів»);
- формування набору додаткових компетенцій у студентів (наприклад, «Геологія з поглибленим вивченням китайської мови і ресурсів КНР»);

Інтеграція освітніми програмам може бути проведена в межах одного освітнього рівня, та відноситься до різних предметних галузей. При цьому реалізується паралельне в часі освоєння інтегрованих програм (так звані дуальні програми), наприклад: бакалавр одного напрямку підготовки - бакалавр іншого напрямку підготовки.

Інтеграція освітніх програм може бути реалізована в межах декількох рівнів освітньої системи при реалізації багаторівневих програм. При цьому необхідне послідовне в часі освоєння поєднаних(сполучених) програми підготовки, наприклад: бакалавр одного профілю - магістр іншого профілю підготовки.

Міждисциплінарні освітні програми повинні володіти двома групами ознак - змістовними і організаційними. Змістовні ознаки повинні включати інтеграцію освітніх просторів поєднаних наукових галузей, з формуванням нових міжпредметних знань, спрямованих на створення міждисциплінарного компонента, в тому числі міждисциплінарних модулів. Організаційні ознаки ґрунтуються на включенні в структуру освітньої програми окремих складових, що виконують функції: організації міждисциплінарних семінарів, введення в якості міждисциплінарного компонента комплексної науково-дослідної роботи, підготовка випускної кваліфікаційної роботи на стику наукових дисциплін тощо.

Налагодження міждисциплінарних зв'язків у процесі підготовки майбутніх фахівців, на наш погляд, є недостатньо висвітленою частиною загальної проблеми оновлення змісту вищої освіти. Проведений у рамках дослідження аналіз наукової літератури показав високий науковий інтерес дослідників до феномену міждисциплінарності в освітньому процесі. Значний внесок в обґрунтування цього поняття здійснили українські та зарубіжні вчені, які розрізняють поняття “міждисциплінарність”, “полідисциплінарність”, “трансдисциплінарність” (В. Буданов, О. Князева, С. Курдюшов та ін.); розглядають міждисциплінарність як етап розвитку між фундаментальністю та інноваціями у науці (В. Гончаренко); вивчають філософський аспект міждисциплінарності як загальнонаукової методології (М. Кругляк).

За результатами проведеної роботи, узагальнення та аналізу експертних думок науково-педагогічних працівників кафедри був зроблений загальний висновок про те, що освітня програма є міждисциплінарною, якщо в ній:

- зачіпаються дві або більше галузі знань
- зачіпаються дві або більше галузі професійної діяльності

Проте, труднощі щодо таких програм залишаються. Наприклад, географічні основи управління економікою регіону - це програма по одному напрямку підготовки («Географія»), але вона міждисциплінарна по суті, так як включає вивчення географії, історії, економіки, політології тощо. Та ж сама проблема з програмами за напрямком підготовки «Науками про Землю» та іншими. Такі програми були в нашому Університеті і раніше.

Тут, мабуть, борються дві тенденції в сучасній освіті?

З одного боку, прагнення до зуження сфери, до все більш вузької спеціалізації, а з іншого - прагнення до розширення сфери, до міждисциплінарності.

Проблема навіть глибше. Її витoki - в сучасному розумінні цілей освіти. В чому полягає завдання ЗВО : навчити студента професії за відповідним рівнем кваліфікації або

сформувати у нього компетенції з орієнтиром на різні галузі знань, щоб випускник зміг надалі застосувати ці компетенції в будь-якій галузі професійної діяльності, тобто підготувати «синтетичного» або «універсального» фахівця ?

Однозначну відповідь на це питання дати не вийде, так як потреби суспільства і ринку праці визначають запит на підготовку і вузьких фахівців, і універсальних, готових до вирішення різних завдань.

Університету важливо орієнтуватися на запити роботодавців, так як успішне працевлаштування і професійний розвиток випускників - один з головних показників якості освіти, яке дає ЗВО. При цьому потрібно враховувати, що зараз в нашій країні формується система, яка створює структурну основу ринку праці та професійної підготовки на основі професійних стандартів та вимог професійних кваліфікацій. Однак ринок праці дуже динамічний і різноманітний, професійні вимоги швидко змінюються, тому освіта повинна встигати реагувати на зміни запитів на навчання. До речі, наукова діяльність - це теж одна з сфер професійної діяльності, існуючих на ринку праці, в якій затребувані в першу чергу випускники класичних університетів.

Керівництво ОНУ імені І.І. Мечникова це добре розуміє, тому портфель наших освітніх програм досить різноманітний. Міждисциплінарний підхід дає нам широкі можливості в створенні сучасних, унікальних і затребуваних освітніх програм різних рівнів освіти.

Освітні програми повинні розроблятися з урахуванням швидко мінливих потреб ринку праці, зростаючих вимог роботодавців до видів і рівню компетенції випускників, різкого збільшення обсягу інформації та виникнення нових способів роботи з нею, а також необхідності вирішення складних різноманітних завдань.

Цими та іншими факторами обумовлюється створення освітніх програм орієнтованих на цільову підготовку: з одного боку, вузькоспеціалізованих фахівців, з іншого боку - фахівців-універсалів.

Важливо відзначити, що ЗВО повинні визначити - вектор створення освітніх програм - орієнтований на потреби ринку праці та запити роботодавців. Очевидно, що студентів потрібно вчити так, щоб відразу після отримання диплома вони могли швидко і успішно знайти хорошу роботу і професійно розвиватися. Це один з головних показників якості роботи Університету та якості освіти.

Міждисциплінарні програми створюються у відповідь на запит з підготовки кадрів для наукових розробок, ринку праці, конкретних роботодавців. Тому важливо, щоб випускник міждисциплінарної програми розумів, які переваги дає така програма.

На геолого-географічному факультеті ми плануємо в рамках спеціальності 242 Туризм ОКР магістр, відкрити освітню програму «Геоінформаційні системи і комп'ютерні технології в туристично-рекреаційної діяльності».

Серед основних навчальних курсів можливі наступні:

- Теорія і методологія соціально-економічних досліджень туристсько-рекреаційної діяльності;
- Теоретичні основи просторової організації туристсько-рекреаційної діяльності;
- Просторове планування туристсько-рекреаційних систем;
- Маркетинг та брендінг туристично-рекреаційних територій;
- Державна політика в сфері туризму і рекреації;
- Геоінформаційні системи і комп'ютерні технології в туристично-рекреаційної діяльності.

Основними перевагами цієї програми є:

- Унікальна освітня програма, зміст і структура навчального плану якої орієнтовані на підготовку покоління фахівців, здатних до стратегічного і оперативного планування

туристської діяльності України на національному та регіональному рівні, на формування у них знань і навичок, що сприяють глибшому розумінню процесів, що відбуваються в туристично-рекреаційній сфері в умовах нових геополітичних і соціально-економічних трендів і відповідають їх професійним завданням як і менеджерів туристичних дестинацій.

Основні напрямки досліджень є:

- Розробка і обґрунтування рішень щодо розвитку туристично-рекреаційного простору країни;
- Інноваційні технології в управлінні розвитком туристичних дестинацій.

Випускники програми можуть займатися науково-дослідною, проектною, організаційно-управлінською та експертно-аналітичною діяльністю на підприємствах туристичної, в органах публічної влади, в проектно-дослідних установах.

Міждисциплінарний підхід в науці та освіті - це багато в чому відповідь на запит реального життя. Розвивати такі освітні програми потрібно в тих випадках, коли такий запит явно відчувається.

Список використаних джерел: 1. *Вища освіта України і Болонський процес : навч. посіб. / за ред. В.Г. Кременя. – Тернопіль : Навчальна книга ; Богдан, 2004. – 384 с. ; 2. Мачинська Н. І. Міждисциплінарний контекст підготовки вихователя дошкільного закладу та вчителя початкової школи / Н. І. Мачинська // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – 2016. – Вип. 30. – С. 100–109.; 3. *Методологія міждисциплінарних досліджень у сфері освіти: роб. навч. прогр. для спеціальності 8.18010020 «Управління навчальним закладом» (освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр»)* / Київ. ун-т Б. Грінченка; [розробник Сисоєва С. О.]. – К. : [Київ. ун-т ім. Б. Грінченка], 2014. – 56 с.; 4. *Проект «Тьюнінг» – формування єдиного європейського стандарту вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pca.com.ua/navchannya/proekt-tyuning-formuvannya-yedinogoyevropejskogo-standartu-vishhoyi-osviti/>.**

УДК 378.1

О.Г. Топчієв

В.А.Сич

К.В. Коломієць

ОНУ імені І. І. Мечникова,

м. Одеса

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ НОВОГО АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ

У всіх східно-європейських країнах протягом 1990-х років проведені адміністративно-територіальні реформи, що стверджують таку закономірність: нова політична система, нова система влади, обов'язково супроводжується і закріплюється новим адміністративно-територіальним устроєм. Винятком лишається наша країна, хоча і тут зроблені помітні кроки до адміністративно-територіальної реформи (АТР). У 2000р. створена державна комісія з адміністративно-територіального устрою (АТУ) України. Свого часу в уряді країни була посада віце-прем'єр-міністра з питань АТР. Були розроблені й обговорені численні проекти нового АТУ країни, таксономія нових адміністративно-територіальних одиниць (АТО) та принципи їх виділення. Нагадаємо, що чимало проектів нового АТУ розроблені географами. Географи входили до складу комісії з АТУ України. Є принципи (постулати) щодо нового АТУ країни.

Перший такий постулат полягає у необхідності пов'язати новий АТУ з регіоналізацією країни. Країни ЄС для розробки і реалізації регіональної політики

обов'язково поділені на регіони, затверджені національним законодавством. Це одна з вимог для країн Центрально-Східної Європи, що хочуть приєднатися до ЄС. Встановлені своєрідні «нормативи» регіонів за їх розмірами та соціально-економічним потенціалом (NUTS-2). В Україні офіційної регіоналізації поки що нема. Схеми регіонів, що їх розглядають у шкільній і вузівській географії, мають суто пізнавальний характер і тільки.

Державну регіональну політику ведуть на даний час за областями(обласними регіонами)АРК. Наведемо окремі приклади, що ілюструють неприпустимість такого масштабу регіоналізації. Стратегія соціально-економічного розвитку України та її регіонів на період до 2015р. розроблялася так, що перспективи і пріоритети Карпат обґрунтовані у чотирьох обласних регіональних програмах - незалежно і нескоординовано. Розвиток море-господарського комплексу країни прописаний у шістьох обласних (та АРК) регіонах – так само врізної і неузгоджено. Регіональними столицями у нас слугують на рівних Харків і Полтава, Одеса і Херсон і т.д. Зрозуміло, що реальні регіони України повинні бути значно крупнішими, ніж наявні області[7].

На даний час регіоналізацію України розробляють за двома підходами. За першим – не цінують чинного АТУ і виділяють регіони шляхом групування та об'єднання сусідніх областей. За другим - пропонують радикальну АТР і виділяють регіони як АТО першого рівня(замість сучасного обласного поділу). Ми вважаємо, що саме цей підхід розв'язує дві взаємопов'язані проблеми: створить надійну основу для розробки і реалізації державної регіональної політики і закладе основи більш раціонального АТУ України, що враховує реальне різноманіття природно-ресурсних та соціально-економічних умов країни[5,7].

Новий АТУ України необхідно розробляти на фундаментальних географічних засадах, поєднано з регіоналізацією країни.

Другий принцип(постулат) нового АТУ такий. В основу нового АТУ повинен бути покладений докладний аналіз розселення населення країни. Саме просторовий розподіл населення створює об'єктивну генетичну, історико-географічну основу адміністративно-територіального устрою країни. На даний час в Україні офіційно затверджена багаторівнева система розселення, прив'язана до чинного АТУ. Виділені системи розселення різних рівнів і масштабів – національна, регіональні (обласні та АРК), міжрайонні (групи адміністративних районів), райони, локальні(групи поселень). З одного боку, це логічно, оскільки системи розселення повинні управлятися, з другого – неправильно, оскільки сучасний АТУ позбавлений об'єктивної географічної, зокрема розселенської, основи. Скажімо Одеська область протягом радянського часу змінювала свій склад і межі п'ять разів (5 варіантів Одеської регіональної системи розселення?), Херсонська область утворена 30 березня 1944р.(!), що пов'язано з помилкою у газеті «Правда» (яка не могла помилятися!). Про яку об'єктивність такого рішення можна говорити?

Висновок очевидний: не системи розселення повинні прив'язуватись до чинного АТУ, а новий АТУ повинен спиратися на генетично вкорінені, історико-географічно зумовлені системи розселення різних територіальних регіонів.

У численних проектах нового АТУ країни використовуються різноманітні ознаки і критерії виділення АТО різних рівнів. За географічної методологією, серед таких ознак повинні бути природні та соціально-економічні комплекси відповідних типів і просторових масштабів, а також територіальні системи розселення (вже обговорювались), виробничої та соціальної інфраструктури, виробництва, рекреації, духовної життєдіяльності (етнічно-конфесійні та ін.). Це третій постулат географічного обґрунтування нового АТУ країни. Для потреб розробки нового АТУ країни недостатньо користуватися компонентними (навіть узагальненими макрокомпонентними) територіальними комплексами і територіальними системами. АТО в ідеалі повинні являти собою території з соціоприродною чи природно-

господарською однорідністю і цілісністю. Географи ще недостатньою мірою володіють теорією та методологією високо інтегрованих соціоприродних (природно-господарських) територіальних комплексів і систем, природно-господарських регіонів і районів. І розробка відповідних теоретичних засад та методичних принципів є актуальним і невідкладним завданням географічної науки. Як приклад невідповідності особливостей природи, розселення та господарства на регіональному рівні у чинному АТУ можна згадати лісостеповий гірничопромисловий південь Луганської області та її степові сільськогосподарські північну й центральну частини, індустріальні осередки Донецької й Запорізької областей та їх сільську приазовську периферію, приналежність північної частини Львівської області до Полісся співставно з лісостеповим Розточчям і т.д.

У новому АТУ країни повинні бути враховані географічна парадигма територіальної організації суспільства та концепції регіональних територіальних структур розселення та господарства. Це четвертий постулат географічного обґрунтування нового АТУ та таксономії його АТО. Різна територіальна організація, різні типи територіальних структур природи, населення та господарства для самих географів стали вже хрестоматійними, але вони надто повільно входять у практику містобудування, територіального планування, державного управління і місцевого самоврядування.

Для приморських регіонів країни з їх приморсько-фасадною територіальною організацією у новому АТУ необхідно враховувати берегові зони, які концентрують населення, інфраструктуру, господарство, а також зони тяжіння – хінтерланди, форланди(за А Геттнером), до великих портових міст, господарське ешелонування території та акваторії вздовж берегової лінії. Для регіонів з потужними «регіональними столицями» потрібно встановити принципово нові АТО, що поєднують великі і середні міста з їх приміськими зонами - зонами «спільних інтересів» Для прикордонних регіонів характерною стала наявність міжнародних договірних формувань – єврорегіонів, які необхідно правильно «вписати» в новий АТУ. Як приклад неузгодженості наявних євро-регіонів згадаємо «Нижній Дунай», до складу якого входять три повіті Румунії, один повіт Молдови і вся (!) Одеська область (логічно було б включити в Єврорегіон лише чотири придунайські райони Одещини). Для регіонів з розвинутою гірничодобувною індустрією необхідно як одиниці АТУ виділити міські агломерації та кущі гірничопромислових пунктів і центрів.

П'ятий постулат географічної основи нового АТУ країни - необхідність формування природних каркасів екологічної безпеки регіонів. Закони України «Про Програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» (2000р) та «Про екологічну мережу»(2004р.) створили нормативно-правову базу цього напрямку. Постанова Уряду (2000р.) забов'язала всі обласні державні адміністрації та Кабінет Міністрів АРК розробити і затвердити концепції і програми формування регіональних екологічних мереж (екомереж). Показово, що регіони, які мають в своїх університетах достатньо сильні географічні факультети це доручення Кабінету Міністрів виконали. Новий АТУ країни необхідно певним чином узагальнити з національною і особливо з регіональними екомережами. Критерії такої відповідності доволі прості: АТО першого рівня (регіони, краї,землі) повинні мати раціональний і виважений природний каркас екологічної безпеки – регіональну екомережу[6].

Згадаємо ще один географічний підхід, який необхідно використати при розробці нового АТУ країни. На початку 1990-х років країни ЄС почали розробляти планування території у регіональному вимірі(Програма планування території Балтійського басейну та ін.). Цей напрям дещо перегукується з районним плануванням (більш вдало – районною планівкою) , що мала на меті впорядкування природного середовища, розселення та

розміщення виробництва на відносно малих, густозаселених територіях. За постановою Уряду(2000р.) була розроблена Генеральна схема планування території України, затверджена Законом України(2002р.) і відзначена Державною премією України(2003р.)[1]. На даний час розпочато розроблення схем планування регіонів, регулярно складають генеральні плани міст. Планування територій разом з районним плануванням (районною планівкою) і складанням генеральних планів міст ми називаємо геоплануванням метою якого є впорядкування середовища життєдіяльності суспільства для його екологічного оздоровлення, покращення якості життя населення, більш повного і ефективного використання природно-ресурсного потенціалу території. Це шостий постулат географічного обґрунтування нового АТУ країни. АТО різних рівнів у новому АТУ повинні виділятися з урахуванням геопланувальних особливостей території, за характерними просторовими поєднаннями певних видів господарського використання території, транспортних та інфраструктурних мереж. Географи повинні активно розробляти регіональні схеми планування території і повною мірою використати їх для розробки нового АТУ країни.

Лишається недостатньо розробленим у теоретико-методологічному і методичному аспектах ще один цікавий і змістовний напрям географічної науки. Географи розробили поняття процес господарського освоєння території, етапів і стадій заселення та освоєння території та ін., які у сукупності визначають сьомий постулат географічної розробки нового АТУ країни. В межах України географічна амплітуда господарського освоєння різних територій сягає 700-1000 років, істотно різняться історико-географічні особливості заселення та економічного розвитку різних частин України. Слід систематизувати та типізувати головні різновиди заселення та господарського освоєння окремих регіонів країни, класифікувати їх за тими чи іншими «траєкторіями» соціально-економічного становлення, рівнями розвитку продуктивних сил, успадкованими та набутими проблемами подальшого соціально-економічного руху. Глибоке розуміння історико-географічних відмінностей у заселенні та господарському освоєнні різних частин України, їх впливу на територіальну організацію населення та господарства слугуватиме обґрунтуванню більш правильної схеми АТУ країни.

Наведений перелік показує головні напрямки участі географічної науки у розробленні нового АТУ та здійсненні АТР, вкрай необхідній для впровадження ефективної регіональної політики та вдосконалення всієї системи державного управління та місцевого самоврядування. Регіональний обсяг географічного забезпечення цієї проблеми – інформаційного, картографічного, геоінформаційного, наукового, пілотно-проектного значно ширший. Про посилену увагу географів до проблем АТР і нового АТУ свідчать перші дисертаційні розробки[3] і зростаючий потік публікацій і наукових обговорень питань регіоналізації та адміністративно-територіального облаштування країни.

Список використаних джерел: 1. Генеральна схема планування території України. – К.: держкомітет України з будівництва та архітектури. ДоржНДІ проектування міст «Діпромисто», 2002. – 32с. + 15 карт.; 2. Пістун М.Д., Мельничук А.Л. Сучасні проблеми регіонального розвитку (навчальний посібник). – К.ВПЦ «Київський університет», 2009, - 200с.; 3. Тітенко З.В. Суспільно-географічні аспекти адміністративно-територіального устрою обласного регіону (на прикладі Одеської області) – Автореферат на здобуття наукового ступеня канд.геогр.наук. – Одеса, 2007. – 20с.; 4. Планування території у контексті сталого розвитку регіонів//Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. – Херсон: ХДУ, 2005. – С.118-123.; 5. Регіональна політика

України і шляхи її реалізації // *Краєзнавство. Географія. Туризм*, №29-32(178-181), 2000 – С.9-11.; 6. *Формування екологічної мережі й територіальна організація довкілля // Географія та основи економіки в школі. – 20003. - №5. – С. 42-45.*; 7. *Топчієв О.Г., Безверхнюк Т.М., Тітенко З.В. Регіональний розвиток України і становлення державної регіональної політики (навчально-методичний посібник). – Одеса: ОРІДУ. НАДУ. 2005 – 223с.*

УДК 342.733

Л.М. Токарчук,

zilkovska@ukr.net

ОНУ імені І. І. Мечникова,

Одеса, Україна

ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ, ЯК УМОВА СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Реалії сьогодення ілюструють нам, що способи ведення будь-якого виду бізнесу кардинально зміняться, старі знання, підходи до їх здобуття, технології є умовністю, яка проіснує ще зовсім недовго. Як ми бачимо, світ змінюється з шаленою швидкістю і виникає необхідність формування інноваційного, креативного суспільства знань. Саме формування нових наддисциплінарних галузей знань відкриває перспективи спроможного майбутнього, як для кожного, так і для країни та світу в цілому. Наступає нова епоха, про яку говорив Фрідріх-Вільгельм Фребель: «Існують епохи, коли освіта стає у центр суспільних інтересів».

Найближчим часом вміння вирішувати багаторівневі задачі, знаходити нестандартні рішення, критичне мислення та креативність стануть обов'язковими критеріями оцінки спеціаліста.

Тому будь-які позитивні зміни в викладанні, що направлені на розширення знань та вмінь розглядаються прогресивною частиною студентства, як персональна стратегія успішності.

Але на скільки наше суспільство готове до інноваційної діяльності? Наша освіта зміниться і стане сучасною, чи вона втратить можливість формувати креативну особистість? В результаті виграє та держава, та освіта, і те суспільство, які цьому вчать. [1]

Жодна навчальна дисципліна сама по собі у відриві від інших дисциплін неспроможна сформувати професійну компетентність майбутнього фахівця. Кожна з навчальних дисциплін спрямована на формування своєї системи знань, умінь і навичок. У результаті різноманітні знання та вміння здобуваються студентами дискретно, з розривами в часі і просторі. Синтез знань з різних дисциплін здійснюється студентами найчастіше самостійно, на якому їм це вдається зробити. Сьогодні необхідна оптимальна система інтегративного змісту освіти і процесу навчання, потрібні нові конструкції інтро-, інтердисциплінарних знань, які істотно підвищать якість підготовки фахівців.

В науці загалом активізується поява нових галузей знань та субдисциплін зокрема. Кожна група субдисциплін тісно пов'язана з іншими, а «на місцях їх перетину» можуть виникати нові субдисципліни, які мають загальні теоретичні та методологічні засади, проте відрізняються за спеціалізацією предметної галузі, що може слугувати передумовою не тільки для плідної їх взаємодії, але й подальшої їх реінтеграції на основі міждисциплінарності. [2]

Вперше термін «інтердисциплінарність» (Interdisciplinary) з'явився в 1972 році у документах Організації економічного співробітництва та розвитку.

Логіко-системний аналіз наукової літератури дозволив визначити основні підходи до визначення сутності інтердисциплінарності (у перекладі *inter* – між, в середині, поєднуючи; *disciplinarity* – дисципліна), яку розуміють як: осмислення, яке здійснюється поза межами певної наукової дисципліни [3]; поєднання компонентів декількох дисциплін [4]; взаємодію між двома чи декількома дисциплінами [5, С. 23–26].

Тобто інтердисциплінарність має справу з предметом, що виходить за межі однієї дисципліни, проте її мета залишається в рамках дисциплінарного дослідження і полягає в перенесенні методів з однієї дисципліни в іншу. Сучасна історія міждисциплінарності може бути умовно описана як транзит: від «інтердисциплінарності» - через «полі/мультидисциплінарність» - до «трансдисциплінарності». У цьому контексті полідисциплінарність - заснована на одночасному чи почерговому вивченні складної проблеми з перспектив кількох галузей знання, без прагнення їх інтегрувати, а трансдисциплінарність окреслює методологічні засади застосування інтегрованих наукових підходів до проблем, що переходять межі усталених академічних дисциплін, як-от природне довкілля, здоров'я, культура. На відміну від мультидисциплінарності та інтердисциплінарності, мета яких завжди залишається в рамках дисциплінарного дослідження, трансдисциплінарність існує одночасно «між дисциплінами» і «крізь окремі дисципліни», руйнує кордони між ними для досягнення єдності наших знань про світ, котрий не може повністю поміститися в рамках монодисциплінарного дослідження [6].

Інтердисциплінарний підхід є продуктивним не лише у системі формування змісту освіти, а й в організації навчального процесу, побудови навчальних планів і програм, стандартів тощо [7]. Такий підхід можна розглядати, як одну із інновацій у вищій освіті України, як досвід, що формується протягом останнього десятиліття в провідних країнах світу.

Наприклад, в Варшавському університеті успішно функціонують бакалаврські та магістерські освітні програми за моделлю вільних мистецтв та наук, в Університеті Женеви поєднано в одній освітній програмі історію мистецтв та програмування для гуманітарних наук. Студентів навчають складанню баз даних та принципам машинного аналізу інформації, що є досить цікавим поєднанням, т.я. спеціалісти з такими вміннями та знаннями стають дуже затребуваними аукціонними будинками та компаніями, що надають посередницькі послуги фізичним особам-колекціонерам. Або поєднання лінгвістики та філософії, що відкриває можливості вивчення філософії мови, однієї з самих популярних течій філософії ХХ-ХХІ століть. Ізраїль скоротив на третину годин на навчання та ввели дослідження. Кожен школяр, з першого класу веде дослідження. На їх думку це більш ефективно, ніж дати зайвий обсяг інформації. Фіні підійшли до того що в 2020 році у них взагалі не буде предметів, а буде тематичне викладання. [1]

Все більше українських освітян звертають свою увагу на актуальність введення інтердисциплінарних спеціальностей або хоча б курсів. Наприклад, Ольга Гомілко, в своїх публікаціях пропонує введення “антропомістських” за змістом курсів (Онтологія тілесності, Філософія музики, Animal Philosophy). [8]

По всьому світі спостерігається стрімке проникнення та різного роду поєднання в дослідженнях, починаючи з гуманітарних наук та закінчуючи робототехнікою зі штучним інтелектом.

Освіта є системоутворюючим інститутом держави, що відповідає за інтелектуальний потенціал нації, а питання освіти – це питання національної безпеки.

Прикладом початку впровадження цих ідей з боку держави є розробка стандарту вищої освіти України другого (магістерського) рівня вищої освіти, галузь знань 08 «Право», спеціальність 081 «Право», який розроблено членами підкомісії зі спеціальності 081

«Право» Науково-методичної комісії № 5 з бізнесу, управління та права сектору вищої освіти Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України з метою забезпечення закладами вищої освіти якості освітньої діяльності та якості вищої освіти. Так до переліку спеціальних (фахових, предметних) компетентностей, наприклад, включено: здатність застосування міждисциплінарного підходу в оцінці правових явищ та правозастосовної діяльності (СК9); здатність аналізувати та інтерпретувати результати наукових досліджень, включаючи використання міждисциплінарних та порівняльно-правових підходів (СК17). В проекті даного стандарту також вказується на необхідність формувати навчальні плани та освітньо-професійні програми магістерського рівня з пріоритетом принципу міждисциплінарного підходу.

Тобто, міждисциплінарність, інтердисциплінарність, трансдисциплінарність освітні програми – це вимога часу та умова якісної вищої освіти.

Список використаних джерел: 1. Жук М. у програмі «Пряма мова. Технології 21 століття: 4-та промислова революція». Portaltele. URL: <https://portaltele.com.ua/news/technology/tehnologiyi-21-stolitnya-4-ta-promislova-revoluytsiya.html> 2. Огієнко О. *Інтердисциплінарність сучасної педагогіки: методологічний аспект*. Електронна бібліотека НАПН України. URL: http://lib.iitta.gov.ua/2989/1/%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%84%D0%9D%D0%9A%D0%9E_%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B4%D0%B8%D1%81%D1%86%D0%B8%D0%BF%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf 3. Артемьева Т.В., Смирнов И.П., Тропн Э.А., Тульчинский Г.Л., Эпштейн М.Н. *Проективный философский словарь*. СПб, 2002. 4. Meeth L. R. *Interdisciplinary Studies: Integration of Knowledge and Experience*. (1978) *Change* 10: 6–9. 5. Berger G. *Opinions and Facts*. In: *Interdisciplinary: Problems of Teaching and Research in Universities*. Paris: OEDC, 1972. P. 23-75. 6. Князева Е.Н. *Трансдисциплінарные когнитивные стратегии в науке будущего. Вызов познанию: Стратегии развития науки в современном мире / Отв. ред. Н.К. Удумян*. М.: Наука, 2004. С. 29-48. 7. Васянович Г. *Спільні пошуки: Україна – Польща (інформація про V науковий форум: "Інтердисциплінарність педагогіки і її дисциплін")*. NBUV. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?c21com=2&i21dbn=ujrn&p21dbn=ujrn&image_file_download=1&Image_file_name=pdf/Pippo_2013_5_28.pdf 8. Гомілко О. *Філософія музики як нова філософська дисципліна: постметафізичні перспективи освіти*. 2012. № 1-2 (11) URL: f-lososof-ya-muziki-yak-nova-f-lososofska-distsipl-na-postmetaf-zichn-perspektivi.pdf

УДК 908:930.1:378.091.214.18

Синявська О. О.

o_sinyavska@onu.edu.ua
ОНУ імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна

ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО ЯК МІЖГАЛУЗЕВА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

В системі сучасної вищої освіти, яка орієнтується на кращі європейські практики, все більше уваги приділяється практичному втіленню інноваційних підходів в організації навчального процесу. Одним із нагальних питань наразі є створення

конкурентноспроможних освітніх програм, які враховували би побажання і вимоги всіх зацікавлених сторін та як мінімум містили би набір навчальних дисциплін, що мають міжгалузевий чи міждисциплінарний характер. До таких навчальних дисциплін, на нашу думку, належить історичне краєзнавство.

Краєзнавство можна розглядати в двох площинах: як суспільний рух та як науковий напрям. В історичній науці є достатньо досліджень щодо зародження та розвитку краєзнавчих студій, витоки яких можна віднести ще до літописної традиції часів існування Русі-України. Сучасними науковцями також активно розробляється понятійний та термінологічний апарат краєзнавства. В «Енциклопедії сучасної України» зазначено, що краєзнавство – синтетична наукова дисципліна з комплексним дослідженням незначної території, сутністю якого є визначення особливостей розвитку людини, людської спільноти в конкретних природних умовах даної локальної території протягом певного часу. Відповідно до цього визначення, базовими науками, які вивчають теоретико-методологічний апарат краєзнавства, виступають історія та географія, тому краєзнавство можна розглядати як науку, яка синтезує знання про природні та суспільні явища та їх взаємодію на певній території [2]. Ще одне визначення краєзнавства пропонується в «Енциклопедії історії України»: «краєзнавством традиційно називають комплексне дослідження під кутом зору історії, географії, природничих наук, етнографії та економіки народного господарства переважно силами ентузіастів і професійних науковців відносно невеликої території (регіону) – міста, села, району, області, а також етнографічної чи певної іншої території, яку населення, яке там проживає, називає своїм краєм» [1]. Як бачимо, визначення ці дуже схожі, хоча друге, на наш погляд, більше деталізує сфери, які охоплює краєзнавство.

Історичне краєзнавство є складовою загального краєзнавства та має широкий спектр застосування. Логічна схема пізнання тут є такою: накопичення фактів, що стосуються об'єкта дослідження, виявлення їхньої специфіки, зумовленої регіональними особливостями, визначення місця і ролі локальних подій у загальному перебігу історичного процесу, простеження певних закономірностей, що стосуються діалектики загального і особливого [3]. Тобто історичне краєзнавство є цілісною та динамічною системою, яка вивчає взаємодію суспільства і природи, історію поселень, історію населення, історію виробничої діяльності, історію культури і духовності та функціонує у декількох вимірах: просторі, часі та соціумі. Просторова модель фіксує просторові утворення, простежує їх можливу динаміку, дає уявлення про природну, географічну навантаженість регіону. Часова модель дає можливість реконструювати розвиток певної місцевості та простежити її особливості у горизонтальному (хронологічному) векторі. Соціокультурний вимір включає літературне, мистецьке, архітектурне, етнографічне, екологічне, релігійне краєзнавство. Важливою складовою соціокультурної моделі є антропоцентризм, тобто увага до людини та її оточення та залучення методів дослідження локальної історії, історії повсякдення.

Як навчальна дисципліна історичне краєзнавство є незмінною складовою навчальних планів зі спеціальності 032 «Історія та археологія», оскільки є частиною історичної науки, та може бути запропоноване для вивчення і здобувачам суміжних у галузі 03 «Гуманітарні науки» спеціальностей – 033 «Філософія», 034 «Культурологія» та 035 «Філологія». На наш погляд, враховуючи специфіку історичного краєзнавства і широку область його застосування, ця навчальна дисципліна також може входити до варіативної частини навчальних планів спеціальностей 027 «Музеєзнавство і пам'яткознавство», 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності», 061 «Журналістика», 106 «Географія», 242 «Туризм». На відповідні висновки нашої думки наступні обставини. По-перше, об'єктом

краєзнавства є природа, населення та господарство, історичне минуле, мистецтво, культура. Все це одночасно об'єкти різних наук і відповідно при їх вивченні використовуються різні методи, властиві відповідним областям знань. В усіх напрямках краєзнавчої діяльності є спільний предмет вивчення – край, тому історичне краєзнавство спирається переважно на міждисциплінарні наукові зв'язки. Спостерігаємо і зворотній ефект, коли дослідницькі методи історичного краєзнавства активно залучаються в суміжних галузях знання. По-друге, історичне краєзнавство має прикладне значення і визначається не тільки локальністю досліджуваних історичних подій, матеріалізованих в пам'ятках історії та культури, а і діяльним характером. Іншими словами, це не тільки галузь наукового пізнання, але й сфера активної практичної діяльності, що є важливим з огляду компетентністю орієнтованого підходу до формування змісту сучасної освіти.

Компетентності є ключовою складовою формування фахівця в будь-якій предметній області. В Законі України про вищу освіту вказано, що компетентність – це здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей [4]. На наш погляд, історичне краєзнавство як навчальна дисципліна може сприяти формуванню як загальних компетентностей (здатності зберігати та розвивати моральні, культурні, наукові цінності і примножувати досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей його розвитку, формування здатності до пошуку та аналізу інформації з різних джерел, здатності виявляти, ставити, вирішувати проблеми та застосовувати знання в практичних ситуаціях), так і спеціальних компетентностей, що визначені стандартами вищої освіти вказаних вище спеціальностей [5]. У результаті вивчення історичного краєзнавства здобувачі будуть розуміти загальні та специфічні риси історичного розвитку різних регіонів України, фактори, що зумовлюють різноманіття культур та національних спільнот, аналізувати важливі культурні, суспільно-політичні та економічні процеси регіональної історії, критично осмислювати події локальної історії на підставі аналізу краєзнавчих джерел, вміти проводити самостійне науково-пізнавальне дослідження з історії рідного краю.

Таким чином, історичне краєзнавство виступає міжгалузевою навчальною дисципліною, яка впливає на формування загальних та частково спеціальних знань та вмінь здобувачів, сприяє формуванню soft skills та комунікативних навичок.

Список використаних джерел: 1. *Енциклопедія історії України. Т. 5: Кон - Кю / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К, 2008. Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Kraeznavstvo_Istorichne ; 2. *Енциклопедія сучасної України (ЕСУ) [Електронний ресурс].* Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=2646; 3. *Верменич Я. Історична регіоналістика і краєзнавство: діалектика співвідношення // Історико-географічні дослідження в Україні : Зб. наук. пр. К., 2004. Число 7. С. 29-47. Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/53780>; 4. *Закон України про вищу освіту (чинна редакція) [Електронний ресурс].* Режим доступу: <https://zakon.help/law/1556-VII>; 5. *Затверджені Стандарти вищої освіти [Електронний ресурс].* Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti>.**

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО НАВЧАННЯ ТА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ВИПУСКНИКІВ ЗВО

В сучасних умовах, як завжди, працевлаштування для випускників вищих навчальних закладів є однією з важливих задач. Суть проблеми полягає в тому, що випускник стикається зі складнощами різного типу. Наприклад, невміння використовувати теоретичні знання на практиці, а також відсутність практичного досвіду як такого.

Необхідно враховувати те, що в даний час період життєвого циклу знань, навичок і компетенцій, отриманих випускником у ВНЗ, стрімко зменшується.

Це багато в чому пов'язано зі змінами, які відбуваються у зовнішньому середовищі як на глобальному рівні, так і всередині країни. Ці зміни впливають на традиційні підходи в освіті і пред'являють до неї величезні вимоги.

Підготовка сучасних випускників потребує від вищих навчальних закладів розуміння того, що сучасний роботодавець очікує на своє підприємство висококваліфікованих, інноваційно мислячих фахівців, які будуть володіти такими якостями як:

- прихильність до роботи і прагнення до безперервного навчання;
- вміння працювати в умовах багатозадачності з великим об'ємом інформації;
- високі адаптивні можливості;
- аналітичне мислення;
- інноваційне мислення;
- самостійність в постановці стратегічних цілей та задач;
- вміння планувати свою діяльність в команді;
- можливість рішення нестандартних задач, ініціативність та інше.

Наведені вище вимоги роботодавців раціонально враховувати при підготовці фахівців. Володіння даними компетенціями дозволить випускнику не тільки якісно працевлаштуватися, а й будувати як вертикальну, так і горизонтальні кар'єри, підвищуючи ефективність своєї професійної діяльності. Дані конкурентні переваги дозволяють фахівцеві при необхідності працевлаштуватися за фахом в різних галузях «переходячи від галузі до галузі, зберігаючи і збільшуючи свою затребуваність на ринку праці».

Якісне працевлаштування, інтерес роботодавців, кар'єрне зростання випускників, є важливими складовими рейтингу ВНЗ, дозволяючи університетам займати лідируючі позиції і бути конкурентоспроможними на ринку освітніх послуг.

Сьогодні, конкурентоспроможний бізнес, який буде «організацію майбутнього», з динамічними кар'єрними моделями, орієнтований на безперервне навчання співробітників і глибоку культуру розвитку, визначаючи їх факторами успіху, які дозволяють їм обійти своїх конкурентів [1].

Особливо важливим є зв'язок між природничими та гуманістичними складовими. Реагуючи на вимоги сучасного ринку праці університети поступово переходять до розуміння того, що необхідно переходити від класичної форми університетської освіти до

більш сучасних моделей освіти, що включає всілякі форми, такі як: міждисциплінарне навчання, розвиток електронних освітніх технологій і ін.

Незважаючи на те, що міждисциплінарність отримала своє поширення в другій половині ХХ - початку ХХІ ст. і не є нововведенням в галузі освіти, її застосування дозволяє використовувати методи, характерні для однієї дисципліни в інших областях знання, породжуючи новий міждисциплінарний інструментарій.

Міждисциплінарний підхід ґрунтується на комплексності дисциплін, їх інтеграції та активному проникненні одних наук в інші, згладжує протиріччя в засвоєнні знань, ідей і методів між науками. Крім цього, міждисциплінарний підхід сприяє розвитку загальнонаукового кругозору та формування цілісного наукового мислення. Міждисциплінарні зв'язки можна представити як відношення між окремими навчальними дисциплінами або елементами дисциплін. В рамках різних дисциплін глибше розкривається сенс одного і того ж поняття.

При цьому формується не монодисциплінарні, а міждисциплінарні поняття, що мають у своїй структурі ознаки, засвоєні при вивченні різних дисциплін. Міждисциплінарний підхід дозволяє значно розширити спектр отриманих компетенцій. Використання міждисциплінарного підходу в освітньому процесі є однією зі складових якісного навчання в підготовці фахівця.

Таким чином, відбувається комплексне застосування теорії і практики, спрямоване на створення загальних компетенцій.

В Законі України про вищу освіту [2] приділяється особлива увага питанням сприянню сталого розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя, гармонійної взаємодії національних систем освіти, науки, бізнесу та держави з метою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку держави, забезпечення розвитку наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів та їх інтеграції з виробництвом, та інші важливі питання.

Переорієнтація на вимоги ринку праці є одним з головних умов розвитку та процвітання вищих навчальних закладів. Тому, стратегічні підходи розвитку сучасних ВНЗ неможливо уявити без формування зовсім інших інноваційних підходів до підготовки фахівців, які будуть базуватися на мобілізації наукових, викладацьких, технічних, технологічних та інших ресурсах вищих навчальних закладів, які можуть стати фундаментом для розробки стратегічних підходів, в тому числі і з використанням міждисциплінарного навчання.

Зміни, що відбуваються в системі вищої освіти, призводять до значних перетворень в організації навчального процесу класичного університету. У зв'язку з цим важливим є використання компетентного підходу, що дозволяє формувати реальний, а неформальний набір компетенцій у випускників університетів.

Приклад змін вищої освіти в деяких країнах довела, що коли система вищої освіти розрослася, а держава втратила можливість адекватно фінансувати цю систему, нові «спонсори» - промисловість і бізнес - прийшли на зміну державної допомоги, проте їх підтримка була спрямована на підприємницькі та прикладні види діяльності, а не на дослідження як такі. Але з іншого боку, відбувається стирання кордонів між університетом і бізнесом (виробництвом) в першу чергу тому, що наукові дослідження проводяться в обох структурах практично на рівних підставах і з цілком порівнянними результатами.

Наприклад, Університет Південної Каліфорнії (USC) поставив перед собою завдання переосмислити, як навчання може бути використано як стратегічний актив для студента,

університету і суспільства в цілому, як навчання може стимулювати інновації та дати людям можливість досягти максимальної продуктивності.

USC має 19 різних «бізнес-одиниць», кожна з яких має власний звіт про прибутки і збитки. Як і багато корпоративних відділів L & D, USC зіткнувся з проблемою руйнування основних смислових блоків. Процес почався з міждисциплінарного мислення, об'єднавши учнів і дослідників з різних бізнес-одиниць. Це дало додаткові вигоди, але не реальні зміни. Наступним кроком в еволюції була конвергенція - формування міждисциплінарних команд з нуля, фокусування на конкретній проблемі, а потім використання всіх активів організації для її вирішення [3].

В будь-якому випадку, університети, які почнуть або почали використовувати міждисциплінарне навчання при підготовці фахівців, отримують для себе додаткові переваги, такі як:

- По - перше, підвищення практичних знань студентів і підготовка їх до професійної роботи[4].
- По - друге, університет отримує зворотний зв'язок з інноваційним бізнесом у вигляді запитів на інноваційних фахівців.
- По - третє, університет отримує зворотний зв'язок у вигляді взаємодії з інвесторами, які будуть зацікавлені у нових інноваційних розробках.
- В - четвертих, суспільство буде зацікавлено використовувати науковий потенціал вищих навчальних закладів для рішення різноманітних проблем.
- І в - п'ятих, університети отримують активацію інноваційної поведінки всіх учасників цього процесу.

За рахунок чого такі явища можуть відбутися? Це:

- взаємопроникнення наук, та створення міждисциплінарних зв'язків усередині дисциплін, які вивчаються студентами;
- поглиблене вивчення студентами взаємопов'язаних галузей знань, що стикаються з обраним напрямком;
- вихід за рамки дисциплін і встановлення якісно нових зв'язків між дотичними галузями знань;
- зв'язок з реальними практичними цілями, задачами, та ситуаціями, розглядання та рішення їх на основі міждисциплінарних зв'язків, та інш.

Для забезпечення міждисциплінарних зв'язків необхідно використовувати різні інтерактивні методи навчання, такі як: аналіз ситуацій, кон'юнктури галузевих ринків, виявлення конкурентної політики та конкурентних переваг, методів прийняття управлінських рішень, ділові та рольові ігри, мозкові штурми і багато іншого.

Список використаних джерел: 1. *Организация будущего: Будущее наступило. Глава первая из отчета DELOITTE 2017 [Електронний ресурс]. - Режим доступу <https://www.talent-management.com.ua/3144-organizatsiya-budushhego-glava-deloitte-2017/>; 2. Закон України «Про вищу освіту» 01.07.2014р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18.>; 3. *Карьера и обучение: в реальном времени, все время. Глава вторая из отчета DELOITTE 2017 [Електронний ресурс]. - Режим доступу <https://www.talent-management.com.ua/3156-karera-i-obuchenie-v-realnom-vremeni/>; 4. Шмагіна В.В. Удосконалення системи взаємодії класичного університету з бізнес-середовищем. Колективна монографія. Інноваційний університет і лідерство: проект і мікропроекти. - Варшава: Fundacja «Instytut Artes Liberales», 2016.-388 с.**

ОСВІТНЯ ПРОГРАМА «ГРУНТОЗНАВСТВО І ОЦІНКА ЗЕМЕЛЬ»: МОЖЛИВОСТІ ТА ВАРІАНТИ ВПРОВАДЖЕННЯ

Історія підготовки фахівців у галузі ґрунтознавства і оцінки земель в регіоні Українського Причорномор'я бере свій початок з середини ХІХ ст. В 1851 р. в Рішельєвському ліцеї в Одесі І. У. Палімпсестов розпочав викладання основ сільськогосподарських наук і вчення про ґрунт як основний засіб сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва. Дещо пізніше ці базові курси продовжували викладати учені тих часів (той же І.У. Палімпсестов, Д.М. Абашев та ін.) в Новоросійському (Одеському) університеті, створеному на базі ліцею [1,2]. Найкращими же з огляду на основне завдання підготовки спеціалістів в галузі ґрунтознавства, географії ґрунтів, меліорації та оцінки ґрунтів і земель, в південно-західному регіоні були роки розвитку ґрунтознавчо-картографічних та ґрунтово-меліоративних робіт в радянські часи. Саме на цей період припадає створення в Одеському університеті кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів в 1967 р., а при кафедрі у 1971 р. відкриття Проблемної науково-дослідної лабораторії географії ґрунтів та охорони ґрунтового покриву чорноземної зони. Весь цей час велась підготовка висококваліфікованих географів-ґрунтознавців для науки та практики для вирішення актуальних завдань сільського господарства як для території України, так і інших республік бувшого Радянського Союзу. Починаючи з 90-х років минулого століття, разом з розпадом Радянського Союзу та здобуттям Незалежності України, поряд зі збереженням традиційних напрямів підготовки кваліфікованих кадрів для сільського господарства, меліоративних та землевпорядних служб і організацій, розпочинається новий етап у підготовці спеціалістів ґрунтознавчо-екологічної спрямованості. Однак, починаючи з середини 20-х років ХХІ ст. ускладнюється підготовка спеціалістів за даним напрямом. На це є низка як об'єктивних, так і суб'єктивних причин. В першу чергу, проблеми демографічні, а саме суттєве зниження кількості потенційно можливих студентів для вступу у зв'язку з відтоком молоді у пошуку кращого життя за кордоном. По-друге, зниження престижності природничих наук та робочих професій загалом у суспільному попиті, відтік на більш «престижні» соціогуманітарні спеціальності. По-третє, втрати від переходу сільськогосподарського виробництва та АПК країни та регіону на ринкові рейки, що, безумовно, завдало шкоди і суміжним галузям реального сектору економіки, пов'язаним з даним фахом підготовки спеціалістів. Насамкінець, фінансування освітніх та наукових установ за залишковим принципом, відтік «мізків» професорського-викладацького складу, моральне і функціональне «старіння» матеріально-технічної бази та ін. супутні проблеми. Проблема виведення ґрунтознавства в окрему галузь знань не нова, але починаючи з 90-х років рішення щодо його виведення в окрему галузь знань так і не було проведено. Це міждисциплінарний науково-практичний підхід, який наразі «скритий» в інших галузях підготовки / спеціальностях. Ще більш ускладнило існування такого напрямку підготовки прийняття декількох нормативних документів, а саме Постанови КМУ від 29 квітня 2015 р. № 266 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» та Постанови КМУ від 1 лютого 2017 р. № 53 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 29 квітня

2015 р. № 266». Ще гостріше ця проблема актуалізується при розгляді підготовки за освітньо-науковою програмою та відповідним захистом за указаним напрямом, адже за даним напрямом можна виконувати дисертаційні дослідження в рамках аграрних, географічних, біологічних, геологічних (Науках про землю), екологічних і економічних наук. Така розконцентрованість підготовки за указаним напрямом дає з однієї сторони переваги з точки зору міждисциплінарності та міжгалузевості, а з іншої має свої недоліки через вірогідні можливості різного роду маніпуляцій, «фіктивності» підготовки та виконання кваліфікаційних формалізованих вимог до захисту відповідних дисертаційних досліджень. При нашій кафедрі раніше існуюча аспірантура забезпечувала спеціальність 11.00.05 – Біогеографія та географія ґрунтів. Нині же ведеється підготовка в докторантурі (PhD) в рамках 106 спеціальності «Географія» за спеціалізацією кафедри, а саме «Біогеографія та географія ґрунтів». В зв'язку з втратою престижності географічної науки та практики в очах абітурієнтів, в університеті вимушені були піти на реорганізацію кафедр і у 2017 року кафедру перейменували з назвою географії України, ґрунтознавства і земельного кадастру. В тому ж році нами була розроблена освітня програма за спеціалізацією «Ґрунтознавство і оцінка земель» в рамках галузі знань «10 Природничі науки» спеціальності «106 Географія». Однак, суттєвих змін стосовно збільшення набору контингенту студентів за даним напрямом не відбулося. На це є пояснення, адже, акредитована освітня програма була виключно на контрактні місця, а враховуючи достатньо високу вартість контракту, складну економічну ситуацію в країні та регіоні зокрема, та те, що більшість потенційно можливих студентів переважно з сільської місцевості з дещо меншими можливостями платоспроможності батьків, отримуємо об'єктивну ситуацію недоборів в академічні групи студентів та необхідність у перегляді державної та регіональної політики у підготовці спеціалістів ґрунтознавчо-географічної, агрометеорологічної та землевпорядної науки та практики.

Нині в Україні існуючі кафедри, в назві яких присутнє слово «ґрунтознавство» (і які по суті відповідають за забезпечення ґрунтознавчих дисциплін) готують фахівців за ОКР бакалавра і магістра в рамках наступних спеціальностей: 091 Біологія, 101 Екологія, 103 Науки про Землю, 106 Географія, 162 Біотехнології та біоінженерія, 183 Технології захисту навколишнього середовища, 193 Геодезія та землеустрій, 201 Агрономія, 202 Захист і карантин рослин, 203 Садівництво та виноградарство, 205 Лісове господарство, 206 Садово-паркове господарство, 208 Агроінженерія та ін. А підготовку з навчальними дисциплінами з оцінки земель: 051 Економіка, 073 Менеджмент, 103 Науки про Землю, 106 Географія, 193 Геодезія та землеустрій та ін. Все це говорить про міждисциплінарність у підготовці фахівців напряму «Ґрунтознавство і оцінка земель» чи подібних до нього для економіки країни та південного регіону зокрема.

Аналіз інформації в Одеському регіоні та суміжних до нього регіонах дає підстави говорити про відсутність альтернативи підготовки таких спеціалістів для науки та виробництва, особливо з врахуванням останніх тенденцій інтенсифікації сільського господарського виробництва (безумовно, рослинництва), змін клімату, відсутністю підготовки в інших ЗВО регіону. Особливо це стає відчутним у критичні роки з природними кліматичними аномаліями.

Вважаємо, що необхідно повернути обов'язкове державне та вибірково регіональне (з врахуванням специфіки регіону, наявності та досвіду центрів підготовки фахівців та ін.) замовлення спеціалістів в галузі ґрунтознавства і агрохімії, меліорації та оцінки ґрунтів і земель на базі класичних університетів та профільних аграрних ЗВО для забезпечення потреб науки і практики.

У якості висновків до заявленої проблеми підготовки фахівців ґрунтознаво-географічної спрямованості вбачаємо рекомендувати наступні пропозиції: 1. Необхідність у перегляді переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти в частині включення нового міждисциплінарного напрямку підготовки (галузі знань) «Ґрунтознавство», з можливими варіаціями спеціальностей / спеціалізацій «Ґрунтознавство і оцінка земель», «Ґрунтознавство і управління земельними ресурсами», «Агроґрунтознавство і землекористування», «Моніторинг ґрунтів і земель», «Земельний кадастр і оцінка ґрунтів» та ін.; 2. Рекомендувати МОН України, НАЗЯВО при проведенні акредитації подібних освітніх програм враховувати «регіональні особливості», давати разові допуски на весь період підготовки за відповідним рівнем ОКР.

Список використаних джерел: 1. Біланчин Я. М. Кафедрі ґрунтознавства і географії ґрунтів Одеського національного університету – 50! // Вісник Одес. нац. ун-ту. Сер.: Географ. та геол. науки. - 2017.- Т. 22. - Вип. 1 (30). - С. 75–85. 2. Попельницька Н. О. Ґрунтово-географічні дослідження Північно-Західного Причорномор'я. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 11.00.05 «Біогеографія та географія ґрунтів». – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Львівський національний університет імені Івана Франка, Одеса – Львів, 2017. – 209 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/05/dis_popelnytska.pdf.

УДК 378.1

О.М.Семенов

olenasemenog@gmail.com

*Сумський державний педагогічний
університет імені А. С.Макаренка
Україна*

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ЗА ОСВІТНЬОЮ ПРОГРАМОЮ СЕРЕДНЯ ОСВІТА (УКРАЇНСЬКА МОВА І ЛІТЕРАТУРА, АНГЛІЙСЬКА МОВА)

Стислі терміни навчання (півтора роки), 90 кредитів, необхідність як обов'язкової, так і варіативної складової, дотримання індивідуальної освітньої траєкторії, право вступу на педагогічні спеціальності осіб із базовою непедагогічною освітою за правилами перехресного вступу, інші особливості навчання майбутніх магістрів педагогічної освіти стимулюють науково-педагогічних працівників, які забезпечують освітньо-професійні програми, більш якісно працювати над формуванням професійної мобільності майбутніх фахівців на засадах педагогіки партнерства, особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів, умінь працювати в невизначених умовах.

У цьому контексті на особливу увагу заслуговує міжнародне науково-освітнє співробітництво України і, зокрема, Республіки Польща. У 2018 року на факультеті Artes Liberales у Варшавського університету (Польща) було реалізовано четверту фазу українсько-польського проекту «Інноваційний університет та лідерство» (координатори: проф. Т.Фініков та проф. Р.Сухарські) за темою «Комунікаційні стратегії і відносини: університет – школа». Вивчення польського досвіду освітніх програм факультету Artes Liberales у Варшавському університеті посприяло формулюванню цілей та визначенню результатів навчання, ключових тенденцій підготовки майбутніх магістрів педагогічної освіти, зокрема за освітньо-професійною програмою Середня освіта (Українська мова і

література. Англійська мова) у Сумському державному педагогічному університеті імені А.С.Макаренка.

У межах статті окреслимо деякі дослідницькі напрацювання щодо міждисциплінарного підходу в підготовці майбутніх магістрів за освітньою програмою середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова) у Сумському державному педагогічному університеті імені А.С.Макаренка.

Міждисциплінарний характер навчання полягає у формуванні у здобувачів вищої освіти загальних та фахових компетентностей, компетентностей з основ інклюзивної освіти, академічної культури для розв'язання професійних завдань у галузі мовно-літературної освіти в умовах реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» з урахуванням суспільних запитів, тенденцій розвитку спеціальності.

Зміст за освітньо-професійною програмою передбачає набуття міждисциплінарних знань з теорії, історії мови, сучасної літератури, англійської мови, педагогіки, інформаційних технологій в освіті, оволодіння фаховими компетентностями щодо вільного спілкування іноземною мовою, опанування технології роботи з фаховим текстом, формування індивідуального ораторського стилю. До освітнього процесу майбутніх магістрів педагогічної освіти введено, зокрема, обов'язкові компоненти «Основи інклюзивної освіти», «Актуальні питання інноваційного розвитку освіти», «Психологія освіти», «Філософія освіти», «Сучасна українська мова: актуальні питання», «Англійська мова» та вибіркові компоненти «Інформаційні технології в освіті»/«Мультимедія в освіті», «Питання традицій і новаторства української літератури в шкільній освіті»/Індивідуальний стиль письменника», «Наукова спадщина українських мовознавців ХХ століття крізь призму шкільної освіти»/«Українська граматики: традиційні й нові підходи», «Актуальні питання вивчення української прози кінця ХХ – початку ХХІ століття»/Порівняльне літературознавство в системі літературної освіти школярів», «Культура наукової мови»/«Академічна культура педагога-дослідника», що відповідає тенденціям розвитку спеціальності.

До навчальних дисциплін «Культура наукової мови», «Методика викладання української мови в ЗВО», «Англійська мова», «Актуальні питання інноваційного розвитку освіти» та ін. за проєктами (Еразмус+Жан Моне Модуль «Європеїзація докторських програм у галузі теорії освіти на засадах міждисциплінарного та інклюзивного підходів», «Інноваційний університет та лідерство. Фаза IV», «Спеціаліст з викладання англійської мови», які виконуються в СумДПУ імені А.С.Макаренка, включено теми з академічної доброчесності, мовнокомунікативної, крос-культурної компетентності, співпраці університету і школи; до обов'язкових компонентів включено «Основи інклюзивної освіти».

У процесі викладання обов'язкових та вибіркових компонентів мовно-літературної підготовки враховано регіональний контекст: включено досягнення філологів, біографічно пов'язаних із Сумським регіоном (П. Куліш, О. Потебня, Б.Грінченко, С. Дорошенко, Л. Лисиченко, Є. Онацький); творчість письменників Сумщини (О. Олесь, І. Багряний, М. Хвильовий, М. Лукаш, А.Гризун), а підготовку здобувачів посилюють ресурсні центри професійного розвитку вчителя, лабораторії «Академічна культура дослідника», «Освітній простір медіаграмотності», «Сучасні технології навчання іноземних мов і культури», українського фольклору, що здійснюють фахово-методичну, дослідницьку, освітньо-консультативну, культурно-освітню роботу в різних сферах суспільного життя міста Суми і Сумської області.

Робочі програми навчальних дисциплін оновлюємо з урахуванням результатів моніторингу, побажань і зауважень здобувачів та інших стейкхолдерів. Зміст курсу

«Сучасна українська мова: актуальні питання» оновлено темою про нову редакцію українського правопису. «Сучасну риторичку» посилено аналізом мовної ситуації Сумщини; «Теорію літератури» - аналізом сучасних методів та методології аналізу літературного твору, що важливо для наукової роботи із школярами-слухачами МАН; «Стильові тенденції в українській літературі к. XX – поч. XXI ст.» - розглядом інтеграції українського постмодерного дискурсу в загальноєвропейській. Зміст дисципліни «Наукова спадщина мовознавців XX століття крізь призму шкільної освіти» поглиблено темою «Лінгводидактична спадщина мовознавців Сумщини»; «Англійська мова» - темою англомовного категоріального апарату наукових досліджень; дисципліна «Інформаційні технології в освіті» спрямована на розвиток інформаційної культури здобувачів. Дисципліна «Методика викладання української мови у ЗВО» враховує положення Нової української школи, навчальної програми з української мови для профільного навчання учнів (10–11 кл.).

Міждисциплінарність ґрунтується на певних зв'язках між дисциплінами, методами і технологіями. Зокрема, дисципліни «Актуальні питання інноваційного розвитку освіти», «Методика викладання української мови /літератури у ЗВО», «Український літературний процес кінця XX – початку XXI ст. та його вивчення в школі», «Інформаційні технології в освіті» та ін. спрямовані на формування умінь і навичок використовувати інноваційні методи, технології в організації освітнього процесу у старшій та вищій школі. Навчальні дисципліни «Основи інклюзивної освіти», «Психологія освіти» та ін. містять синтезований матеріал про толерантне ставлення до людей з особливими освітніми потребами. Формування індивідуальної освітньої траєкторії здійснюємо шляхом реалізації індивідуального підходу у вивченні дисциплін, проходженні практики, виборі теми та написанні кваліфікаційної роботи. Застосування інтерактивно-комунікативного методу навчання, залучення студентів до активної участі в наукових конференціях різного рівня, науково-практичних семінарах, вебінарах сприяє формуванню у здобувачів професійних умінь.

Здобувачі залучаються до реалізації проєкту «Вивчай і розрізняй: інфомедійна грамотність», що виконується за підтримки міжнародної ради наукових досліджень та обмінів IREX, посольств США та Великої Британії, Академії Української преси, МОН України). У 2020 році отримали сертифікацію IREX робочі навчальні програми з елементами інтеграції інфомедійної грамотності «Академічна риторика», «Методика навчання української мови», «Літературні напрями, течії XX – поч. XXI ст.», «Академічна культура педагога-дослідника».

Практики в загальноосвітніх закладах і в закладах вищої освіти формують здатність здобувачів до адаптації в нових професійних ситуаціях, академічну культуру та ін.: здобувачі, викладачі пропонують для учнів, учителів тренінг з основ медіаграмотності, академічної культури, мовної майстерності. Реалізується пілотний телекомунікаційний проєкт «Дорожні карти Нової української школи (від теорії до практичних проєктів)», мета якого: формування українськомовної компетентності школярів різних регіонів України.

Передбачаємо формування «softskills» здобувачів щодо розвитку критичного мислення, готовності до самоосвіти і самовдосконалення впродовж життя, навичок міжособистісної взаємодії в освітньому середовищі, дотримання у професійній діяльності принципів толерантності, діалогу і співпраці. До занять залучаємо професіоналів-практиків, експертів, представників роботодавців з метою створення професійно спрямованого освітнього середовища для підготовки здобувачів. Лабораторія «Академічна культура дослідника в освітньому просторі» виконує спільні проєкти з кафедрою ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття», відділом теорії і практики педагогічної

освіти імені академіка ППОД імені Івана Зязюна НАПН України з актуальних проблем педагогічної майстерності, кафедрою стилістики української мови НПУ імені М. П. Драгоманова – підготовки програм з української мови для старшокласників; Загальноукраїнським центром словникарства УМІФ НАН України – формування словникової культури. Безпосереднє особистісне спілкування вчителів-практиків і фахівців сприяє формуванню професійної мобільності майбутніх магістрів педагогічної освіти, що передбачає здатність гнучко адаптуватися до зміни форм, змісту й умов професійно-педагогічної діяльності, готовність до системної самоосвіти на засадах системного, синергетичного, особистісно-орієнтованого, діяльнісного підходів.

УДК 378.147:372

О. А. Жерновникова
oazhernovnykova@gmail.com

Т. І. Дейніченко
gdeinic@gmail.com

*Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
м. Харків, Україна*

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОБОТИ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ ЛАБОРАТОРІЇ ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНІСТІ В ОСВІТІ ХНПУ ІМЕНІ Г.С. СКОВОРОДИ

Головною особливістю готовності майбутнього вчителя математики до професійної діяльності є її інтеграційний характер, що проявляється через упорядкованість її внутрішніх структур, узгодженості основних компонентів професійної діяльності, в стійкості, стабільності та наступності їх функціонування [2; 4]. З огляду на вищезазначене і було створено науково-методичну лабораторію інтердисциплінарності в освіті в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди» на базі кафедри математики фізико-математичного факультету на підставі рішення Вченої ради ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Повне найменування Лабораторії: Лабораторія інтердисциплінарності в освіті (Laboratory of interdisciplinarity in education).

Робота лабораторії функціонує на підставі: Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про інноваційну діяльність»; Указів Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (№ 344/2013 від 25.06.2013), «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» (№ 926/2010 від 30.09.2010.).

Слід зазначити, що у своїй основі інтердисциплінарність має справу з предметом, що виходить за межі однієї дисципліни, проте її мета залишається в межах дисциплінарного дослідження й полягає в перенесенні методів з однієї дисципліни до іншої [1; 3].

Основними завданнями лабораторії є:

- аналіз, систематизація й узагальнення науково-методичних матеріалів з проблеми інтердисциплінарності в освіті;
- вивчення та популяризація передового педагогічного досвіду з інтердисциплінарності й міжпредметності в освіті;
- розробка та поширення сучасних особистісно орієнтованих технологій навчання в закладах загальної середньої та вищої освіти на засадах інтердисциплінарності;
- організація практико-орієнтованої діяльності здобувачів вищої освіти в умовах мультидисциплінарності в освіті;

- формування наукової та творчої компетентності здобувачів вищої освіти на основі виявлення інтердисциплінарних зв'язків в освіті, інтеграції й перенесення методів у навчанні різних дисциплін;
- співпраця з вітчизняними та іноземними установами різних форм власності з питань науково-методичної роботи та обміну досвідом її здійснення.

Відповідно до основних завдань, функціями лабораторії є:

- проведення наукових досліджень з теми: «Підвищення ефективності освітнього процесу в закладах загальної середньої і вищої педагогічної освіти на засадах інтердисциплінарності»;
- популяризація винахідницької, науково-прикладної, творчої та дослідницької діяльності здобувачів вищої освіти; пропагування її результатів в умовах мультидисциплінарності й трансдисциплінарності в освіті;
- поширення інноваційного педагогічного досвіду, освітніх методик вільного творчого навчання, коли сам здобувач формує власну освітню траєкторію пошуку;
- участь у науково-дослідних, освітніх, культурних, благодійних програмах і заходах, спрямованих на здійснення інтер-, мульти- та трансдисциплінарного підходів в освіті України та країн Євросоюзу;
- участь в організації та проведенні теоретичних, науково-практичних конференцій, диспутів, симпозіумів, семінарів та інших заходах з означеної проблеми дослідження;
- участь у діяльності засобів масової інформації, здійснення некомерційної видавничої діяльності.

Щодо реалізації освітніх функцій лабораторія:

- організовує і здійснює освітню діяльність у межах компетенції лабораторії;
- здійснює координацію взаємодії підрозділів ЗВО, задіяних в освітній діяльності в межах компетенції лабораторії;
- організовує підвищення професійного рівня викладачів університету в межах компетенції лабораторії;
- організовує взаємодію з іншими лабораторіями та центрами ХНПУ імені Г.С.Сковороди з питань інтердисциплінарності в освіті в межах компетенції лабораторії;
- організовує взаємодію ХНПУ імені Г.С.Сковороди з організаціями й закладами освіти м. Харкова та Харківської області в межах компетенції лабораторії.

Отже, до основних напрямів роботи науково-методичної лабораторії інтердисциплінарності в освіті ХНПУ імені Г.С. Сковороди відносимо те, що вона:

- здійснює нормативно-методичне та інформаційне забезпечення за напрямками освітньої діяльності в межах компетенції лабораторії;
- розробляє комплекс програм, планів, заходів освітньої діяльності в межах компетенції лабораторії;
- надає методичну й консультативну допомогу підрозділам університету в межах компетенції лабораторії;
- здійснює методичну і консультативну допомогу й підтримку здобувачам вищої освіти викладачам університету в організації та проведенні навчальних і методичних заходів у межах компетенції лабораторії;
- надає методичну та консультативну допомогу представникам закладів освіти м. Харкова та Харківської області в межах компетенції лабораторії.

Список використаних джерел: 1. Арцишевська М. Р. *Інтеграція змісту освіти : [монографія] / М. Р. Арцишевська, Р. А. Арцишевська. – Луцьк : "Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. Л. Українки, 2007. – 316 с.*; 2. Огієнко О. *Інтердисциплінарність сучасної педагогіки : методологічний аспект. Interdyscyplinarność pedagogiki i jej subdyscypliny; pod.redakcją Zofii Szaroty, Franciszka Szloska. Krakowie: Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, 2013. S.114–123.*; 3. Наливайко О. О. *Інтердисциплінарність як дієвий засіб розвитку ключових компетентностей здобувача освіти / О. О. Наливайко, Н. А. Наливайко // Проблеми та шляхи реалізації компетентнісного підходу в сучасній освіті : матеріали Міжнародної науково-методичної Інтернет-конференції, 14-15 травня 2020 року / за заг. ред. О. А. Жукової. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. – С. 91–95.*; 4. Moss D. *Interdisciplinary Education in the Age of Assessment. Taylor & Francis. – 2008. – 205 p.*

УДК 378.36

Г.О. Горіна

gorina@donmuet.edu.ua

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна

ОКРЕМІ АСПЕКТИ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ТА МІЖГАЛУЗЕВОГО ПІДХОДУ У ПІДГОТОВЦІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ ТУРИЗМ

Туризм є соціокультурним феноменом, мультикультурність та мультинаціональність якого «перетворило його на глобальне за масовістю, формами і технологіями організації відпочинку явище» [1, с. 59]. Незважаючи на присутність визначення терміну «туризм» у національному законодавстві та міжнародних документах, які забезпечують теоретичні, концептуальні та прикладні засади розвитку туризму, наукова література перенасичена підходами до тлумачення сутності зазначеного поняття. Так, через множинність функцій, які виконує туризм, «поліфункціональність туризму і його тісний взаємозв'язок з іншими секторами економіки» [2, с. 22] діагностика теоретично-праксеологічного базису туризму відбувається за допомогою використання різних підходів.

Аналіз та узагальнення теоретичних напрацювань дозволяє запропонувати основні підходи до трактування терміну «туризм», а саме: системний, соціокультурний, споживчий, комунікаційний, економіко-виробничий, галузевий, інституційний підходи [3]. Слід зазначити, що з огляду на багатогранність поняття «туризм» зазначені підходи не суперечать один одному, а відображають різні сторони цього багатоаспектного явища.

У зв'язку з цим, підготовка здобувачів вищої освіти за спеціальністю 242 «Туризм» повинна відповідати міждисциплінарному та міжгалузевому підходам і дозволяти у повній мірі опанувати географічні, соціокультурні, екологічні, економічні та організаційно-правові аспекти туризму як сучасного суспільного феномену.

Спеціальність 242 «Туризм» (галузь знань 42 «Сфера обслуговування») має як тісний зв'язок та точки перетинання з такими спеціальностями як 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство» (галузь знань 02 «Культура і мистецтво»), 034 «Культурологія» (галузь знань 02 «Культура і мистецтво»), так і значний мультипліквативний вплив між ними. Опис предметної області зазначених спеціальностей першого бакалаврського рівня, окрім спеціальності 034 «Культурологія» через відсутність відповідного стандарту, висвітлено у табл. 1

Таблиця 1

Опис предметної області спеціальностей 242 «Туризм» та 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (складено автором за даними [4-5])

Опис предметної області	Перший (бакалаврський) рівень		
	Спеціальність 242 Туризм	Спеціальність 027 Музеєзнавство, пам'яткознавство	Спеціальність 034 Культурологія
Об'єкт	- туризм як суспільний феномен, складна соціоеколого-економічна система, яка охоплює географічні, соціокультурні, екологічні, економічні, організаційно-правові аспекти, процеси і явища, пов'язані з комфортним та безпечним подорожуванням; - туризм як сфера професійної діяльності, яка передбачає формування, просування, реалізацію та організацію споживання туристичного продукту, послуг суб'єктів туристичної діяльності з організації комплексного туристичного обслуговування в індустрії туризму	музей як соціокультурна інституція; об'єкти історико-культурної та природної спадщини; музейна та пам'яткоохоронна справа	Стандарт вищої освіти відсутній
Ціль навчання	формування загальних та фахових компетентностей для успішного здійснення професійної діяльності у сфері рекреації і туризму	підготовка фахівців, здатних розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у галузі музейної справи і охорони та використання пам'яток, що передбачає застосування певних теорій та методів музеєзнавства, пам'яткознавства і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.	Стандарт вищої освіти відсутній

Поглиблення знань здобувачів вищої освіти зі спеціальності 242 «Туризм» завдяки опануванню дисциплін, які традиційно вивчаються здобувачами вищої освіти зі спеціальності 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство» дозволить їм сформувати унікальні компетентності, започаткувати міждисциплінарні дослідження та підвищити свою

конкурентоспроможність на ринку праці завдяки отриманню результатів навчання міжгалузевого характеру.

На нашу думку, спеціальними (фаховими) компетентностями спеціальності 027 «Музезнавство, пам'яткознавство» (згідно відповідного стандарту вищої освіти [1]), які розширяють як наукові, так і освітні можливості здобувачів вищої освіти спеціальності 242 «Туризм» та сприятимуть їх успішному здійсненню професійної діяльності у сфері рекреації і туризму є:

СК1. Здатність діяти соціально відповідально і свідомо відповідно до розуміння тенденцій розвитку музейної та пам'яткоохоронної галузі.

СК3. Здатність діяти відповідно до чинного законодавства (України та міжнародного) щодо музейної та пам'яткоохоронної діяльності.

СК5. Здатність забезпечувати обслуговування відвідувачів.

СК8. Здатність забезпечувати ефективне використання та популяризацію об'єктів історико-культурної та природної спадщини відповідно до пам'яткоохоронного законодавства.

СК 10. Здатність здійснювати взаємодію музейнозаповідної мережі, об'єктів культурної спадщини з туристичною сферою.

СК 11. Комунікувати та співпрацювати з державними і громадськими організаціями, міжнародними музейними і пам'яткоохоронними інституціями.

Отже, вирішити поставлене завдання, а саме інтегрувати окремі компоненти освітніх програм зі спеціальностей 027 «Музезнавство, пам'яткознавство», 034 «Культурологія» до освітньої програми зі спеціальності 242 «Туризм», сформувати їх логічну послідовність можливо завдяки започаткування освітньої програми, яка матиме міжгалузевий та міждисциплінарний характер та яскраво виражену особливість та унікальність. Так, міжгалузевий характер освітньої програми полягатиме у набутті здобувачами вищої освіти глибоких знань та розумінь, професійних компетентностей та практичних навичок з окремих галузей:

- 42 «Сфера обслуговування» (спеціальність 242 «Туризм») – провідна галузь;
- 02 «Культура і мистецтво» (спеціальність 027 «Музезнавство, пам'яткознавство») – супутня галузь;
- 03 Гуманітарні науки (спеціальність 034 «Культурологія») – супутня галузь.

Список використаних джерел: 1. Зайцева В.М., Корнієнко О.М. Міжнародний туризм та глобалізація в сучасному світі / В.М. Зайцева, О.М. Корнієнко // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. - № 2(8). – С. 55-65. 2. Бондаренко М.П. Теретичні засади розвитку індустрії туризму / М.П. Бондаренко // Економічний часопис XXI. – 2012. - № 3-4. – С. 19-22. 3. Горіна Г.О. Ринок туристичних послуг: управління розвитком в умовах просторової поляризації: монографія / Г.О. Горіна. – Кривий Ріг: Чернявський Д.О., 2016. – 305 с. 4. Стандарт вищої освіти України рівень вищої освіти. Перший (бакалаврський) рівень. Галузь знань 24 Сфера обслуговування. Спеціальність 242 Туризм. Вид. офіц. Київ: Міністерство освіти і науки України, 2018. 18 с. 5. Стандарт вищої освіти України рівень вищої освіти. Перший (бакалаврський) рівень. Галузь знань 02 Культура і мистецтво. Спеціальність 027 Музезнавство, пам'яткознавство. Вид. офіц. Київ: Міністерство освіти і науки України, 2019. 18 с.

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ЯК ЗАСІБ ЕФЕКТИВНОГО ВИКЛАДАННЯ

Міждисциплінарний підхід визначений у літературі як підхід, що спрямований на створення практичних досліджень, які використовують дві або більше дисциплін, і який веде до об'єднання дисциплін. Проте, як зазначає професор А. Колот, для комплексної характеристики міждисциплінарного підходу необхідно розглядати її як мінімум з дев'яти позицій.

1. Міждисциплінарність – це запозичення і перетікання підходів та методів різних наук (дисциплін).
2. Міждисциплінарність – це здатність побачити, розпізнати, сприйняти те, що стає доступним в межах окремо взятої науки (дисципліни) за використання методів та інструментарію інших наук (дисциплін).
3. Міждисциплінарність у практиці наукових досліджень економічного спрямування означає, з одного боку, перенесення соціально-економічних, управлінських методів, інструментарію за межі вивчення власне економіки, а з другого, взаємодію економістів з неекономістами, запозичення їхнього методичного і прикладного інструментарію.
4. Міждисциплінарність – це розширення міждисциплінарних зв'язків окремої економічної дисципліни та сфери наукових досліджень.
5. Міждисциплінарність – це запозичення взаємопов'язаними науками (дисциплінами) як методів, інструментарію, так і отриманих результатів дослідження та постійне звернення до їх теоретичних схем, моделей, категорій, понять.
6. Міждисциплінарність – це намагання подолати експансію так званого «економічного імперіалізму» у більшість галузей економічної науки. Йдеться про невиправдане засилля економічних наук методологічними засадами, теоретичним інструментарієм неокласики, мейнстріму і прагнення збагатити економічні науки здобутками інших сучасних економічних, соціологічних, філософських теорій.
7. «Міждисциплінарність» – це не лише просте запозичення методів, інструментарію з інших наук (дисциплін), а й інтеграція останніх на рівні конструювання міждисциплінарних об'єктів, предметів, опрацювання яких дозволяє отримати нове наукове знання.
8. Міждисциплінарність – це науково-педагогічна новація, яка породжує здатність побачити, розпізнати, сприйняти те, що є недоступним в межах окремо взятої науки (дисципліни) з її специфічним, вузькоорієнтованим об'єктом, предметом і методами дослідження.
9. «Міждисциплінарність» у широкому, функціональному її розумінні – це зіткнення, взаємопроникнення, синергія різних наук (дисциплін), що передбачає розвиток інтеграційних процесів, зростаючу взаємодію, взаємозбагачення методів, інструментарію задля отримання нового наукового знання [3, с.76-77]. На практиці міждисциплінарний підхід може реалізовуватися за двома основними напрямками. За першого, найбільш поширеного, міждисциплінарність налагоджує зв'язки між різними науками (дисциплінами), неформально об'єднує їх, не порушуючи їхньої самостійності, унікальності, своєрідності. У цьому випадку плюралізм, диференціація наук (дисциплін) зберігається, може навіть зростати, а міждисциплінарність надбудовується над ними, пов'язує, об'єднує на методологічному та інструментальному рівні.

За другого підходу міждисциплінарність постає як реальний інструмент об'єднання наук (дисциплін), появи інтегрованих продуктів, проектів, міждисциплінарних об'єктів дослідження, подальше опанування яких є принципово важливим і для науки, і для освіти. [3. с.77]

Ідея міждисциплінарності не означає відмови від дисциплінарного підходу до оволодіння знаннями. Вивчення окремих дисциплін повинне супроводжуватися встановленням прийомів і підходів до міждисциплінарного викладу навчального матеріалу, що формує міждисциплінарне мислення [4]. Міждисциплінарність не є феноменом, що притаманний лише економічним наукам і економічній освіті. Цей феномен стосується усіх галузей знань. Проте для економічних галузей знань, економічної науки і освіти інститут міждисциплінарності є особливо актуальним. Це пов'язане з тим, що в центрі фінансово-економічних досліджень знаходиться економічно активна людина, її економічна діяльність і ті відносини, що супроводжують цю діяльність. Безумовно, елементи міждисциплінарного підходу у дослідженнях соціально-економічного, управлінського спрямування були наявні й дотепер. Навіть складно уявити, наприклад, дослідження проблематики державних фінансів без використання теоретичного і прикладного інструментарію таких наук (дисциплін), як: макроекономіка, національна економіка, економіка державного сектору та ін. У сучасній практиці, коли відбувається перебудова суспільних відносин, удосконалення інформаційних технологій, розширення багатофункціональності праці, розширення знань, умінь і застосування їх в нових реаліях, необхідний перехід до розробки та реалізації ідей міждисциплінарного підходу.

У теорії та практиці сьогодення недостатньо повно визначено зміст і принципи міждисциплінарного підходу до формування професійної компетентності фахівців педагогічної освіти. Вирішенню цього завдання сприяють міждисциплінарні освітні програми, що передбачають взаємодоповнюючу організацію навчального матеріалу. Беззаперечно, активне використання у навчанні інформаційних технологій значно підвищує його ефективність. Так, наприклад, навчальні комп'ютерні програми, Інтернет, мультимедіа, електронна пошта, персональні веб-сайти використовуються як технологічний компонент міждисциплінарних зв'язків. Майбутній фахівець має уміти користуватися інформаційними технологіями у сфері ділового спілкування, знати специфічні особливості їх застосування у процесах. Активне використання засобів інформації у професійній діяльності фахівця освітньої сфери, уміння працювати з персональним комп'ютером та Інтернетом, інформаційно-довідковими правовими базами зумовлює необхідність формування інформаційної компетентності з метою пошуку інформації та її оцінки при вирішенні виробничих завдань. Працівникам освітньої сфери важливі не тільки конкретні спеціальні знання, але і здатність проявляти терпимість, коректність і слідувати діловому етикету. Не випадково багато дослідників зазначають зростаючу потребу у соціальній компетентності працівників фінансової сфери, а також освоєння ними ділової культури та етики.

Список використаних джерел: 1. Jerry, A. Jacobs and Scott Frickel. *Interdisciplinarity: A critical assessment // Annual Review of Sociology*, 2009. № 356, pp. 43-65. Mathison, Sandra, Freeman, Melissa. *The logic of interdisciplinary studies [Електронний ресурс]*. – Режим доступу: <http://www.albany.edu/cela/reports/mathisonlogic12004.pdf>; 2. *Міждисциплінарний підхід як домінанта розвитку економічної науки та освітньої діяльності / А. М. Колот // Соціальна економіка*. – 2014. – № 1–2, С. 76-83. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/se_2014_1-2_15; 3. Байденко, В. И. *Компетентностный подход к проектированию государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования (методологические и методические вопросы):*

методическое пособие / В. И. Байденко. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2005. –114 с.; 4. Милль, Дж. Ст. Об определении предмета политической экономии и о методе исследования, свойственном ей // Милль Д. С. Основания политической экономии и некоторые приложения их к социальной философии. М., – 2007.; 5. Байденко, В. И. Компетенции в профессиональном образовании (к освоению компетентностного подхода) / В. И. Байденко // Высшее образование в России. – 2004. – № 11. – С. 3-14.; 6. Бушковская, Е. А. Феномен междисциплинарности в зарубежных исследованиях / Е. А. Бушковская // Вестник Томского государственного университета. – 2010. – N 330 (январь). – С. 152-155

УДК 378:911

В.І. Тригуб

v.trigub07@gmail.com

А.М. Шашеро

laboratorygis@ukr.net

О.О. Ляшкова

lyashkova.9641@gmail.com

ОНУ імені І. І. Мечникова,

м. Одеса, Україна

МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ У ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІН ТУРИСТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Сучасна освіта не можлива без дотримання міждисциплінарних зв'язків, які значною мірою сприяють підвищенню ефективності професійної підготовки спеціалістів вищої школи. Принцип міждисциплінарності у професійній освіті полягає у забезпеченні взаємозв'язку двох і більше дисциплін, використанні підходів і методів різних галузей освіти й сприяє набуттю високого рівня знань і компетенцій майбутніх фахівців [2]. Як система, міжпредметні зв'язки мають структуру, яка складається з трьох елементів: знань з однієї предметної галузі, знань з іншої предметної галузі та зв'язку цих знань у процесі навчання [4].

Дослідження міждисциплінарності у професійній освіті не є новим, проте недостатньо висвітлена роль міжпредметних зв'язків у процесі підготовки фахівців з туризму, освітнє значення яких полягає в комплексному підході до системи навчання та сприяє ефективному використанню різноманітних способів знань під час виконання професійної діяльності.

Туризм як соціально-економічне явище вивчається багатьма дисциплінами: географією, історією, правом, економікою, медициною, екологією та іншими. У свою чергу кожна з зазначених дисциплін входить до певної системи наук: географічних, історичних, правових, економічних, медичних, екологічних, культурологічних, краєзнавчих, що і обумовлює міждисциплінарний (міжпредметний) зв'язок під час підготовки майбутнього фахівця-туриста.

На нашу думку найбільш тісний взаємозв'язок у викладанні дисциплін туристичного спрямування мають географічні дисципліни. Так, фізична географія вивчає природні чинники об'єктів туризму, вплив туристичної діяльності на природне середовище. Кліматологія, будучи пов'язаною з бальнеокліматологією, біокліматологією, досліджує природну ресурсну базу, необхідну для розміщення оздоровниць і придатність клімату для

розвитку активного відпочинку й оздоровлення. Економічна та соціальна географія, як одна із суспільних дисциплін, аналізує розміщення й просторову диференціацію туризму та супутних з нею галузей. Географія населення та міграції вивчає зміни і демографічні особливості територій, які пов'язані з розвитком туризму. Географія сфери послуг вивчає забезпеченість відповідних територій найрізноманітнішими послугами, необхідними для розвитку туристичної діяльності тощо.

Проте підготовка кваліфікованого працівника туристичної сфери є неможливим без правових знань. Основним нормативним актом, який регулює відносини, що виникають в туристичній сфері є Закон України «Про туризм», який прийнятий ще в 1995 році з подальшими деякими змінами до нього. Закон України «Про туризм» визначає загальні правові, організаційні та соціально-економічні засади реалізації державної політики у галузі туризму та спрямований на забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав при здійсненні туристичних подорожей; встановлює засади раціонального використання туристичних ресурсів та регулює відносини, пов'язані з організацією і здійсненням туризму на території України, передбачає відповідальність за порушення законодавства України за туризм [3].

Географія сфери послуг, яка характеризує забезпеченість відповідних територій найрізноманітнішими послугами, необхідними для розвитку туристичної діяльності регулюється Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності» (2015 р.) та Постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Ліцензійних умов провадження туроператорської діяльності» (2019 р.), які більш детально регулюють відносини між туроператором та туристом.

Основою правового регулювання туристських відносин є спеціальні та загальні нормативно-правові акти. Спеціальні нормативно-правові акти в цілому регулюють відносини в сфері туризму (закон України «Про туризм», Ліцензійні умови провадження туроператорської діяльності, Правила проведення туристичних подорожей з учнівською та студентською молоддю України тощо). Загальні нормативно-правові акти (Цивільний, Господарський, Податковий, Земельний кодекси, Кодекс законів про працю України, Закони України «Про страхування», «Про курорти» тощо) лише певною мірою регулюють відносини у туристичній сфері [1]. Так, Господарським кодексом України врегульовано особливості здійснення господарської діяльності в Україні, Податковий кодекс України визначає порядок оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності, до яких відносяться й туристичні агенти та туроператори.

Загалом, правове регулювання туристичної діяльності в Україні має комплексний та міжгалузевий характер та покликане забезпечити правову основу для організації, безпеки та здійснення туристичної діяльності в Україні.

Отже, впровадження та використання міжпредметних зв'язків у вищій школі при підготовці фахівців-туристів є обов'язковим. В сучасних умовах дотримання міждисциплінарних зв'язків є об'єктивною закономірністю і сприяє взаємопроникненню різноманітних навчальних дисциплін та комплексному вирішенню наукових і практичних завдань в точу числі і в сфері туризму. Системний характер застосування міжпредметних зв'язків (географічних, правових та інших) забезпечує їх послідовність використання та всебічність при підготовці висококваліфікованих спеціалістів у сфері туризму.

Список використаних джерел: 1. Козловський Є. В. *Правове регулювання туристичної діяльності* : Навч. посібник /Є.В. Козловський. - К.: «Центр учбової літератури», 2015. - 272 с. 2. Покудіна Л.С. *Міждисциплінарні зв'язки як засіб ефективного викладання*

фінансово-економічних дисциплін //Л.С. Покудіна //Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України, 2016, вип..1. 3. Про туризм : Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс] // Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>
4.Сидорко В.П. Структура і функції міжпредметних зв'язків /В.П.Сидорко, Н.Т. Тверезовська //Вісник Національного університету оборони України, 2014, 5(42), с.157-161.

УДК 59.009

Підгорна С.Я.

spb1981@ukr.net

Черничко К. Й.

chernichko_katarina@ukr.net

Делі О. Ф.

delijka@ukr.net

ОНУ імені І. І. Мечникова,

м. Одеса, Україна.

НАВЧАЛЬНА ПРАКТИКА З ЗООЛОГІЇ У КОМПЕТЕНТІСТІЙ ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ В ГАЛУЗІ БІОЛОГІЇ

Запровадження нових умов організації навчального процесу у вищій школі має за мету підвищення якості підготовки фахівців. Вимоги сучасного суспільства спонукають до реалізації компетентістського підходу в професійній підготовці майбутніх вчителів – біологів, який передбачає формування сукупності професійних знань, ідей, цінностей, що стають орієнтиром та інструментом професійної діяльності. Сучасний вчитель повинен володіти великою базою знань, а вчитель біології – у першу чергу знань про природу, про рослинний і тваринний світ, біологію і екологію живих організмів і насамперед тих, які його оточують [4].

Навчальна практика з зоології підбиває підсумок вивчення нормативних дисциплін «Зоологія» та «Біологія індивідуального розвитку». Вона займає важливе місце в системі професійної підготовки студентів біологічного факультету, майбутнього вчителя біології, фахівця-біолога, надає навичок організації й проведення в природі самостійних наукових досліджень, екскурсій, збору, зберігання та оформлення зоологічних об'єктів.

Важливим принципом проведення практики є принцип цілісності й спадкоємності в навчанні біологічним наукам, використання різноманітних форм навчально-виховної роботи. У жодному лекційному курсі студенти не пізнають так повно й наочно єдність організму й середовища, різноманіття життєвих форм і пристосувань видів до мінливих факторів середовища. Під час проведення практики у студентів закріплюються й формуються основи екологічного світогляду; на конкретних прикладах вони пізнають загальні й приватні закони діалектики природи, явища конвергенції й дивергенції ознак, прогресу й регресу, із сучасними концепціями біологічного виду й органічної еволюції.

Під час проходження практики студентам необхідно навчитися орієнтуванню у природному середовищі з тим, щоб у майбутньому самостійно проводити екскурсії. Вивчення тварин повинно проводитись у зв'язку з аналізом середовища існування та їх місця в екосистемі. Важливо пізнати закономірності розподілу тварин у часі та просторі у залежності від їх конкретних особливостей. Польова практика дозволяє ознайомити студентів з видовим різноманіттям тварин, які населяють водні, ґрунтові та наземні біотопи, оцінити їх місце у складних взаємовідносинах організмів з урахуванням їх чисельності, особливостей розмноження, трофічних, топічних зв'язків конкретної тварини [1].

На екскурсіях студенти знайомляться із сучасними поглядами про структуру й функції біоценозів, угруповань і біогеоценозів (екосистем), складності й рівня організації живої матерії (особина – популяція – вид – співтовариство – біосфера), з екологією й поведінкою окремих масових видів тварин.

Використання під час практики різних приладів (біноклів, фотоапаратів, знарядь вилову й ін.) дозволяє переходити від спостережень до експерименту, виявлення природних закономірностей статистичними методами [2].

Метою навчальної практики є поглиблення та доповнення знань та вмінь, які були отримані під час вивчення курсу зоології.

Задачі навчальної практики з зоології:

1. Познати студентів з основними ландшафтами північно-західного Причорномор'я, з основними фауністичними комплексами, показати єдність організмів і середовища проживання.
2. Надати студентам, майбутнім педагогам, навички в організації та проведенні екскурсій, самостійних спостережень у природі, по збору та оформленню колекцій.
3. Ознайомитися з біологією господарсько-важливих видів тварин, їх біоценотичним і господарським значенням у сільському й лісовому господарствах, у рибальстві, мисливському господарстві, у медицині та ветеринарії й ін.
4. Засвоїти основні методики наукових досліджень з фауни та екології тварин у природі.
5. Познати студентів з рідкісними й зникаючими видами, внесеними в Червону книгу України, заходами щодо їхньої охорони, з роботою природоохоронних об'єктів і організацій.

Вимоги до літньої навчальної практики:

- студент повинен оволодіти методами спостереження, фотофіксації та збору польового матеріалу, правилами оформлення колекцій;
- для вивчаємих видів (родів, родин, рядів) треба знати основні діагностичні ознаки, біологічні та екологічні особливості;
- вміти впізнавати тварин півдня України, що внесені до Червоної книги України та зустрічаються (або зустрічалися раніше) у регіоні;
- вміти систематизувати тварин за їх біотопічним розподілом [3].

Згідно з навчальним планом навчальна практика з зоології в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова проходить протягом 28 днів.

Місця практики відображають основні типи ландшафтів регіону (дубові ліси, заплавні ліси, сільськогосподарські угіддя, степові ділянки по берегових схилах і балках, природні озера, ставки, ріки, лимани, населені пункти та дають уяву про основні фауністичні комплекси [4].

У ході практики студенти знайомляться з використанням сільськогосподарських і лісових земель у регіоні, навчаються побутовим навичкам експедиційно-польового життя, орієнтуванню на місцевості, розпізнаванню їстівних рослин, техніці безпеки в лісі, на водоймах і т.д.

Навчальна практика сприяє: закріпленню знань, отриманих на лекціях і лабораторних заняттях; підготовці майбутнього випускника-біолога до педагогічної діяльності у школі; володінню навичками проведення тематичних екскурсій у природу; поглибленню знань щодо видового складу тварин рідного краю; бережливому ставленню до корисних, рідкісних та зникаючих тварин: охороні та раціональному використанню природних ресурсів. Також практика дозволяє студентам проявити якості, які необхідні для майбутнього дослідника, викладача: допитливість, ініціативу, кмітливість, організаційні здібності.

Список використаних джерел: *І. Ківганов Д. А., Ужесвська С. П., Трач В. А., Крутоголова Т. Ф., Микитюк В. Ф., Бурдейна С. Я. Методичні вказівки по проведенню літньої навчальної практики з зоології безхребетних. Ч. 1. – Одеса: ОНУ, 2010. – 20 с. 2. Мазурмович Б. М., Коваль В. П. Практикум з зоології безхребетних. – К.: Вища школа, 1977. – 229 с. 3. Стойловский В. П., Кивганов Д. А., Черничко Е. Й. Методические указания по летней учебной полевой практике по зоологии – Одеса: ОНУ, 2014. – 53 с. 4. Трускавецька І. Я. Роль навчально-польової практики із зоології безхребетних у підготовці майбутніх учителів біології // Педагогічний Процес: теорія і практика. – № 1-2 (46-47). – 2015 – С. 88-91.*

СЕКЦІЯ 2

РОЛЬ ОСВІТИ У МАЙБУТНЬОМУ УКРАЇНИ

УДК 378.035:316.46(043.5)

О. О. Нестуля
rector.puet@gmail.com

С. І. Нестуля
snestulya@gmail.com

Н. В. Кононец
natalkapoltava7476@gmail.com

ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»,
м. Полтава, Україна

ЦЛЬОВИЙ КОМПОНЕНТ НАВЧАЛЬНОЇ БІЗНЕС-СТУДІЇ «АМЕРИКАНСЬКЕ Й УКРАЇНСЬКЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО: УРОКИ ВИДАТНИХ ЛІДЕРІВ-ПІДПРИЄМЦІВ»

Нині в епоху глобалізації та динамічних економічних, політичних, соціальних змін, постає вкрай важлива необхідність орієнтації сучасної молоді на розвиток підприємництва (започаткування власної справи), що позиціонується одним із засобів успішності, особистісної самореалізації та соціального становлення молоді людини через втілення в життя власних ідей щодо створення нових або розвитку функціонуючих підприємств різних галузей економіки. З кожним роком все частіше відчувається потреба в молодих людях, які можуть бути лідерами не лише особистого життя, але й у підприємницькій діяльності, провідниками ідей, що українська економіка зміниться на краще лише тоді, коли ми маємо достатньо сміливості, розуму та енергії для змін. Відтак, актуалізується потреба у нових механізмах економічної бізнес-освіти української молоді, які б урахували успішний досвід світового лідера у галузі підприємництва – США. Таким чином, актуалізовано проєкт бізнес-освіти сучасної української молоді, метою якого є: сприяння провадженню освітньої, наукової та просвітницької діяльності для становлення й розвитку українського підприємництва, інтеграція американського досвіду підприємницької діяльності успішних лідерів-підприємців у сучасні реалії вітчизняного підприємництва, створення атмосфери підтримки й розвитку лідерського потенціалу української молоді, створення умов для поширення кращих практик альтернативних форм бізнес-освіти шляхом упровадження навчальної бізнес-студії «Американське й українське підприємництво: уроки видатних лідерів-підприємців» [1; 3].

Мета навчальної бізнес-студії «Американське й українське підприємництво: уроки видатних лідерів-підприємців»: формування економічно грамотної української (учнівської, студентської) молоді, яка здатна встановлювати, розвивати та підтримувати вітчизняне

підприємництво; формування підприємницької компетентності як здатності особистості піклуватися про власний розвиток, здійснювати активний внесок у розвиток суспільства, виходити на ринок праці як найманий працівник або самозайнята особа, а також започатковувати власну справу чи виводити на вищий рівень підприємство, яке може мати соціальне, культурне або комерційне спрямування; формування лідерської компетентності як здатності реалізовувати цілі, завдання, функції та технології лідерського управління у підприємстві, здатність набувати професійного досвіду та досвіду лідерства як певних соціальних стосунків між членами групи, здатність бути лідером в умовах провадження підприємницької діяльності.

Основні завдання навчальної бізнес-студії:

- вивчення досвіду видатних американських лідерів-підприємців та можливостей його інтеграції в українські реалії;
- реалізація лідерської управлінської парадигми та економіки знань;
- проведення ряду активностей, спрямованих на популяризацію сфери креативних індустрій та навчання української молоді ключовим навичкам ведення підприємницької діяльності у регіонах (Полтавському та ін.) України;
- формування підприємницької та лідерської компетентностей у тісному взаємозв'язку із розвитком *soft skills* (м'яких, гнучких навичок), що дозволяють бути успішними як у підприємницькій діяльності, так і в житті;
- самореалізація та інтелектуально зорієнтована практична діяльність майбутніх молодих фахівців, лідерів-підприємців.

Здійснюючи декомпозицію мети та основних завдань навчальної бізнес-студії, виокремлено такі *специфічні цілі*:

- формування у молоді бази знань для розуміння взаємозв'язку успішності підприємницької діяльності і типології лідерства, усвідомлення, що підприємництво та лідерство є основою економічної могутності країни;
- оволодіння системою знань із ситуативного, ціннісного, функціонального, емоційного, харизматичного, трансакційного та трансформаційного лідерства, лідерства-служіння у контексті підприємницької діяльності;
- формування у молоді моделі поведінки, яка забезпечить успішне вирішення певних бізнес-завдань та досягнення високих результатів у майбутній підприємницькій діяльності;
- орієнтація молоді на бізнес-освіту упродовж усього життя – концепція освіти упродовж усього життя (*lifelong learning*).

Програмні результати навчання:

- здатність до розуміння базових понять у галузі підприємництва та лідерства;
- розуміння ролі лідерства для успішності підприємницької діяльності та розвитку економічної могутності країни;
- здатність застосовувати концепції ситуативного, ціннісного, функціонального, емоційного, харизматичного, трансакційного та трансформаційного лідерства, лідерства-служіння для вирішення певних бізнес-завдань;
- здатність до осмислення нової інформації, уміння критично мислити та аналізувати можливості лідерської управлінської парадигми для підвищення ефективності підприємницької діяльності;

- демонстрація умінь порівняльного аналізу досвіду американських та українських виданих лідерів-підприємців;
- демонстрація умінь характеризувати основні напрями і тенденції розвитку світових підприємств у сучасних умовах;
- здатність самостійно опановувати нові знання, бізнес-технології та проектувати їх застосування у майбутній підприємницькій діяльності;
- стійка орієнтація молоді на бізнес-освіту упродовж усього життя.

Провідною ідеєю проекту із запровадження навчальної бізнес-студії «Американське й українське підприємництво: уроки видатних лідерів-підприємців» є положення про те, що якість процесу бізнес-навчання молоді істотно залежить від реалізації ресурсно-орієнтованого навчання, що передбачає консолідацію кадрових, матеріально-технічних, навчально-методичних, фінансових та інформаційних ресурсів, спільне використання яких уможливить реалізувати мету, завдання та специфічні цілі навчальної бізнес-студії. Процес ресурсно-орієнтованого навчання слухачів навчальної бізнес-студії бачиться нам як цілісний динамічний процес організації практико-орієнтованих форм бізнес-освіти, а також стимулювання самостійної пізнавальної діяльності молодих людей із оволодіння навичками активного перетворення інформаційного середовища, засвоєння ними знань із галузі економіки, підприємництва, лідерства з урахуванням інформаційних потреб вітчизняного бізнесу, який передбачає оптимальне формування підприємницької та лідерської компетентностей молоді в умовах традиційного та дистанційного освітнього процесу [2; 4].

Полифункціональність едвайзерів навчальної бізнес-студії (керівник, радник, просвітителі і ментор) потребує системних змін усіх складників процесу навчання слухачів. Це вимагає розробки функціональної дидактичної моделі запровадження навчальної бізнес-студії «Американське й українське підприємництво: уроки видатних лідерів-підприємців». Стрижневими ідеями розробки функціональної дидактичної моделі є організація *практико-орієнтованих форм проведення занять* (форуми, тренінги, дебати, дискусії тощо) та неперервний процес навчання слухачів навчальної бізнес-студії за допомогою *дистанційної освіти* (дистанційний курс навчальної бізнес-студії).

Список використаних джерел: 1. Vacigalupo M., Kampylis P., Punie Y., Van den Brande G. *EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework* / M. Vacigalupo, P. Kampylis, Y. Punie, G. Van den Brande. Luxembourg : Publication Office of the European Union, 2016. doi: 10.2791/593884. 2. Гриньова М.В., Кононец Н.В., Дяченко-Богун М.М., Рибалко Л.М. (2019). Ресурсно-орієнтоване навчання студентів в умовах здоров'язберезжувального освітнього середовища. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 72(4), 182–193. 3. Нестуля С. І. Дидактичні засади формування лідерської компетентності майбутніх бакалаврів з менеджменту в освітньому середовищі університету. (Дис. докт. пед. наук). *Полтава*, 2019. 700 с. 4. Нестуля С. І., Нестуля О. О., Карманенко В. В. *Основи лідерства. Тренінг лідерських якостей та практичних навичок менеджера. Уроки видатних підприємців: навч. посіб.* К.: Знання, 2013. 358с.

РОЛЬ ОСВІТИ: СУЧАСНІ СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ

Освіта завжди розглядалась в усьому світі як важливий чинник становлення й розвитку особистості, як вагома складова соціокультурного середовища, в якому живе людина.

XXI століття стало століттям розвинених інформаційних технологій, глобальної комп'ютеризації виробництва. Сучасне життя вимагає інтелектуально розвиненої особистості, яка вміло володіє інформаційно-комунікаційними технологіями і разом із цим толерантною, відкритою до демократичного спілкування й розвитку в національному та міжнародному вимірі. Провідна роль у формуванні такої особистості належить освіті [1, 2].

Сучасними світовими тенденціями розвитку освіти є:

- урахування інтересів і потреб як окремого здобувача освіти та і суспільства в цілому;
- максимальний розвиток здібностей здобувача освіти, незалежно від соціально-економічного та суспільного статусу його сім'ї, статі, національності, віросповідання;
- особистісно зорієнтований освітній процес, котрий враховує й розвиває індивідуальні здібності здобувачів освіти, формує загальнонавчальні вміння та навички;
- адаптація молоді до умов життя суспільства;
- відкритість освіти, доступність знань та інформації для широкого кола населення.

З цих позицій освіта в сучасних наукових дослідженнях трактується як складний соціокультурний феномен, міра залучення особистості до культури, як засіб створення людиною власного образу, неповторної індивідуальності.

Нині відбуваються зміни в цінностях самої освіти. Провідними стають не засвоєння формальних знань і навичок, а гуманність стосунків, свобода самовиявлення, культивування індивідуальності, творча самореалізація особистості. Основними функціями сучасної освіти визначаються такі, як:

- функція соціалізації - такий розвиток, навчання та виховання дитини, у результаті яких вона буде підготовлена до активного, самостійного життя в суспільстві;
- людиностворююча - збереження й відтворення екології людини, її тілесного та духовного здоров'я, особистої свободи, сенсу життя, створення умов для її розвитку й самореалізації;
- культуротворча - збереження та передача, відтворення й розвитку культури, сприяння національній та загальнолюдській культурній ідентифікації [1, 2].

Сучасна глобальна освітня система переживає період значних перетворень з погляду методів, інформаційного змісту та освітнього простору. Досить довго освітній простір був достатньо закритим по відношенню до змін у суспільстві та мав «репутацію» одного з найконсервативніших сфер людської діяльності. Сьогодні відбуваються значні зміни як шкільної так і вузівської форм освіти. Зростає розмаїття джерел знань та розширення доступу до них відкриває додаткові можливості для навчання, котрі можуть бути менш формалізованими та більш інноваційними.

Очевидним є той факт, що за останні 30 років суспільство змінилося, зазнали змін і запити людей та корпорацій на освіту, що зумовило трансформування безпосередньо і освітньої системи.

Основними причинами зміни системи освіти на думку вітчизняних вчених [1, 2, 4] є науково-технологічний прогрес та зміна самої стратегії успіху.

Науково-технологічний прогрес значною мірою сприяє автоматизації більшості процесів та появі нових професій. Так, у корпораціях поступово більш цінними та затребуваними стають співробітники, які здатні продукувати інноваційні ідеї та працювати з командою над її втіленням. Завершений процес глобалізації також змінив цілі присутності компаній на ринку. Якщо раніше компанія намагалася першою вийти на ринок, щоб сформувати цінову політику в маркетингу та логістиці, то сьогодні компанія намагається представити на цих ринках щось абсолютно унікальне, інноваційне. Це, відповідно, формує попит на людей, здатних пропонувати та реалізовувати ідеї.

За Прогнозами Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) до 2050 р. велика кількість робочих місць будуть роботизовано [5].

Друга причина, що приводить до трансформації освітнього простору, – це зміна самої стратегії успіху. Сучасне суспільство формує нові цінності, очікування та розуміння успіху. Так, покоління, що починало свою кар'єру 40–50 років тому, мало достатньо прості життєві орієнтири: сім'я, успішна кар'єра, будинок, забезпечена старість. І для багатьох з них наявна на той час система освіти сприймалась як інвестиція, що окупається та наближає людину до певного рівня добробуту.

У сучасних умовах значна кількість населення має відчуття ілюзорності, що освіта дійсно є реальним фактором соціальної мобільності та зростання добробуту. Виділимо кілька основних причин цього явища. По-перше, динаміка суспільних процесів настільки стрімка, що знання та навички більшості випускників втрачають актуальність ще до моменту закінчення навчання. За даними ООН з питань освіти, культури та науки більше 200 млн молодих людей, які закінчили навчальні заклади, не володіють навичками, необхідними для життя та праці [3, 5].

Сучасне молоде покоління має інші уявлення про успіх і стратегію його досягнення, в яких освіта сприймається не як соціальний ліфт та інструмент вибудовування кар'єри, а як елемент своєї унікальної та неповторної долі, засіб реалізації творчого потенціалу особистості.

Отже, сучасні виклики сприяли трансформації освітнього процесу та формуванню нових освітніх трендів:

1. Рівні можливості для всіх. Система освіти повинна забезпечувати рівні можливості навчання для всіх вікових категорій, враховуючи, що потреба в навчанні для людей старшого віку не менш актуальна, ніж для дітей, проте специфіка навчання для різних вікових категорій відрізняється.
2. Ключовою стає концепція навчання особистості протягом усього життя.
3. З'являються нові освітні простори. Бібліотеки, молодіжні центри, хаби стають саме такими новими просторами для розвитку неформальної освіти.
4. Межа між навчанням та роботою в сучасних умовах практично зникає. Ми постійно навчаємося, коли працюємо, і ми постійно працюємо над собою, коли навчаємося. Тому майбутня система освіти має забезпечувати повну підтримку людині при поєднанні освітнього процесу з робочим.
5. Персоналізація процесу навчання. Кожна ситуація, проблема і виклик, з якими стикається людина під час навчання та в житті, унікальні, тому система навчання має бути індивідуальною, тобто програму мають підлаштовувати під людину, а не людину під програму [3, 5].

Список використаних джерел: 1. Кісіль М. В. Простір освіти з точки зору її основного суб'єкта / М. В. Кісіль // Вісник Черкаського університету. – 2006. – Серія

«Педагогічні науки», Вип. 88. – С. 138-141. 2. Корсакова О. К. Зміст сучасної шкільної освіти / О.К. Корсакова, С. Е. Трубачова // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – 2006. – № 3-4. – С. 3-11. 3. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)]; за заг. ред. В. Г. Кременя. — Київ : Педагогічна думка, 2016. — 448 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/166230/1/nac%20dopovid%202016.indd%20smal.pdf> 4. Проценко О. Б. Професійна підготовка викладача вищої школи у магістратурі в Україні / О. Б.Проценко // Наука та освіта в сучасному університеті в контексті міжнародного співробітництва:зб. Матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (23-25 травня 2011 р.). – Маріуполь: Маріуполь. держ. ун-т, 2011. – С.299-300. 5. Тенденції та виклики в сучасній системі освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://osvitanova.com.ua/posts/1144-tendentsii-ta-vyklyky-v-suchasniy-systemi-osvity>

УДК 338.48

О. О. Маслиган

O.Maslyhan@mail.msu.edu.ua

*Мукачівський державний університет,
м. Мукачево, Україна*

ФОРМУВАННЯ ПІДХОДУ ДО ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПРОЦЕСІВ, ЩО ОБУМОВЛЮЮТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТОК КЛАСТЕРІВ ТУРИЗМУ ТА РЕКРЕАЦІЇ В УКРАЇНІ

Функціональність та ефективність розвитку кластерів залежить від конкретних процесів їх створення, ідентифікації, управління.

Під процесами створення кластеру, розуміється специфічний процес зміни середовища функціонування суб'єктів сфери рекреації та туризму, результатом якого є виникнення нового, поступального процесу переходу від простих до мережових структур, від простого до складного (множинного) характеру взаємодій. Відповідно до світових стандартів [3; 4], окреслений процес має забезпечуватися у межах наступного алгоритму: визначення або трансформації моделі кластера; створення мережі кластеру; формування організаційної структури управління кластером.

Характеристика алгоритму створення кластеру туризму та рекреації в Україні є наступною:

- 1) визначення базових учасників мережової структури, що об'єднуються у кластер. Процеси інтегруються лише за високого рівня організації, невластивого потенційним або реальним українським учасникам кластеру. Характерним прикладом є території міста Кам'янець-Подільський та району, де з 2014 р. можлива трансформація. А саме, укрупнення кластера у межах єдиної моделі. Однак процес організації економічних суб'єктів низький, тому до 2020 р. процеси укрупнення моделі кластера не виникли. Навіть за вигідного географічного розташування, наявності значної кількості передумов, щоб ініціювати становлення та трансформацію моделі кластеру, треба створювати об'єднання громадян, яке виконує функції координаційного центру;
- 2) формування мережі кластеру на горизонтальному рівні потребує визначення економічних суб'єктів, що створять основу горизонтальної асоціації [1, 2]. При цьому необхідне створення клімату довіри та інформаційної «прозорості» фірми, підприємства, оскільки всі учасники горизонтальної асоціації мають отримати зрозумілі та прогнозовані

вигоди. Наприклад, навіть після визначення моделі кластеру «Мальовничка Бережанщина», формування мережі кластеру на горизонтальному рівні не відбулося;

3) формування мережі підтримки кластера, що потребує певної віддачі від кластеру, у вигляді реалізації інновацій, притоку інвестицій, розвитку середнього та малого підприємництва. Для цієї мети необхідне не тільки сприяння державних і регіональних органів влади, фінансово-банківських структур, а й співпраця з наявними у районах локалізації науково-дослідними та освітніми закладами та інноваційними інфраструктурами. Вивчення структурних моделей туристичних кластерів України виявляє відсутність об'єднань, що мають розвинену мережу підтримки наукових закладів та інноваційної інфраструктури. Проблемним є те, що співпраця учасників кластеру з науково-дослідними та освітніми університетами, в рамках інноваційної діяльності, можлива лише у рамках пріоритетних напрямів розвитку науки та техніки, за державними науково-технічними програмами;

4) формування організаційної структури управління кластером. Цей процес призводить до ускладнення організаційних структур управління діяльністю учасників кластеру, у зв'язку із неврегульованістю порядку їх діяльності. Так, учасники чинних українських кластерів не підтримують організаційну регламентацію розвитку;

5) формування стратегічного центру керування мережевою структурою. В українських кластерах можна передбачити зв'язність розповсюдження негативних подій, із відносно невеликим проміжком часу. Тому, дієве керування стратегічним центром лише за умови інтегрування зусиль для забезпечення її життєстійкості та сталості функціонування. в.

Окрім виділених вище проблем, щодо створення кластерів, цей процес ускладнюють прогалини в українському нормативно-правовому регулюванні. Єдиною правовою підставою для формування та діяльності кластеру є ст. 77, стаття 1130–1131 Цивільного кодексу України про спільну діяльність. Крім того, за змістом стаття 1130–1131 Цивільного кодексу України, за договором про спільну діяльність, сторони такої угоди можуть взяти на себе зобов'язання спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, якщо вона не суперечить чинному законодавству. Безпосереднє визначення кластеру відсутнє в українському нормативному полі.

Для України, для поширення досвіду кластеризації, необхідне виділення комплексного індикатору наявності або можливості утворення кластеру. Під ідентифікацією кластеру слід розуміти встановлення тотожності об'єднання широкого кола учасників, з ознаками кластеру, на підставі збігу ознак. У науковій літературі пропонуються такі системи для виявлення кластерів в економіці, як структурно-галузева та емпірична. Структурно-галузевий підхід до ідентифікації кластерів формує можливість виявлення зон, найбільш перспективних для розвитку кластерів, використовуючи простий статистичний аналіз. Разом з тим, не всі галузі економіки регіону мають однаково сприятливі перспективи розвитку. На практиці Верхньої Австрії було доведено, що головними факторами успіху є не якість статистичного аналізу, а: професіоналізм тих людей, які організують кластери; наявність в регіоні критичної маси організацій в сфері діяльності кластеру. Відтак, з'явився й альтернативний підхід, що запропонований Інститутом досліджень економіки Фінляндії. Згідно з підходом, розпізнавання кластеру можливо на основі наявності тісних взаємозв'язків між підприємствами галузі, покупцями та виробниками продукції або послуг.

Для виявлення кластерів спеціалістами ЕТЛА пропонується використовувати методи структурно-галузевого аналізу, на основі даних державної статистики.

Як зазначено в [5; 6; 7], оперативне дослідження взаємозв'язків між галузями регіону повинно реалізуватися на основі принципів: «золотого перерізу», «слабого контрасту»,

Паретто. На графік «кумулятивного підсумку» діаграми Паретто мають бути нанесені рівні важливості, що відповідають ступеням дисбалансу факторів та результатів, що ними спричинені.

З одного боку, даний підхід дозволяє окреслити пріоритетний напрямок кластерного розвитку, на якому сконцентровані ресурси кількох учасників, за яким можна планувати, поглиблювати та розширювати партнерські відносини для створення синергетичного ефекту. Це досить важливо, оскільки без інноваційної спрямованості кластер буде прототипом територіально-виробничого об'єднання. Інноваційна діяльність у сфері туризму та рекреації має високий ступінь галузевої специфічності, тому побудова графіків «кумулятивного підсумку» ускладнена.

Слід урахувати, що формування галузевих та внутрішньогалузевих кластерів залежить і від інших взаємозв'язків із соціально-економічними інститутами, такими як інвестиційні фонди, банки. Проте, ураховуючи, що така співпраця формується не в залежності від специфіки галузі, а в залежності від очікуваних показників ефективності та ризикованості окремих проєктів, визначення домінант, за цими взаємозв'язками, ускладнене. Використання структурно-галузевого підходу до виявлення кластерних структур недоцільне. Ряд науковців пропонують емпіричний підхід до виділення чинних або потенційних кластерів, що полягає в аналізі рушійних сил їх розвитку, до яких відносять показники: наукової, виробничої та фінансової сили. Виділення цих рушійних сил розвитку кластерів в українському економічному середовищі є спірним, оскільки вони мають надавати його учасникам конкурентні переваги над аналогічними економічними суб'єктами, які діють ізольовано. Можна виділити інші характеристики рушійних сил розвитку: 1) дискретні: наближеність території до державного кордону; неоднорідність національного складу населення; співпраця туристичних підприємств з освітніми профільними установами; 2) недискретні: кількість профільних-туристичних установ; вартість будівництва нових об'єктів туристичної індустрії; вартість покращення процесів виробництва туристичних послуг; кількість установ, що надають системну фінансову підтримку інноваційним проєктам у межах конкретної території; кількість туристичних продуктів; кількість працівників, що займаються науково-дослідною роботою.

Для виділення передумов формування кластерів або ідентифікації ознак їх фактичної наявності використовуються інтегральні індекси, розраховані на основі характеристик рушійних сил їх розвитку за наступним алгоритмом: розрахунок інтегральних індексів, за кожною з рушійних сил розвитку; для зниження розмірності побудови індексів використовується метод головних компонент; забезпечення високої інформативності головних компонент за критерієм пояснюючої дисперсії; побудова первинних головних компонент; ранжування територій по значенню рушійної.

Визначено управління кластером, як вплив на сполучення підприємств та окремих осіб, з метою їх налаштовані на спільну мету. Це дозволяє розглядати кластер як множину взаємопов'язаних елементів, відокремлену від середовища, що взаємодіє з ним, як ціле. Окреслене обумовлює необхідність застосування системного підходу до формування парадигми управління розвитком підприємств рекреації та туризму у межах кластеру, виділяючи поняття «системи», як базову дефініцію, а її властивості як невіддільні від самого поняття кластеру. До таких властивостей слід відносити: формування на основі взаємопов'язаних елементів, кожен з яких забезпечує свій внесок у характеристику цілого; спрямованість елементів на єдину кінцеву мету; взаємні зв'язки між елементами, що забезпечують цілісність утворення.

Надання дефініції системи дозволяє стверджувати, що у зав'язку з тим, що всі учасники кластеру знаходяться у взаємозв'язку та взаємодії, у кластерах діє «принцип

доміно». Принцип передбачає ланцюгове розповсюдження кризового явища під дією негативного фактору, що впливає на кожного учасника. Навіть незначна негативна зміна показників діяльності певного елемента ланцюга неминуче викликає аналогічні зміни інших елементів у лійній послідовності. Як правило, у кластерах можна передбачити зв'язність розповсюдження негативних подій, із відносно невеликим проміжком часу між ними.

Кластерним утворенням потрібна система управління розвитком, орієнтована на захист від збоїв, інтерпретований, як безпечний режим функціонування.

Список використаних джерел: 1. Семенов, В. Ф. (2010). Кластерна політика в управлінні регіональним розвитком туризму: Вісник соціально-економічних досліджень, 40, С.381-387. 2. Gorodetski A. and Yu. Plyashenko. (1996). Minimal and strange attractors, *International Journal of Bifurcation and Chaos*, vol. 6, no. 6, pp. 1177—1183. 3. Музиченко-Козловська, О.В., & Музиченко-Козловський, А.В. (2011) Розвиток системи управління туристичними кластерами в Україні, Retrieved from: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Logistyka/2011_706/16.pdf 4. Кронельницька, & С.О. Передерко, В.П. (2016). Концептуальні засади формування туристичного кластеру для розвитку новоствореної об'єднаної територіальної громади: Актуальні проблеми розвитку регіону, 12 (2), 149-158. 5. Кирилюк, Л.М. (2014). Перспективи створення туристичних кластерів на території Поділля: Геополітика і екогеодинаміка регіонів, 2(13), т. 10, 580-584. 6. Перехрест, О. (2018). Перший в Україні агротурекреаційний кластер відкрив у Пустомитах власний магазин. Економіка, Retrieved from: <https://zaxid.net/news/7>. Цихан, Т.В. (2003). Кластерная теория экономического развития: Теория и практика управления, 5. Retrieved from: http://www.subcontract.ru/Docum/DocumShow_DocumID_168.html

УДК 379.851

Н.В. Мельник

Nadezda_chyr@i.ua

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород, Україна

А.В. Мельник

avmelnyk@ukr.net

Н.М. Милитчук

nata25041198@gmail.com

Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу,
м. Івано-Франківськ, Україна

РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ТУРИСТИЧНИХ ОБ'ЄКТІВ: СВІТОВИЙ ДОСВІД

Архітектурна спадщина є невід'ємною складовою туристичної атрактивності, як окремих міст, так і цілих регіонів. В останні роки спостерігається зростання інтересу до об'єктів архітектурної спадщини, зокрема до замкових споруд. Для нашої країни важливим завданням залишається збереження та ефективне використання фортифікаційних пам'яток, адже Україна володіє значним історико-культурним потенціалом. За оцінками фахівців на території України збереглося 116 фортифікаційних об'єктів, найвідомішими з яких є замки [Львова](#), [Кам'янець-Подільського](#), [Хотина](#), [Мукачевого](#) та інших міст України, однак

фортифікаційні пам'ятки або зовсім не задіяні у туристичній сфері, або залучаються частково.

У сучасних умовах застосовують різні методи відновлення та збереження цінних об'єктів архітектури. Надання старим архітектурним будівлям нового життя стало однією з ключових тенденцій у сучасній архітектурі. На сьогоднішній день одним з найперспективніших є метод ревіталізації (ревіталізація намагається внести якнайменше змін в архітектурний образ комплексу, одночасно з поверненням йому первісного або наданням нового, найперспективнішого в даний час, функціонального призначення, тобто ревіталізація створює можливість максимально використовувати рекреаційний потенціал архітектурних та містобудівних пам'яток).

Ревіталізація є інструментом для вирішення проблем міста чи району (екологічних, інфраструктурних), тобто поза рамками самої ревіталізованої промзони. У деяких країнах Європи та США ревіталізаційні процеси розпочалися 30-40 років тому. Для проведення ефективного відновлення та збереження цінних об'єктів архітектури важливим є вивчення практичного досвіду провідних країн Європи загалом та країн Карпатського Єврорегіону зокрема, які успішно використовують унікальні фортифікаційні об'єкти для розвитку туризму. Цей підхід дозволяє зберегти архітектурне чи культурне надбання міста, урізноманітнити життя мешканців, стимулювати появу нових ініціатив та локальних продуктів [1].

У випадку реставрації, «доповнення допустимі лише в разі, якщо за їх виконання залишаються незайманими всі варті уваги частини споруди, її традиційне оточення, композиційна рівновага та зв'язок із навколишнім середовищем» (Відповідно до положення Венеціанської хартії, вона ж – Міжнародна хартія з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць, на яку орієнтується, зокрема, ЮНЕСКО) [2].

За даними ЮНВТО, понад 65 % замків (а це більше 1500 об'єктів) Європи сьогодні успішно відновлені і використовуються у туристичній сфері, зокрема у готельному господарстві [3]. Решта – перебувають у стані реставрації або продовжують руйнуватися в силу тих чи інших причин.

Суспільство швидко модернізує, відбувається пошук нових варіацій розміщення. Сучасні люди менше уваги звертають на просторі номери та вишуканість, тому найбільшою популярністю користуються малі затишні готелі. Об'єкт ревіталізації займає досить малу площу, тому планування готелю чи хостелу на його території є нерентабельним [4]. Таким чином, враховуючи досвід країн світу, де чималою популярністю вже не одне десятиліття користуються капсульні готелі, варто звернути увагу на відкриття подібних об'єктів в Україні.

Капсульний готель – тип готелю, винайдений в Японії, що складається з невеликих ліжок, спальних кабінок, розташованих одна над одною. Капсульні готелі пропонують дешеві ночівлі гостям, котрі не потребують або не можуть дозволити собі більш дорогі номери. Перший у світі капсульний готель Capsule Inn Osaka відкрився в 1979 році в районі Умеда в штаті Осака, Японія, за проектом Кішо Курокава. Звідти цей формат готелів поширився на решту міст Японії, а концепцію почали використовувати в інших країнах, включаючи Бельгію, Китай, Гонконг, Україну та ін. [5].

Вперше представлені в Осаці наприкінці 1970-х, капсульні готелі були задумані, як вирішення зростаючої проблеми в центрах торгівлі Японії. «Заробітчанами» – працівникам білих комірців, які проводили дні, працюючи в офісі, а вночі зустрічалися зі своїми друзями – було потрібне місце, щоб провести години із собою та переодягти чисту сорочку для наступного робочого дня. Замість тривалого проїзду на транспорті до своїх домівок на околиці, вони могли розміститися саме в капсульних готелях. Ця ідея спрацювала.

В Україні перший капсульний готель GettSleep Boryspil відкрився в липні 2019 року в аеропорту Бориспіль [6]. У Києві перший готель такого формату Monotel відкрився 28 вересня 2019 року.

Якщо подивитися на статистичні дані розвитку капсульних готелів в Японії, то ми побачимо, що це досить прибутковий бізнес. Зокрема, статистика демонструє дохід капсульних готелів Японії у 2012 та 2016 роках із прогнозованим показником на 2022 рік. У 2016 році дохід японської індустрії капсульних готелів досяг 123,8 млн. доларів США. Прогнозується, що до 2022 року дохід зросте до 167,4 млн. доларів США. Тому, можна з упевненістю констатувати, що капсульні готелі успішно розвивають готельний бізнес [5]. Фортифікаційні споруди країни можуть стати не лише цікавими об'єктами туристичної діяльності, але й складовою туристичної інфраструктури, як це має місце в європейських країнах, де понад третини подібних комплексів використовується у готельному господарстві.

У високорозвинутих країнах світу вже давно оцінили економічний ефект збільшення попиту на туристичному ринку власної країни, завдяки ефективному використанню занепалих територій в туристичній діяльності, при належній рекламі та наведенні порядку. Ці дії можуть давати значний економічний та соціальний ефект.

В Україні налічується більш, ніж сто тільки замкових споруд, а зважаючи на розвиток технологій, капсульні готелі – це стрибок у майбутнє, адже в подальшому готель співпрацюватиме з туристичними агенціями, просуватиме туристичний продукт та сприятиме підняттю економіки країни, тому необхідно задуматися над втіленням даних проєктів у процесі ревіталізації в Україні.

Список використаних джерел: 1. UFRA. *Старі, але потрібні: як повертають до життя історичні будівлі.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ufra.com.ua/mistsia/925-revitalizatsiya.html>; 2. *Міжнародна хартія з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць (Венеціанська хартія).* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_757#Text; 3. *Tendencies in world tourism.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unwto.org>; 4. *Размещение в Японии. Каталог японских отелей и гостиниц.* - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nihon.ru/info/accommodation.asp>; 5. *Pod Hotels: Small, Stylish, and Cheap | Fodor's Travel.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.fodors.com/news/pod-hotels-2357>; 6. *Capsule hotels* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.japan-guide.com/e/e2025_capsule_hotels.html

СЕКЦІЯ 3

РИНОК ОСВІТНІХ ПОСЛУГ, СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

УДК 378.1

Касян С. Я.

НТУ «Дніпровська політехніка»

ЕФЕКТИВНЕ МАРКЕТИНГОВЕ КОМУНІКАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗИЦІОНУВАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ІННОВАЦІЙНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

В умовах позитивних зрушень в освітньо-науковій сфері України дослідницьку, аналітичну увагу науковців і практиків у сфері організації і модерування вищої освіти і науки привертають важливі питання і проблеми вибору моделі розвитку сучасного інноваційного університету. Питання запровадження цифрової стратегії інноваційного

дослідницького університету є у методологічній площині європейських світоглядних цінностей сучасного суспільства.

Учасники маркетингової комунікаційної взаємодії у сфері освіти інтенсивно висловлюють свої життєві, суспільні, наукові й освітні позиції, беруть участь в активному обговоренні й формуванні подій, соціальних сценаріїв розвитку. Значущим є дослідження мережевої взаємодії ЗВО у сфері освітнього менеджменту в контексті формування маркетингової концепції діджиталізації, інтернаціоналізації управління ЗВО. У цьому контексті корисним є визначення ефективності мережевої взаємодії вишів країн ЄС.

Покращення якості набуття знань дасть змогу підвищити рівень задоволеності студентів, слухачів ЗВО. Визначати такий рівень задоволення пропонуємо завдяки спеціально розробленим методам експертних опитувань на основі передовсім анкетування. Це сприятиме інтеграції маркетингових підходів до управління ЗВО, організації комплексу маркетингових досліджень ринку освітніх послуг із сучасними методами управління персоналом.

Віце-президент Ради Міністрів Польщі, міністр науки і вищої освіти Ярослав Говін (Jarosław Gowin) наголошує на значній кількості студентів у польських провідних вишах, таких як UW, UJ, які мають понад 40 тисяч студентів. Тоді як провідні виші світу мають принаймні на половину менше. Позитивним є те, що від 2017 року у Польщі під час встановлення критеріїв фінансування ВНЗ ураховуються пропорції між кількістю студентів і чисельністю наукових працівників та рівень наукового доробку професору [1].

Окремої економіко-правової оцінки потребує зміст і структура розділу V «Забезпечення якості вищої освіти» Закону України «Про вищу освіту», де розміщено складові забезпечення внутрішньої якості складових освітніх програм у сфері вищої освіти ВНЗ з акцентуванням на слушності «дотримання академічної доброчесності працівниками закладів вищої освіти та здобувачами вищої освіти», пункт 8 частини другої статті 16 Закону [2].

Кристофер Лавлок (Christopher Lovelock) доречно зазначає про важливість створення цінностей на основі інтегрованої концепції маркетингу менеджерами, які працюють в сфері надання освітніх послуг. Фахівець-маркетолог наголошує на необхідності планування та оцінки дій в контексті задоволення потреб певного індивіду, що й зумовлює створення цінностей. Тому, дійсно, важливим є формування комплексу етично та ринково обґрунтованих норм, цінностей та стандартів за якими університети будуть будувати програми курсів та тренінгів [4, с. 55, 56].

На наш погляд, в процесі мережевої взаємодії ЗВО у рамках міжнародних освітніх і наукових програм варто координувати процес переміщення потоків освітніх цінностей з метою підвищення рівня отриманих знань і компетенцій слухачами вишів, що представляють університети функціонуючого освітнього консорціуму. Дієвістю такої координації передусім зумовлюється застосування інноваційних цифрових технологій стратегічного управління університетом [2].

Управління університетом в межах корпоративної інформаційно-освітньої мережі має бути сформоване на засадах маркетингу, які спрямовуються на підвищення освітнього потенціалу учасників навчального процесу, як споживачів інноваційних освітніх і наукових послуг. При застосуванні передових методів викладання, обміну методичною інформацією, отримання нових знань з перспективних галузей науки слід використовувати маркетинговий механізм узгодження взаємодії університетів з цільовими ринками та бізнес-партнерами.

Т. В. Фініков (Т. V. Finikov), О. І. Шаров (O. I. Sharov) справедливо зазначають доцільність застосування принципів міждисциплінарності та компаративності при

дослідженні процесів інтегрування вищої освіти України до європейського освітньо-наукового простору [5, с. 6]. Т.В. Фініков, О.І. Шаров, В.І. Терещук (V. I. Tereshchuk) обчислюють в якості освітніх індикаторів динаміку зміни загальної кількості студентів в Україні, підкреслюючи певне зменшення контингенту людей, які навчаються після 2008 року. Вони аналітично розмежують таку динаміку за студентами, які навчаються за 5, 6, 7, 8 рівнями згідно Міжнародної стандартної класифікації освіти 2011 року (МСКО), комплексно відмічаючи особливі тенденції для кожного з цих рівнів [5, с. 10, 11].

Доцільно за рахунок розширення дослідницьких проєктів та грантових програм формувати схеми і процедури академічної мобільності. При цьому доцільно проводити оцінку якості міждисциплінарних освітньо-наукових програм. Означене має передбачати визначення можливостей та перспектив збільшення міжнародної академічної мобільності завдяки запровадженню міждисциплінарних освітніх програм.

Н. В. Янченко (N. V. Yanchenko), В. В. Польова (V. V. Polova) досліджують низку маркетингових інновацій на ринку освітніх послуг, зазначаючи про доцільність адаптації зарубіжного досвіду стосовно інноваційних маркетингових методів залучення додаткових абітурієнтських потоків. Науковці пропонують низку елементів маркетингового комплексу ВНЗ на основі концепції marketing-mix «5P», яка полягає у додаванні опції люди (people) до такого маркетингового інструментарію [8, с. 155-156]. На наш погляд, підтримка внутрішньо корпоративної культури в межах освітньо-наукового середовища ЗВО, поряд із стійким формуванням інтегрованих маркетингів нових комунікацій має стати вектором розвитку концепції стратегічного брендингу.

О. В. Раєвнева (O. V. Rajevneva), Л. В. Гриневич (L. V. Grynevych), С. В. Мілевський (S. V. Milevsky) досліджують комплекс тенденцій у формуванні інноваційно-орієнтованої структури ЗВО, акцентуючи на підвищенні ступеня інтегрування ринку освітніх послуг в ринок праці. Наголошується на оптимальності визначення стратегії розвитку вишу завдяки прояву інноваційної місії, що має урахувати комплексне поєднання освітньої, наукової та інноваційної діяльності [7, с. 55]. На наш погляд, вагому роль у забезпеченні стратегічних конкурентних переваг ЗВО у їх взаємодії з бізнесом і владою, громадськістю, цільовими контактними аудиторіями відіграють маркетингові комунікаційні канали (у т.ч. віртуальні). Значущим є використання сучасних маркетингових комунікаційних і логістичних технологій в Україні та світі для поліпшення психологічного сприйняття й економіко-соціальної підтримки маркетингового позиціонування освітніх послуг ЗВО. Пропорційне нарощування якості освітнього процесу є можливе на основі встановлення стійких взаємних комунікаційних зв'язків з основними учасниками освітнього середовища: ЗВО, абітурієнтами, студентами та їх батьками, агенціями з оцінювання якості освіти, бенефіціарами, широкими колами громадськості.

Такі комунікаційні зв'язки плануємо формувати на засадах маркетингової взаємодії в освітній галузі, що є складовою маркетингової концепції партнерських відносин. Проблеми та перспективи інтернаціоналізації вищої школи і дослідницької науки в Україні пов'язані з актуальними питаннями співробітництва з Європейським Союзом та розвитком європейських детермінант індивідуальної стратегії навчання студентів, системним застосуванням дистанційних технологій високоякісного навчання.

Департамент гуманітарної політики Дніпровської міської ради забезпечує реалізацію державної політики у площині міської громади за напрямками соціально-гуманітарного розвитку суспільства, освітнього, культурного вектору, молодіжної політики. Серед комплексу напрямків діяльності департаменту слід відзначити такі, як: людиноцентризм, розвиток інститутів інклюзивного освітнього середовища, прозорість і відкритість при координуванні діяльності, академічна свобода і добросовісність [6].

Отже, при формуванні конкурентних переваг, унікальності, галузевої і регіональної специфіки освітніх програм, спрямованих на досягнення європейського вектору освітньо-наукової інтеграції, вважаємо за доцільне впроваджувати систему управління навчальним процесом у ЗВО за центрами відповідальності та формування цінностей і компетенцій. Задля забезпечення всебічного розвитку особистості сучасного студента доцільно забезпечити йому якнайбільше вікно можливостей для вивчення дисциплін, що формують профіль Soft-Skills.

Список використаних джерел: 1. Kuisz Jaroslaw. *Nie boję się autorytaryzmu. Z wiceprezesem Rady Ministrów, ministrem nauki i szkolnictwa wyższego Jarosławem Gowinem rozmawiają Jaroslaw Kuisz i Karolina Wigura / Jaroslaw Kuisz, Karolina Wigura // Kultura Liberalna.* – 2018. – nr. 505, 11 września 2018. – [Zasob elektroniczny]. – Dostępnie, 03.01.2020: <https://kulturaliberalna.pl/2018/09/11/jaroslaw-gowin-wywiad-nauka-polityka-wojna-kuisz-wigura>. 2. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Закон від 01.07.2014 № 1556-VII. Зі змінами. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст. 2004). – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page>. 3. Касян С. Я. Міждисциплінарний підхід до формування навчальних програм ВНЗ в Україні та Польщі: оцінювання якості, демократизація / С. Я. Касян // *Матеріали XVII Міжн. наук.-практ. конф. «Сучасні міжнародні економічні відносини: драйвери успіху та виклики розвитку».* – (Дніпро, 23-24 березня 2017 р.). – Дніпро : Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, друкарня «Сова», 2017. – Том 1. – С. 84–87 (199 с.). 4. Лавлок Кристофер. *Маркетинг послуг: персонал, технології, стратегії, 4-е вид. – пер. з англ. – М. : Видавничий дім «Вільямс», 2005. – 1008 с.* 5. Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейській простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторинг. дослідж. : аналіт. звіт / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. Фонд дослідж. освіт. політики»; за заг. ред. Т. В. Фінікова, О. І. Шарова. – К. : Таксон, 2014. – 144 с. 6. Положення Про департамент гуманітарної політики Дніпровської міської ради. Затверджено рішенням міської ради №64/43 від 20.03.2019 р. – Електронний ресурс. – Режим доступу, 22.08.2019 р. : <https://dniprorada.gov.ua/uk/Widgets/GetWidgetContent?url=/WebSolution2/wsGetTextPublicDocument?plID=177048&name=64/43> 7. Раєвцева О. В. Сучасні тенденції у формуванні інноваційно-орієнтованої структури вищого навчального закладу / О. В. Раєвцева, Л. В. Гриневич, С. В. Мілевський // *Проблеми економіки.* – 2011. – №2. – С. 55–57. 8. Янченко Н. В. Маркетингові інновації на ринку освітніх послуг: вітчизняний та зарубіжний досвід / Н. В. Янченко, В. В. Польова // *Вісник економіки транспорту і промисловості.* – 2016. – № 53. – С. 151–157. – Доступно: <http://bte.kart.edu.ua/article/viewFile/74436/69882>

Наукове видання

Збірник матеріалів

Міжнародної конференції

**«МОДЕЛІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ТА МІЖГАЛУЗЕВИХ
ОСВІТНІХ ТА ОСВІТНЬО-НАУКОВИХ ПРОГРАМ:
ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ ТА ВАРІАНТИ
ВПРОВАДЖЕННЯ»**

25-26 червня 2020 року

Підписано до друку 27.08.2020 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 5,35. Наклад 100 прим.
Зам. № 2708/2.

Надруковано з готового оригінал-макету у друкарні «Апрель»
ФОП Бондаренко М.О.
65045, м. Одеса, вул. В.Арнаутська, 60
тел.: +38 048 700 11 55
www.aprel.od.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців ДК № 4684 від 13.02.2014 р.